

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Rel.}
_{Ser.} 422

Title: *Dān a Chandika*

Peter

422

दानसंज्ञिका

: Dāna Chandrika		Title
:	: Diwākara Kāla	Author
:	:	Editor
:	:	Year, Vols.
:	:	Publisher
422:	:	Remarks

रा.चं.का.

१

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीआर्यादुर्गायै नमः ॥ ॥ प्रणम्य मातरं गंगानैरवं वनशंकरं
॥ माहादेवाय पितरं श्रोतस्मार्तविचारदं ॥ दिवाकरेण सुधियासारमुधृत्य शास्त्रं
तः ॥ शिष्टानां तस्य ते तुष्टे दानसंक्षेपचंद्रिका ॥ तत्र परस्वत्वात् सत्यतो द्रव्यसागे दानं ॥
देवलः ॥ अर्थानामुदितेषां त्रैश्रव्या प्रतियादनं ॥ दानमित्यतिरिद्धं व्याख्यानतस्य
कथ्यते ॥ तत्र दानं त्रिविधं ॥ गीतासु ॥ दानमिति यद्वानं दीयते तोषकारिणे ॥
देशे काले सुपात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतं ॥ यत्र प्रत्यक्षकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ॥
दीयते च परिहृष्टं तद्दानं राजसमुदाहृतं ॥ अदेशकाले यद्वानं सुपात्रे स्पृश्यं दीयते ॥ अ
सत्कृतमवज्ञातं तच्चामसमुदाहृतं ॥ गारुडे ॥ अर्हते यत्स्ववर्णं दिदानं तत्कालिकं स्मृतं

१

तं ॥ तुलादानानि ॥ आर्त्तानामत्रयं दत्तमेतद्देवाचिकं स्मृतं ॥ विद्यामादाय तप्यैस्तद्दानं
ज्ञानसकंदितः ॥ इति अथ पात्रं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रं
तं ॥ यत्र दत्तनिमित्ते चोत्तेन द्विपात्रं प्रचक्षत इति ॥ त्रिविधं ॥ किंचिद्वदमयं पात्रं किंचित्पा
त्रं तपोमयं ॥ पात्राणामुत्तमं पात्रं शूद्रान्तं यस्य नोदर इति ॥ व्यासः ॥ प्रथमं तु गुरोर्दानं
दत्वा श्रेष्ठमनुक्रमात् ॥ ततो न्येषां च विप्राणां दद्यात्पात्रानुरूपत इति ॥ त्रिविध्यपुराणे
॥ संनिधानस्थिता त्रिविधा दैर्हिनं विट्पतिं तथा ॥ नागिनेयं विशेषेण तथा बंधुगृह
गतात् ॥ नातिक्रामेत्तरस्वेतास्तमूर्त्तानपि गेयते ॥ अतिक्रम्य महारोद्रं रौरवं तरकं द्र
जेत् ॥ दक्षः ॥ सममवाहणदानं द्विगुणं ब्राह्मणं बुधे ॥ सहस्रगुणमाचार्ये त्वनंतं वे

हा.चं.का.

२

दपारणे॥अथ ब्राह्मणलक्षणमाह॥६॥वासः ब्राह्मर्षिजसमुत्पन्नो मंत्रसंस्कारवर्जि
तः जातिमात्रोपजीवी च तवेदब्राह्मणः स तु॥ ब्राह्मणबुवलक्षणमाह॥ तत्रैवगर्ताधा
नादिनिर्युक्तस्तथोपनयनेन च॥ तर्कमविन्नचार्धतिसत्तवेदब्राह्मणबुवः॥ अथ त्रयवि
त्तागः॥ शिवधर्मे॥ तस्मात्त्रिजागंवितस्य जीवनाय प्रकल्पयेत्॥ तागद्वयं तु धर्मार्थम
नित्यं जीवितं यतः॥ वित्तस्य तागं च कंकृत्वा तागत्रयं जीवनार्थं॥ तागद्वयं दानार्थं
॥ इति हेमाद्रिः॥ अर्थ अयात्यदातानिस्कांदे॥ अजितं मृतरायां च मेघी चोत्तयतो मुरा
वीकुरु दोत्रे च गृह्णातो न नृपः पुरुषो न वेत्॥ स तुः हिरण्यं तस्मिन्त्वं गं संतं वा सस्मि
त्ताम्यतं॥ अविद्यात्प्रतिगृह्णातो न स्त्री न वतिकाश्नवत्॥ अविद्यान्तामविद्यातयो

२

त्याहीनेने ग्राह्यमिति॥ अर्थ दानकालः॥ वाराहे॥ दक्षिणतगुणं दानं रातघ्नं तु दिनज्ञ
ये॥ रातघ्नं तत्र संक्रांतौ रातघ्नं विषुवे रातः युगादौ तच्छतगुणं अयने तच्छताहतं॥ सा
मग्रहे तच्छतघ्नं तच्छतघ्नं रवेर्गहे॥ तच्छतघ्नं त्रिंशत्तीयाते दानं वेदविदो विदुः॥ वित्तधर्मो
त्तरे॥ वैशाखी कार्तिकी माघी पूर्णिमा तु महाफला॥ पौर्णिमा सीषु सर्वा सुमासदो सहि
तरमुच्यते॥ दत्तानां मिह दानानां फलं रातगुणं न वेदिति॥ अथ पुण्यदेशः॥ स तुः॥
दशद्वयसंख्यो देवतद्योयं दंतं॥ तदेव निर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते॥ तारदः॥ पु
ण्यदेशेषु सर्वेषु गृहे देवा वयादिषु॥ यत्र साधसंपत्तिस्तत्र दानं समाचरेत्॥ तत्र विष्य
पुराणे॥ वाराणसी कुरुक्षेत्रे प्रयागे पुष्करं तथा॥ गोकर्णेतिसिधारण्यं सेक्षतुः श्रीयव
तं तथा॥ महाकालं तथा रंगमेतात्पु॥ पयतमा विदुः॥ याज्ञे॥ लिंगं वा प्रतिमा वा

सं-चंका-

३

पिद्वयतेयत्रकुत्रचित्॥तत्सर्वपुण्यतांयातीदानेषुचमहाफळमिति॥षट्पदानमतिप्र
शस्तमितिहेमाद्रिः॥अथतीर्थप्रतिग्रहनिषेधः॥पादौ॥नतीर्थप्रतिग्रहीयात्प्रा
णैःकंदुगतैरपिइति॥तीर्थेतीरेक्षेत्रेच॥गंगाकृष्णागोदावर्यातीरमाहविष्णुः॥गंगा
गोदावरीकृष्णातीरमाहुर्महर्षयः॥उत्तरेनवगव्यूतिर्दक्षिणेयोजनत्रयमिति॥नविषे
॥तीराङ्गव्यूतिमात्रंनुपरितःक्षेत्रमुच्यतइति॥गंगायांतुतीरेपिनमाद्यमित्यर्थः॥ब्रा
ह्मणे॥प्रवाहमवधिंकृत्वायावद्वस्त्रचतुष्टयं॥अतो न प्रतिग्रहीयात्प्राणैःकंदुगतैरपि
इति॥प्रवाहोर्गर्तःदानधर्मो॥नाइत्युक्तचतुर्दशयायावदाक्रमतेजले॥तावज्ज्ञेयंविज्ञ
नीयात्तद्वर्धनीरमुच्यतइति॥गर्तेप्रतिग्रहनिषेधः॥प्रसिद्धनदीषु॥गंडकादिषुतीरे
पिनिषेधः॥तदुक्तदानधर्मनग्राह्यमितिमिच्छतेतिवचनात्॥अस्येतायद्वितीर्थे

३

पियाहं॥अथचेत्यतिग्रहीयाद्ब्राह्मणोवृत्तिकर्षितः॥दशांशमार्जितंदद्यादेवंधर्मो
नहीयतइतिपात्नात्॥अथदातृकृत्यो॥वाराहे॥सुस्नातःसम्यगाचोतःकृतसंधादि
कक्रियः॥कामक्रोधविहीनश्चपाखंडस्पर्शविर्जितः॥दद्यादितिविशेषः॥कात्यायनः॥
कुशोपरिनिविष्टेतथायज्ञोपवीतिना॥देयंप्रतिग्रहीतव्यमन्यथाविफलंनवेदिति॥
गौतमः॥अंतर्जातुकरंकृत्वासकुरांसतिदोदकं॥फलान्यपिचसंधायप्रदद्यात्तद्भद्र
यान्वितः॥नामगोत्रसमुच्चार्येप्राङ्मुखोदेयकीर्तनात्॥उदङ्मुखायविप्रायदत्त्वात्तस्व
स्तिकीर्तयेत्॥संदेवंतावदेककीर्तनानंतरंदत्वेत्यर्थः॥अथप्रतिग्रहीतृकृत्यंतत्रैव॥
ओंकारमुखरंन्याज्ञोपविणंसकुरादकं॥ग्रहीयादक्षिणेहस्तेतदंतेस्वस्तिकीर्तये
त्॥प्रतिग्रहीतासावित्रंसर्वत्रैवानुकीर्तयेत्॥सावित्रंदेवस्यत्वेति॥ततस्तुकीर्त

श.चं.का.

ध

येत्वाधं द्विवेण द्वयदेवतां ॥ समापयेत्ततः पञ्चात्कामस्तत्वा प्रतिग्रहं ॥ यथाशाखं कइ
हं कस्मा अदादिति मंत्रं पठित्वेत्यर्थः ॥ आदित्यपुराणे ॥ प्रतिग्रहं पठेयुचैः प्रतिग्रहविधिः
ज्ञात्वा ॥ मंत्रं पठेत्तुराज्यादुपायुचतथा विधिः ॥ मनसा च तथा श्रुत्वा स्वस्तिवाचन
मेव च ॥ ओंकारं ब्राह्मणं कुर्वीति रंकारं महीयते ॥ उपायुचतथा वैश्यमनसा श्रुत्वा
तथेति कोमति ॥ पुनस्तत्रैव ॥ प्रतिग्रहस्य धर्मो यो न जानाति त्रिजो विधिः ॥ इत्यसैन्यसमा
युक्तो नरकं प्रतिपद्यत इति ॥ तथा ॥ विधितुं काम्यं विज्ञाय ब्राह्मणस्तप्रतिग्रहे ॥ दात्रा मह
तइत्येव महादुर्गाय सोऽध्वं इति याज्ञवल्क्योक्तेः ॥ अथ द्रव्यमानं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ जात
सूर्यमरीचिस्तत्र सरणुरजस्ततः ॥ तेषां लीलास्ततास्तिस्रो राजसर्षणुच्यते ॥ गौरस्तते त्र
यः षट्ते मयो मध्यश्च ते त्रयः ॥ कृत्स्नः पंचते मा षष्टे सुवर्णस्तूषोडश ॥ पलं सुव

8

र्णाश्चरः पंचवायुरीकितं ॥ द्वे कृत्स्नसुले रूप्यमाषो धरणं षोडशैव ते ॥ शतमानं तु दशति
धरणैः पलमेव तु ॥ तिकं सुवर्णं श्रुत्वा इति हेमाद्रिः ॥ अथ धान्यमानं ॥ त्रविधे ॥ प
लं छयं तु प्रसृतं द्विगुणं कुडवं मंतं ॥ चतुर्भिः कुडवैः प्रसूः प्रसूः श्रुत्वा आढकः ॥ आ
ढकः ॥ आढकैस्तैश्चतुर्भिश्चैत्राणस्तकथिति बुधैः ॥ त्रिणैः षोडशतिः ॥ स्वायं विरोत्याकु
ल्युच्यते ॥ कुत्रैस्तैर्दशतिर्बाहो धान्यमानं प्रकीर्तितमिति ॥ अथ दक्षिणापरिमाणमाह
व्यासः ॥ सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ॥ सर्वेषां मेव दानानां सुवर्णं दक्षिणे व्येत ॥
अदक्षिणं तु यद्दानं तत्सर्वं निःफलं न वेत् ॥ परे त्कृते पुरुषो हारो ययिकं नंदुलादिकमपि
दक्षिणेति हेमाद्रिः ॥ तथा ॥ देयद्रव्यतृतीयांशं दक्षिणां परिकल्पयेत् ॥ अनुक्तं दक्षिणां नेदं
शाखां वापिशक्तिः ॥ त्रविधे ॥ ज्ञेयं निष्कृतं पार्थदाने कविधिरुत्तमैः ॥ मध्यमस्तदर्थं

हा० च०

५

नतदर्थेनाधमः स्मृतः॥ मेष्वाचकालपुरुषेतथात्येकमदुस्तुच॥ रावेवृद्धेरथेजेचधेनोः कृ
त्ताजितस्यच॥ अशक्तास्यापि कृत्तोर्यपंचसौवर्णिकोविधिरिति॥ जपासिषेकमुदाहृत्यलि
गपुराणे॥ अष्टषष्टिपत्नीनामादद्यादैदक्षिणागुरोः॥ होतृण्यगंचेवसर्वेषां त्रिंशत्पलमुदाहृतं॥
तदर्थं जपकानां च दारपलास्तदर्थकं॥ एतेन सर्वत्रगुरोर्धर्मविज्ञांतदर्थं जपकानां तदर्थं
दारपाच्छातांमिति हेमाद्रौ॥ दक्षिणाविनयोवरुच्यः॥ ॥ अथ द्रव्यदेवताविष्णुधर्मोत्तरे॥
अनयं सर्वदेवत्यं नृसेवि विष्णुदेवता॥ कत्यादासतथादसी प्राजापत्याः प्रकीर्तिताः प्रजा
पत्योगजः प्रोक्तस्करंगो यमदेवतः॥ तथार्चकराफं सर्वकथितं यमदेवतं॥ सहिषश्च तथा
याम्यउष्ट्रो वैतिरुतो नवेत॥ रोदीधेनुर्विनिर्दिष्टा छागमात्रे यमादिरोत्त॥ मेघंतु वारुणे वि
द्यादाराह वै स्तवंतथा॥ आरण्यायेरवाः सर्वकथिता वायुदेवताः॥ जच्चाशयानि सर्वा

५

गिवारिधीनां कर्मदलं॥ कुंतंचकरकंचैव वारुणातिनिबोधत॥ समुद्रजातिरलानि वारुणाति
द्विजोत्तमा॥ आग्नेयं कनकं प्रोक्तं सर्वलोहानि चाप्यय॥ प्राजापत्यानि सस्यानि पकान्तमपि च द्वि
जाष्टजेयांस्तु सर्वगंधांश्च गंधर्विविचक्षणाः॥ वार्हस्पत्यं स्मृतं वासः सौम्या ज्ञेयारसास्तथा॥
पक्षिणश्च तथा सर्वे वायव्याः परिकीर्तिताः॥ विद्या ब्राह्मविनिर्दिष्टा विद्यौ पकरणानि च॥ सारस्व
तानि ज्ञेयानि पुस्तकादिनिपंडितैः॥ सर्वेषां शिलानां दानां विश्वकर्मा तु देवता॥ दुमाणा मथ पुष्पा
णां वाकैर्हरिणकैस्तथा॥ फलानां मधुसर्वेषां तथा ज्ञेया वनस्पतिः॥ मत्स्यमांसे विनिर्दिष्टे प्राजाप
त्येतथैव च॥ छत्रं कृत्ताजितं रायं रथमासनमेव च॥ उपानहौ तथा यानं यज्ञान्यत्राणि वर्जितं
॥ सर्वचंगिरसत्वेन प्रतिगृहीतमानसः॥ शूद्रोपयोगियत्सवरास्तु चर्मध्वजादिकं॥ नृपोपक
रणं सर्वविज्ञेयं सर्वदेवतं॥ गृहं तु सर्वदेवत्यं यदनुक्तं द्विजोत्तमा॥ विज्ञेयं विष्णुदेवत्यं सर्ववादि

द्वचंका०
६

जसत्तम इति॥ प्रतिगृहस्थानातिगृहपरिशिष्टे॥ प्रतिगृहीतानां पुच्छे कर्णे वाहस्तिक
रे॥ मूर्ध्नि दासीमते चैव पृष्ठे श्वतरगर्दने॥ अश्वकर्णे सटोयां वा अन्तमुदित्यधारयेत्॥
ग्राय्यासनगृहं संत्रं संस्पृश्यादायकां चतः॥ उष्ट्रं च ककुदे स्पृष्ट्वा मृगं शर्महिषादिकान्॥ गो
धामश्वविधानेन पक्षे संस्पृश्य पक्षिणः॥ छत्रं दंडं तस्तस्मै फलं संगृह्य गोरवान्॥ प्रगृ
ह्योपातहोमंत्रं वा सयेत्प्रतिमुच्यवे॥ अमंत्रपात्रं॥ वासस्तथा समादाय कन्या शीर्षेण वा क
र॥ कन्यायादक्षिणां समन्निमरोदित्यर्थः॥ रतिनार्योपरपूर्वां प्रतिगृहीतवा दत्तां॥ पुत्र
मुत्संगमारोप्य प्रतिगृहीतदत्तकं॥ रथं रथमुखे स्पृष्ट्वा प्रतिगृहीतकूर्बरे॥ कूर्बरो युगा
धारकाश्च॥ तथा च हेमाद्रौ दानखंडे॥ तस्मैः प्रतिमहं कुर्याद्भूमिकृत्वा प्रदक्षिणं॥ करेण
हीत्वा कं त्यातु दासदास्योदितोत्तमः॥ आरुत्यत्र गजाः स्यात्तः कर्णे वोसैश्वकीर्तितः॥ त

६

थाचैकशकानां तु सर्वेषां च विशेषतः॥ प्रतिगृहीतानां शृंगेषु छेदकृत्ताजिनंतथा॥ मेचै
कशकाः शृंगिणः दानविशेषतः शृंगे प्रतिगृहीयादित्यर्थः॥ कर्णे च परोशवः सर्वे ग्राह्या
पुच्छे विचक्षणैः॥ गृहीत्यात्महिषं शृंगे खरं वैपृष्ठे देरातः॥ प्रतिगृहं मथो द्युस्पयानां चो
धिरोहणात्॥ बीजानां मुष्टिमादाय रत्नात्यादाय सर्वतः॥ वस्त्रं दद्यात्तादाद्यात्परिधावा
पिवापुनः॥ आरुह्योपातहोमंत्रं च मारुह्येतत्र पादुके॥ धर्मध्वजो तु संस्पृश्य गृहीयात्॥
अवतीर्य च सर्वाणि जलस्थानानि वैद्विजाः॥ आयुधानि समाधाय तथा मुच्यं विनूषणं॥
अमुच्यवध्वेत्यर्थः॥ इति प्रतिगृहस्थानाति॥ अथादौ तु बापुरुषदत्तं॥ हेमाद्रौ मासे॥
अनेन विधिना ये तु बापुरुषमाचरेत्॥ प्रतिश्लोकाधिष्येत्तै प्रतिमन्त्रं तरेव सेत्॥ वि
मानेना कवर्णेन किंकिणीजालमाचिना॥ पूज्यमानो वारो न्निश्चततो विष्णुपुरं व्रजेत्॥

दा० चं०
७

कल्पकोटिशतं यावत्तस्मिन्लोके महीयते ॥ कर्मक्षयादिह पुनर्न विराजते नृपाब्जमौलिम
णिरंजिपादपीठः ॥ अथात्रितो नवतियज्ञसहस्रं यात्री दीप्यता पजितसर्वमहीपालो
कः ॥ यो दीपमानमपि पश्यति नृक्रियुक्तः कालोत्तरे ये स्मरन्ति वाचयतीह लोके ॥ यो वाष्ट
योतिपतीऽसमानरूपप्राप्तोऽपि धामपरंदरदेवजुष्टमिति ॥ तत्रैव क्रिपुणोऽयं वंदत्वा सु
वर्णतुव्रह्महत्यादिकं च यत् ॥ पापंतिहत्य पुरुषः स्वर्गलोकं स गच्छति ॥ तत्र स्थित्वा चिरं
जनयद्याति महीतले ॥ राजेश्वरः श्रीमान् बीतशोको निरामयः ॥ रूपसौभाग्यसंपन्नो
तित्यं विष्णुपरायणः पुनर्विष्णुपदं याति यत्र गत्वा न शोचतीति ॥ इति सुवर्णादितुजापु
षदानकच्छं ॥ अथ कुंडमंडपादि ॥ तत्र सुवर्णरत्नजाया मेवावश्यं कर्मातिमा द्यादयः ॥
रत्नरत्नतनुजायां तु कृताकृतमित्युक्तं तत्रैव ॥ होमाद्यशक्तौ तु मंडपादिरहितमेव कु

७

र्याति ॥ न तत्र मंत्राहोमो वारवमेव प्रदीयते ॥ इति मत्स्योक्तेः ॥ ग्रहमंत्राद्वारजाप्यमंत्राश्च
नेत्यर्थः ॥ अथ तुजावेदिपरिमाणं चाह ॥ तत्रैव तत्रादौ शुभे क्रिशां नार्थं कुंडमंडपमात्रं
कृत्वा सत्यहस्तापचहस्तावातजीयांश्च न चतुर्धा शिरो न वा उद्यावेदि कृत्वा तदुपरि पूर्वपश्चि
मयोः स्तान् दर्शयान् रवेयं ॥ हेमाद्रौ मास्ते ॥ शाकांगुदो चंदनदेवदारुश्रीपर्णिवित्त्वप्रियका
चनोत्पं ॥ स्तनद्रयं हस्तयुगावस्वातं कृत्वा दृढं पंचकरोद्धितं तत् ॥ तदंतरे हस्तचतुष्टयं
स्यादथोत्तरांगं चतुरस्तमेवेति ॥ शाको रक्षविशेषो महात्मार इति प्रसिद्धः ॥ श्रीपर्णि नद्रत
ः ॥ प्रियको जीवकश्च आरमते कदंबः ॥ अजतः कांचनस्तज्जपणो रक्षविशेषः ॥ स्तनद्रयं चतु
रस्ती कृत्य वेदिमभ्ये पूर्वपश्चिमनागयोर्निवेयं ॥ उत्तरांगं स्तनयो रपरितिर्यक्काष्ठं ॥ ६ तच्च
पंचकरयोः स्तनयो र्हस्तचतुष्टयोरुपरि निधेयं चतुरस्तं ॥ अथोत्तरांगं चतदंगमेवेति पा

६० चं०

८

वेनदीयमितिस्तत्तं सजातीयकाष्टमित्यर्थः॥ समानजातिश्च तुलावलंब्याहेमेन मध्ये पुरु
षेण युक्ता॥ देर्घेण साहस्रचतुष्टयं स्यात्पृथुत्वमस्याश्च दशगुलानि॥ सुवर्णयद्वा त्रयणाच
कार्या सलोहपाशद्वयशृंगलानि॥ युता सुवर्णेन चरत्तमा लाविहृषिता मात्यविहृषणा
ह्या॥ समानजाती स्तोत्राः समानजातिरित्यर्थः॥ तुलोत्तरागमधो द्वादशितिरंगुले रधस्तां
दुदगग्राश्च वलंब्या पुरुषेण विह्वुता शृंगलानि विलंबितया सुवर्णनिर्मितया॥ तत्प्रतिमा च
द्वादशयुक्तयोर्बहिःस्थितमंगुलषट्पदं विहाय विज्ञेयं॥ समस्ततुलायाश्चोत्तराशतंगुलमि
तत्वं॥ पृथुत्वचा स्यादशंगुलपरिमितेन वलंब्या कृतिसूत्रेण संमितं विधेयमित्यर्थः॥ सलो
हपाशद्वयशृंगलानिर्युतेति सुवर्णादिद्रव्यधारणार्थफलकधारितिलोहपाशद्वयावलंबि
तशृंगलानिर्युता कायेत्यर्थः॥ तत्रैव वक्रिपुराणे॥ आश्वत्थी खादिरी वा पिपा लांशी वा

८

स्तवृक्षजा॥ चतुर्हस्तप्रमाणेन सुशृंगलानां स्तद्वदं नवांस्तवर्णतुलां समानतद्वत्तागधां छिद्र
यावित्तां॥ मोक्षशिक्षयोपेता बंधास्तनेषु पाज्ञिये॥ चतुरस्ता तुला कार्या पादौ चापितया वि
धौ॥ चतुर्ष्वपि पार्श्वेषु मानं स्याच्चतुरंगुलं मुक्तानां वतुकरकावंतयोर्वित्यसेदुधः॥ चतुर्हस्ताष
ट् तुलामध्ये शृंगलयावित्ता शिक्षां हस्तत्रयं कुर्यात्कंठकंचतुरंगुलमिति॥ यदाहतत्रैवा वि
श्वकर्मा विशेषदानकथितं तुलादिवस्मात्तुला लक्षणमुच्यते प्राकृतुजा प्रमाणं स्मृतमंगल
निर्देष्टैर्विलेख्यवती प्रमाणैः प्रांते द्वये पंगुलषट्पदं तंतुलाष्टोत्तरमंगुलानां स्पुर्विशति
ः पंचचधा तु बंधाबंधे अधिष्ठासुरातिनिवेशप॥ ईशः शशी मारुतरुद्रसूर्यस्माद्विश्वकर्मा
न्युरंगिरेग्रि॥ प्रजापतिर्विश्वजगद्धिधाता पर्जन्युग्रशृपितृदेवता च॥ सौम्यश्च धर्मा मररा
जमश्वी जलेरातित्रावरुणौ मरुद्गणाः॥ धनेरागंधर्वजलेरा विष्णुरेते चतुर्विंशतिरेव देवाः

दा० चं० का०
१५

॥ अत्र सोम्यो बुधः स्यात्तंच पुनः विरुषः सगको यस्तो ल्यमानस्तु जयामहात्मा ॥ एता
विधेयास्तपनीयतप्योरत्ता चिता देवतमूर्तयस्ताः ॥ षडंगुलस्याच्चतुरस्तपिंडः ॥
प्रांतद्वये विदु रनंतनामा ॥ याश्च द्वयंतश्चतुरंगुलस्यादेवं मया ते कयितं प्रमाणं
॥ मध्यां कुंडे संकुलिका गुलानि पंचाधिका विंशतिरेव देवैर्धै ॥ एकंगुलस्याद्व
तीह पिंडस्तत्राधिदेवः किल वास्तकी स्यात् ॥ एकै करज्जुर्नवते गुलानि त्रिः सम
ति पिंडगता गुला च ॥ तच्चैकद्वंद्वमया गुलानि त्रिंशत् तथा पंचदशाधिका स्यात्
॥ तद्वागुबद्धं नुनकाष्टपीठं पिंडे तथा द्वंद्वमयो विधेयं ॥ अथोद्गोशस्य धिदेवमा
स्यात्तुलांतरं नू मियुति निर्वे श्यादिति ॥ इति हेमाद्रो मात्स्योक्ते ॥ विद्यादितु जाकृत
लक्षणं च ॥ अथ वेद्यां षोडशारचक्रलेखनप्रकार उक्तो मद नरत्ते ॥ तत्राचार्यो

१५

वेद्यां मैथे त्रिहस्तव्या संचतुरस्तं प्रमाध्य प्रागपरदक्षिणोत्तरनवरेरवाप्तिस्तच्चतुः षष्टि
कोष्टकं कुर्यात् तत्र कोष्टानि प्रत्येकं नवनवांगुलानि संपद्यते ॥ ततो बहिरंत्यपंक्ति क
चतुर्दिक्षु मध्यकोष्टानि चत्वारि चत्वारि मार्जयित्वा तदुपर्युपां ॥ त्वपंक्तिषु पार्श्वयोस्त
त्रयं त्रयं तत्का प्रतिदिशं मध्यकोष्टद्वयं मार्जयते तच्चतुर्दिक्षु षड्कोष्टानि चत्वारि द्वा
राणि सिध्यंतिततो मध्यस्थित षोडशकोष्टानि मार्जयेत् ॥ ततो बाह्ये एकैकं कोणको
ष्टं विहाय कोणकाष्टद्वारपीठांतराळवतिं न्यवशिष्टानि पंचपंचकोष्टानि मार्जयेत् ॥
तथा च मध्यचतुरस्तपीठपादाः सिध्यंतिततो मध्याच्चत्वारि वृत्तानि कुर्यात् ॥ तत्राद्ये
चत्वार्यंगुलानि व्यासः द्वितीयेष्टौ ॥ तृतीये चतुर्विंशतिः चतुर्थे षड्विंशतिरिति तच्च
तुरंगुलं वृत्तं कर्णिकारूपं पीठरसापूरयित्वा कर्णिकावधिरेवं सितेन रजसा निमयि

हा० चं० का०

१०

तद्वहिरांगुलात्मके वृत्ते पीतरक्तसितरजोसिः संपादितमूलमध्याग्राणि षोडशके सरा
णि संपाद्य तत्के सरावधिरेखांसितेनैवरजसांगुलान्तत्वां संपाद्य चतुर्विंशांगुलात्मकेन
द्वद्विंशते सितेन रजसां प्रष्टद्विंशोपत्राणि रक्ताचाणि कुर्यात् ॥ ततो द्वां तरे रेखांसि
सितरसाविधाय द्वां तराणि रक्तेन रजसा पूरयेत्वा तद्वाहरेकांगुलांतरा वाहर्वृत्तरेखां
सितेनैवरजसां संपाद्य त्रयं तरपरि नोष्टादलाग्रतन्मध्याचक्षैः षोडशाध्यावि नत्प
प्रतितांगं यदाकारात् षोडशां रज्ज्यामपीतारुणः श्वेतरजोतिः कत्सयित्वा तदंतरा के
चं यथा योगं रजोतिः पूरयित्वा लब्ध हिः सीतपीतारुणश्यामहरिताः पंचरेखा लिखे
त् ॥ तद्वहिः पीडक्षेत्रं चतुरस्रं यथाशो रजोतिरलंकृत्य पीडावधिरेखांसितेन रजसा
चतुरस्रं विरचयेत् ॥ द्वारक्षेत्राणि पूर्वादि तः पीतश्यामसितरजोतिः पूरयेत् ॥ आग्ने

१०

यादिकोणैकोष्टचतुष्टये लोहितहरिजः श्यामधेवलैः प्रपूरयेत् ॥ आग्नेयादि पीडया दच
तुष्टयपंचकोशात्मकं चक्रमात्सितरक्तपीतरुक्तरजोतिः प्रपूरयेत् ॥ ततः सितेन रजसां
गुलान्तेन वहिश्चतुरस्ररेखां कुर्यादिति मदनरत्नादयः वक्रुरमते तु चतुरस्रं चतुहस्तं ॥
तत्र प्रत्येकं द्वादशांगुलानि नवकोशानि वृत्तानि तु पंच ॥ तत्राद्यटत्रैच चत्वार्यंगुलानि
व्यासः ॥ द्वितीयेष्टे तृतीये विंशतिः चतुर्थीर्षे चतुर्विंशतिः पंचमेतश्चतुरस्रं बहिस्त
सैनेष्टविंशदिति पंचकोशात्मकं पीडया दचतुष्टयं ॥ आग्नेयादिकमेपारक्तहरितर
श्यामसितैः पूरणीयं ॥ कोणकौष्टचष्टयं प्रत्येकं त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत् ॥ इति विरोधः इदं
मिव वारुणमंडलं जलाशयोत्सर्गदौ ज्ञेयं पुनस्तत्रैव ॥ वंजं प्रागुत्तमेनाग्रे अग्नेयांश
मुज्ज्वलां ॥ आग्निरेव दक्षिणे दंडं नैऋत्यां खड्गमातिरेक ॥ पार्श्वं तु वारुणे लिख्यं ध्वजं

रा० चंका

११

वैवायुगेचरे॥ कोवेयंतियदा लेख्या इशा त्याश्रुत्वा लिखित॥ शूलस्य वामदेरो तु
चक्रं पदं च दक्षिणे॥ ततो महावेधुपरि पंचवर्णं फलं पुष्पापरां तितं॥ वितानं कुंडं
डेपे॥ वधौ धीयादिति इति वेद्यपरिषाडशास्त्रं कलेखत विधिः॥ अथ यथादितुला
फलमुक्तं॥ ॥ हेमाद्रौ विष्णुधर्मोत्तरे॥ प्रथमा तु घृतस्यो वीक्षा तेजोरधिकरी शुभामासि
केतुसौताप्यंते लेन बहुला प्रजाः वस्त्राणि ग्रामो तितुलायाश्चुरं॥ ऋवणे न तुला च
प्यमरोगत्वं गुडेन च॥ असपत्नी राकरया मरुपंचदनेन तु॥ अवियोगो न वेद्मर्त्तुल
या कुंकुमस्य च॥ न संतापो हृदि न वेद्दीरस्य तुलया तथा॥ सर्वकामप्रदाः सर्वासर्वपाप
घ्नकराः॥ यः करोति तुलाः सर्वासंगैर्याज्यमाप्नुयात्॥ मंत्रेण दद्यादतिमंत्रितां नुस
क्तुलामेकतमादिजेत्यः॥ सयाति गोयाः सदनं सपुण्यं न शोकहो नाग्यमुपाश्रुते

११

पुमान्त्वं तुले सर्वरूता नामित्यादिः॥ इत्याहृत्य गोदोहकाळं तत्रासीद्धितयित्वा हरि
प्रिया॥ अवरुह्य ततो दद्यादधमादमया पिवा॥ गुरुं संपूज्य विधिवद्भस्त्रार्तं च का
रुषणेः॥ विसर्जयेत्तमस्कृत्य तोजयेद्धिजपुंगवात्॥ शेषं द्विजे सोदातयं स्त्रीस्यो
नेत्यस्तथैव च॥ कदलीदलसंस्तुं पंचपंचपिंडं हिमाद्रितां॥ कर्पूरस्य तुलां पूज्य कुं
कुमेनालमेतुलां॥ विधितानेन यो दद्यात्तुलादातं विमत्सरः॥ सलोकमेति पार्वत्याः
सम्यक्तानो सरो गणैः॥ तत्रापि कालं कृत्वा मिह लोके नृपो न वेत्॥ आत्मतुल्यां सुव
र्णवारजं तरलमेव वा॥ यो ददाति द्विजाग्नेत्यस्तस्याप्येतत्कलं न वेत्॥ एतद्भूमिदा
नं जतं॥ ब्रह्महत्यादिपापाद्यैर्मुक्तः शिवपुरं व्रजेत्॥ सच तस्यापनिर्मुक्तः प्रोक्तं वि
ष्णुपुरं व्रजेत्॥ तुलापुरुषं नृसीचदीयमानं च येनराः॥ पश्यंति ते पियांति ययि च

स्फुरन्मुदकाः॥ गुडं वायुदिवारं वंदं लवणं वापितो लितं॥ यो दद्यात्तन्नातुल्यं त
रीवापुरुषोपि वा॥ पुमान्मद्युक्तवत्स्यान्नृनारी स्यात्सर्वतीसमा॥ सुतगौरुपसंपन्नो
नुंजीतांते त्रिविष्टपं॥ हिरण्यदक्षिणा युक्तं सवस्त्रं तृषणा त्वितं॥ अक्षं कृत्वा द्विजा
ग्रंतं परिधाय च वाससी॥ खंडादितो लितं यश्चात्स्याद्भुवे प्रतियादयेत्॥ सर्वा
कामसमृद्धात्मानं तत्कालं वसेदिवीति॥ इति घृतादितुलादान फलं॥ ॥ अथ ना
नारोगनिरासाधिं द्रव्यविशेषेण तुलादानात्पुक्ता निगगारुडे॥ तुलापुरुषदानं तु
शृणुमृत्युं जयोद्भवं॥ अथ लोहं प्रदातव्यं सर्वरोगोपशान्तये॥ कां स्पे च यस्य गेदेयं
त्रपुरोर्विकारके॥ अपस्मारेतुसी संस्यान्नाग्रं कष्टे च दारुणे॥ पित्तलं रक्तपीते च रु
प्यप्रदरे मेहयोः॥ सुर्वण सर्वरोगेषु प्रदद्यात्स्फुटनाशान्॥ फलोद्भवं तथा दद्यात्

ग्राहिण्यादीर्घवारुणे॥ गौडनस्मरोगे च पैंगं स्याद्दंडमालिके॥ पैंगं पूगी फलं॥ कष्ट
जं चाग्निमांघ्रे स्यात्तुरोगोत्पत्तौ तुषेष्कं॥ मधुद्भवं तथा देयं कां स्पे श्वासजलोदरे॥ घृतोद्भ
वं तथा देयं छुर्दिरो गोपशान्तये॥ क्षीरं पित्तविनाशाय दधि स्याद्भगदारुणे॥ लवणं वेप
नाशाय पेष्टं दधुविनाशान्॥ धान्यं च सर्वरोगस्य नाशान्मुनिभिः स्मृतं इति॥ अत्रायं
संक्षेपो दानोद्यते पिरूप्य तुलायां सुवर्णं तुल्यमेव च॥ पित्ततप्तिः प्रदरनेहनाशश्च॥ र
त्नतुलायां सुवर्णफलमेव॥ ताम्रणकुष्ठनाशः॥ पित्तलेक्तपित्तनाशः कां स्पे नयस्स
नाशः॥ त्रपुणाशो नाशः॥ सीसेनापस्मरनाशः॥ लोहेन सर्वरोगनाशः॥ घृतेन ते
जोवृद्धिश्चादिनाशश्च॥ गुडेनारोगित्वं सौ नाग्यवृद्धिश्च॥ लवणेन लावण्यं सौ नाग्य
श्च॥ मधुना सौ नाग्यं कां स्पे श्वासजलोदरे नाशश्च॥ तैलेन प्रजावा भवति॥ क्षीरेण पि

तताराः संतापनिवृत्तिश्च ॥ दधानगंदरताराः ॥ शर्करया सापत्सवाधानिवृत्तिः ॥
 अन्तेनारोगित्वं ॥ पिष्टेन दधुनाशः ॥ फलेः संग्रहणीताराः ॥ क्रमुकैर्गंडुमाजाना
 राः ॥ क्रमुकं पूगीफलं ॥ कुंकुमेन सौभाग्यवृद्धिः ॥ तिलैः पापनाशः ॥ पुष्पैर्बहुरोगना
 शः ॥ तांबूलेन मुखे दुर्गंधिताराः ॥ चंदने सौंदर्यवान् ॥ गंधेन सौभाग्यं ॥ वस्त्रेण दि
 यवस्त्रप्राप्तिः ॥ काष्ठे वग्निमांयताराः ॥ विलुप्रीतिर्वासर्वद्वयैरपीति ॥ इति नानारो
 गतिसराद्रव्यविशेषतुला ॥ ॥ अथ पूजार्थं तत इत्यादि देवतामाह ॥ ॥ गारुडे ॥
 अधिदेवं तु लोहैर्बभूव हातैरवतु च ते ॥ कां स्पेन्न पावस्वि नो च वायुश्च सी सके स्मृतः ॥
 ताम्ने सूर्यस्तथा प्रोक्तः पैतले च कुङ्कुस्तथा ॥ रोप्ये च पित्तरोजे याः सो वर्णे सर्वदेव
 ताः ॥ फले सोमो गुडे चापस्तांबूले च विनायकः ॥ गंधर्वा कुंकुमे चैव ज्ञा गलेग्निः ॥

स्तथा स्मृतः ॥ जंगले काष्ठे ॥ मधोयज्ञाः प्रयत्नेन धृते मृत्युं जयस्तथा ॥ क्षीरे तारागया
 : सर्वे दधिसर्पाः प्रकीर्तिताः ॥ लवणे पार्वती देवी समुद्दिष्टाधिदेवता ॥ पिष्टे प्रजापति
 देवो अर्ने सर्वाश्च देवताः ॥ आतिर्यदास्यान्नात्र वा प्राप्नुयात्पुण्यदेशजः ॥ नित्यं मृत्युं ज
 यप्तासि विधिना यत्प्रदीयते ॥ तदेव सर्वं शांत्यर्थं नवतीति संशयः ॥ तुलायुरुषदाने
 न मृत्युं जयति मानवः ॥ आगमोक्तमृत्युं जय मंत्रेण पूजयित्वेत्यर्थः ॥ ताममंत्रेण वा य
 याधिकारं योज्यं ॥ इति द्रव्याधिदेवताः ॥ अथ कालविशेषः ॥ दानोद्योते विश्वामित्रे ॥
 आदित्ये गरुडाय गन्धर्वे सुवर्णे सौलये तनुं ॥ सोमयैग्रहेतु रौप्येण यद्वा दानं तथा शृणु ॥
 प्रवर्षस्य मुखे जात उत्पन्नः पुत्रदेवताः ॥ सर्वपापहरायैतद्ददासि प्रीयतां विधुः ॥ इ
 त्युच्चार्य जलं त्वत्कृतिरिति पेद्विजसत्तमेति ॥ ॥ अथ तुलायुरुषदानविधिः ॥ हिताद्रौ

शु० चं० का०

१४

विष्णुधर्मोत्तरे ॥ तुलादाने प्रवक्ष्यामि सर्वपापघ्नाशतं ॥ यत्तौ र्याचरितं पूर्वजं स्त्री ॥
नारायणे न तु ॥ पुण्यं दिनमथा साघटतीयायां विशेषतः ॥ गोमयेनानुलिप्तायां मूले
कुर्यात्पुण्यं ॥ दारयंश्चतुर्दशस्य चतुर्हस्तप्रमाणतः ॥ सर्वघ्नं तत्र बध्नीयात्स्व
राक्षसाधितं धटे ॥ सौवर्णं स्थापयेत्तत्र वासुदेवं चतुर्भुजं ॥ शिखण्डं पंचबध्नीयात्
तथापयेत्पीठके ततः ॥ तत्रारोहेत्सवस्त्रास्त्रः ॥ अस्त्रं सर्वालंकारभूषितः ॥ अग्नीष्टे देव
तां गृह्णास्त्रायित्वा घटादिति ॥ तुलापुरुषदानस्य विधिरेष प्रकीर्तितः ॥ अत्र विधि
रेष प्रकीर्तित इति वचनादेव तावत्येवेति कर्तव्यते स्म कृतं न वतीति दामोदरः ॥ ताम्
दिति ॥ तुलादानमधिकृत्य लिङ्गपुराणे ॥ दक्षिणा च शतं चाधत्त दधं वापि दाययेत्
॥ गुरोरिति शेषः ॥ कृत्विजां चैव सर्वेषां दशनिष्कां तदप्रदाययेदिति ॥ तथा ॥ यजमानो

१४

यत्नग्रहसंक्रमादिपुण्यकालमासाग्रपूर्वकरे कनकाद्याचरितप्रायश्चित्तः कतः ॥
नित्यक्रियोदने प्राप्ती नोदनात्तद्वारयमाणः शुचिराचम्य देवाकालौ संकीर्त्य नमा
मुककामनाद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुक इत्यनुजापुरुषदानं करिष्ये इति सं
कल्प्य ॥ तथा ॥ रोगनिरासार्थं तु नमामुक रोगनिरासे नममास्पृशेत्तौ वा अमुरोग
निरासे नहि प्राप्तिरप्यसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमिति ॥ तथा ॥ यदा तु मोक्षा
चारवशात्तात्नादितुलासुवर्णमांशं चतुर्थेति वा सुवर्णरजतादिप्रक्षिप्यते च तदा
सुवर्णा तुलायाश्चतुर्थ्यां राक्षसांशं दितुलाविशेषप्राप्तिद्वारा इत्युल्लेखः कार्यः ॥
तदंगतया गणपतिपूजनं पुण्याहवाचनमाचार्यवरणमंगदेवतापूजनं च का
रिष्ये इति संकल्प्य तया ॥ गणेशं संपूज्य पुण्याहं स्वस्तिकं दिश्रीः कल्याणमिति शब्दं

क

चात्मकं बोधायनोक्तं ब्राह्मणं स्मिन्निर्वाचयित्वा चार्यं वृत्वा आचार्यस्तुलायां गौरीं वि
 ह्वादि तुलायां देवतां पूजयित्वा रोग निरासार्थं तु महा मृत्युंजय मंत्रेण प्रतिमायां मृ
 त्कं जयंताम्नादितो लेनीय इत्यादि देवतां पूजयेदिति ॥ ॥ इति तुला पुरुष दान शेषः
 ॥ ॥ अथ तुला पुरुष दान प्रयोगः ॥ ॥ यजमानः शुचिराचम्य प्राणा नायन्य देवाका
 लौ संकोत्स्य एकैक मन्त्रं तत्कालावच्छिन्नं प्रति लोकं स्थाति वास पूर्वकार्कवर्ण किंकिणी
 जालमालिखितं विमानकरणकारारः पूजा सहितं त्रिवपुरगमन पूर्वकृतं कल्पकोटि
 तावच्छिन्नं विष्णु पुराधिकरण कनिवास कामः सुवर्ण रत्न रौप्यादि तुला पुरुष महादा
 नमहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ ब्रह्म हत्यादिसकल पापक्षयद्वारा श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं
 सुवर्ण रत्न रौप्यं तुला पुरुष महादानं करिष्ये ॥ तदा दौ गणैः पति पूजनं पुण्याहवाच

नं मातृका पूजनं नांदी आदौ आचार्य वरणादिकुर्यात् ॥ तां स्नादि तुलायां तु संकल्प्योत्त
 रंगण पति पूजनं पूर्वोक्त पुण्याहवाचनमात्रं कृत्वा आचार्य वृत्वा यथा वित्तं वस्त्रं लो
 कारादिभिः पूजयेत् ॥ ततः आचार्यो गोमयेनोपलितं वेद्यादौ सवर्षपविकरणं च
 व्यघ्रोक्षणे कृत्वा वेद्यां वारुणमंडलं विलिख्य उपरिकुंडुमंडपे पंचवर्णं वितानं फळ
 पुष्पोपशो नितं सध्वजं बध्वा वेद्यादौ धत्वा बध्ना तत्र दक्षिणे दक्षिणां तुलां बध्नीयात्
 त ॥ गौरी प्रीत्यर्थं तुलायां कपूरकृतं पंचपिंडिकारूपां गौरीं कुंकुमेनानुलिप्य पूजयेत्
 त ॥ ततो धर्मराज सूर्य विष्णु प्रतिमां स्निग्धमाभमात्रं सुवर्णनिर्मितां मुत्तारणादि पृ
 र्वकं संपूज्य इष्ट देवतां च पंचामृतेनानिषिच्यात्पुनश्च विष्णु प्रतिमां तुलामधे बध्वा ततः
 पूर्वोक्त तोलनीय इत्यादि देवतां प्रयेण संपूज्य तुलायै तम इति तुलां च तुला प्रांत

हा०च०

१६

कृतयोः विष्णुमनते मध्ये कृते वासुकिं फलकद्वये नृमिचसंपूज्य रक्तवस्त्रेण तुला संवेष्ट
ततः शक्तौ सत्या तुला र्दंडे सुवर्णनिर्मिता सुचतुर्विंशतिप्रतिमा सुदृढकृसेष्ठा देवता
आवाह्य पूजयेत् ॥ तदित्यं ॥ ॐ ईशानाय नमः ॥ ईशानं आवाहयामि ॥ एवं सर्वत्र ॥ शि
खिने नमः ॥ शिखिने नमः ॥ मारुताय नमः ॥ मारुतं आ ॥ रुद्राय ॥ रुद्रमा ॥ ॐ सू
र्याय नमः ॥ सूर्याय ॥ ॐ विश्वकर्माणे नमः ॥ विश्वकर्माणमा ॥ ॐ गुरवे नमः ॥ गुरुमा ॥ ॐ
अग्निरोष्मिन्मा नमः ॥ अग्निरोष्मिन्मा ॥ ॐ प्रजापतये नमः ॥ प्रजापतिमा ॥ ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यो न
मः ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ॥ ॐ धात्रे नमः ॥ धातारं आ ॥ ॐ पतये नमः ॥ पतये नमः ॥ ॐ
ॐ पितृभ्यो नमः ॥ पितृभ्यो नमः ॥ ॐ धर्माय नमः ॥ धर्ममा ॥ ॐ सौम्याय नमः ॥ सौम्यामा ॥ ॐ अ
मरराजाय नमः ॥ अमरराजं आ ॥ ॐ अश्विभ्यो नमः ॥ अश्विभ्यो नमः ॥ ॐ जलेशाय

१६

ॐ जलेशमावा ॥ ॐ मित्रावरुणाभ्यां ॥ मित्रावरुणावावा ॥ ॐ मरुहयोभ्यो नमः ॥ म
रुह्यात् ॥ ॐ धनेशाय नमः ॥ धनेशाय ॥ ॐ गंधर्वाय नमः ॥ गंधर्वाय ॥ ॐ जलेशाय नमः ॥ जलेश
ाय ॥ ॐ विष्णवे ॥ विष्णु आ ॥ इत्यावाह्यसंपूज्य ततो यजमानो वस्त्रतरणगंधमाल्या
द्यलंकृतः कुक्कुटमांजलिं गृहीत्वा तुलां त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य प्राङ्मुख उपविश्य प्राथयेत्
॥ ॐ नमस्ते सर्वदेवातां शक्तिस्त्वसत्यमाश्रिता ॥ सहितृता जगद्गुप्ती निर्मिता विश्व
योनिता ॥ एकतः सर्वसत्यानि तथा नृत्तानि च ॥ धर्माधर्मकृतां मध्येष्ठापितासि
जगद्धिते ॥ त्वं तुल्ये सर्वभूतानां प्रमाणमिह कीर्तितं ॥ मां तोलयंती संसारादुद्धरस्व नमो
स्तुते ॥ यो सो तत्त्वधिपो देवः पुरुषः पंचविंशकः ॥ स एषो धिष्ठितो वित्वयितस्तान्
मो नमः ॥ नमो नमस्ते गोविंदं दत्तुं वा पुरुषसंज्ञक ॥ त्वं हरे तारय स्वात्मा संसारसागरा

दिति॥ इति पवित्रा तुलोपरि युष्मांजलिं हृदि पेत॥ पुनः क्लृप्तां त्रिः प्रदक्षिणी कृत्य वाम
हस्ते धर्मराजदक्षिणे सूर्यमंके स्वामी हृदे वतां पंचामृतातिषिक्ता चर्चिता चादाय प्राङ्
उत्तरं वक्त्रं लायामुत्तरफलकं आरुहेत्॥ दक्षिणेन सुवर्णस्याङ्गुत्रेण नराधिप इति
मात्स्यवचनात्॥ नराधिप इत्युक्तं फलदायां॥ ततः आचार्ये दक्षिणाफलके तोलनी
यमारोपयत्॥ सुवर्णाद्यावत्सम्पत्तिकं स्यात्पुष्टिकामेन नृपिष्टमधिकं कार्यं॥ ततो
यजमानस्तुला मध्यदंडस्थितं स्पृहरेर्जह्ना श्चामुखं त्यस्य मंत्रोपयेत्॥ ओं नमस्ते सर्व
भूतानां साक्षि तूते सनातनि॥ पितामहे न देवितं निर्मिता परमेष्ठिना॥ त्वया धृतं ज
गत्सर्वजगत्स्थावरजंगमं॥ सर्वभूतात्मतूतस्तेन मत्ते विस्मधारिणीति॥ गोदोहका
लितं त्रालित्वा॥ ततस्तुलावतीर्य तोलितं द्वये तुलसी पत्रे निधाय देसकां लो संकीर्त्य

अमुककाम इदममुक इत्यमात्मसमतोलितमाचार्याद्यस्योत्सो ब्राह्मणेभ्यः सना
प्रिवृक्कै धरर्गेत्योदीनानाथोत्सो श्रदा तु महमुत्सृजे नमस्ते कृत्य॥ ततः कृतस्या
मुक्ततुलापुरुषदानकर्मणः सांगता सिध्यर्थं आचार्याय इदं सुवर्णं अग्निदेवते द
क्षिणात्वेन तु स्यमहं संप्रदेदं नमस्तेति दद्यात्॥ पुनः कृतस्यामुक्ततुलापुरुषदानक
र्मण इत्यादि सांगता सिध्यर्थं नानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्ति नृयसीद
क्षिणां दातु महमुत्सृजे॥ तथा कृतस्यामुक्ततुलापुरुषदानकर्मणः सांगता सिध्य
र्थं यथाशक्ति ब्राह्मणाभ्यां कालं यथोपपन्नं तान्तेनो जयिष्ये इति संकल्प्य॥ ततः
आचार्यस्तौ स्वावाहितदेवताः सर्वार्चनपूर्वकं विसृज्याचार्याय तु वार्ध्यादं वा
प्रतिमवस्त्रांतरणादिसर्वं तु स्यमं संप्रदेदं॥ तमम इति दत्त्वा॥ संदस्यादिकं चेत्

तदधंदत्वात्तुलात्रोषं च सद्य एव यथोद्देशं दत्वा प्रमादात् कुर्वतां कर्मयस्मस्तथा च ना
मोक्षेति जपित्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात्वा सुहृदकौ तु जीतेति ॥ केचित्तु अत्र तुलाया
जोत्तरमग्निं संस्थाप्य दद्यात्तादितुलासु देवतास्त्यागवणवाज्याहुतयश्चर्वाहुतयः
श्रेष्ठतोति ॥ तुलाप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं तु आचार्यश्चाप्रायणैमेकं कुर्यात् प्रतिग्रहा
नुसारणैस्तु ॥ दातोद्योतेरहस्यप्रायश्चित्तेषु हेमाद्रौ मासे ॥ न चिरंधारयेद्देहे सुवर्ण
ते लितं बुधः ॥ तिष्ठेद्रयावहं यस्यात्तस्मात्तुल्यककरं तु ॥ ३० ॥ अथ परस्वोकरणात्
यः प्राप्नोति युक्तं इति ॥ सुवर्णादि सर्वद्रव्यतुलास्वेवं कैमुतिकं न्यायात् ॥ अ
त्रत्यसुवर्णशब्दे राजतादिसर्वद्रव्यतुलोपलक्ष्यको बोध्यः ॥ मीमांसैकधुरंधरः
श्रुतिधरो न्यायेपि वागीश्वरः साहित्यमृतसागरः सुजनतावह्नु रसाब्जद्रुमः ॥

यं विद्वन्माणेशोखरो नकरः प्रासूतविश्वेश्वरं तेनाकारिघृतादितो लनविधौ सत्प्रीतये
पद्मतिः ॥ ॥ इति श्रीदातोद्योदानप्रयोगः समाप्तः ॥ ॥ अथ गोसहस्रमहादानप्रयोगः
॥ हेमाद्रौ मासे ॥ गोसहस्रदानं चिकीर्षुरधिवासनदिनास्त्राकत्रिरात्रैमेकरात्रं वा
शकितः प्रयोवताधिवासनदिने शुचियजमानो देशकालौ संकीर्त्य ॥ मनसमस्तया
पक्षयोत्तरसिद्धचारणसेवितार्कवर्णकिंकिणीजाकुमालिविमानारोहणोत्तरानेक
मत्वं नरावह्निं नैऋतिसकललोकपाललोकाधिकरणपुत्रपौत्रसमन्वितशिवालय
गमनैकोत्तरसंख्येयपितृमातामहकुलतारणकतुल्यरातावह्निं नृचिबपुरनि
वासानंतरराजराजीनवनाश्वमेधरातकर्तृत्वशिबधानपरत्वविह्नुसाहव्रपामत्रयो
गस्तानकसंसारमोचनकामः श्वो गोसहस्रमहादानं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य ॥

तातोपवासगुर्वादिनियोगांतंतुजापुरुषमहादानवत्कुर्यात् ॥ ॥ अथाचार्यैकं ल
क्षणं पतंदिकेश्वरं वृषं सवत्सदशोत्तरगोमरुत्तात्सवत्संधेनुदशकंच स्वर्णघंटा स्वर्णतिल
कस्वर्णपिटुको रोयवस्त्रमाल्यहेमरत्नयुतशृंगरोयवुरचामरोपशो निते सताम्रदेहं तं पा
वुकोपानलुत्राद्यनेकसौपस्करयुतं वेदीपरितः स्थापयेत् ॥ अथासादितगोवृषदशक
मउपाहृत्कथयावकाशगोसहस्रं वस्त्रमाल्यस्वर्णशृंगरोयवुराद्यलंकृत्याधिवास
येत् ॥ शोधः अथासादितगोवृषदशकमध्वेचक्रोपरि स्थापितलवणक्षोणोपरि पूर्वोक्तं
लक्षणं कोरोय संवीतं नानातरणानूषितं ॥ माल्यैरुपलसंयुक्तं नंदिकेश्वरं स स्थापये
त् ॥ वेद्युपरि फलपुष्पादिशो नितं पंचवर्णावतानं कूटं बध्नीयात् ॥ ततः आचार्यादय
ः स्वकुंडसंनिधौ सर्वोषधादियुतकलत्राचतुष्टयस्थापनादियजमानानिषेकांतंतु

लामाहादानवत्कुर्यात् ॥ ततः शुक्लमाल्यांबरः सकुसुमांजलिना सवृषगोदशकं तामां
त्रयेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ नमो वो विश्वमूर्तिर्न्यो विश्वमातृस्य रावच ॥ लोकाधिवासिनी स्य श्वरो
हिणी स्यो नमो नमः ॥ गवामंगेषु तिष्ठंतनुवतामेकवीरातिः ॥ ब्रह्मादयस्तथा देवरो
ण्यः पातु मातरः ॥ गावो मे अग्रतः संतु गावो मे सतु पृष्ठतः ॥ गावो मे हृदये संतु गवाम
ध्वेव साम्यहं ॥ यस्मात्वं वृषरूपेण धर्मरावसनातनः ॥ अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पहि
सदाममेति पुष्यांजलिना संपूज्य वेदीपश्चिमे प्रामुखेन पवित्रपूज्यं पूर्ववद्देवाकालौ सत्त्वा
मम समस्तपापक्षयोत्तरसिद्धिचारणसेविता कवर्णा किं किणी जालमालिविमानारोह
णोत्तरानेकमत्वांतरावच्छिन्नैश्चादिसकललोकपाललोकाधिकरणपुत्रपौत्रसमन्वि
तविवालयगमनैकोत्तरसंख्येयपितृमातामहकुलतारणकतुष्टयरातावच्छिन्नवि

वपुरनिवासानंतरराजराजीनवताश्वमेधवातकर्तृत्वशिवध्यानपरत्वविस्तुमादृश्या
मन्त्रयोगस्थानकसंसारमोचनकामदत्तंतेदमं वृषं दमाः सवत्सधेनुदशकसहिताः स
हस्रंगाः सांगोपांगाः अमुकामुकगोत्राममुकवेदाध्यायकामुकचर्मयोगुर्वर्त्तिकादि
त्यश्चसंप्रददेनममेतिगुर्वादिहस्तेषु जलंदद्यात् ॥ ते च देवस्यत्वेतियजुषारुद्रायगामि
त्युक्तापुष्टेषु प्रतिगृह्यस्वस्तीत्युक्ता यथाशखं कामस्तुतिंकइदं कस्मादिति पठेयुः ॥ ततो
यजमानः कृतस्य गोसहस्रमहादानकर्मणः सांगतासिध्दर्थं यामं नृनिवारलादिसुव
र्णदक्षिणात्वेन तु स्यमहं संप्रददेनममेति प्रत्येकं तोसोदक्षिणां दद्यात् ॥ ततः कृतस्य
गोसहस्रमहादानइत्यादि सांगतासिध्दर्थं तानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्ति
नूयसीदक्षिणां दानुमहमुत्सृजेनममेति ॥ तथा पुनः कृतस्य इत्यादि सांगतासिध्द

र्थं यथाशक्ति ब्राह्मणान्यथा काले यथोपेपं नेनां नेन तो जयिष्य इति संकल्पयेत् ॥ ततः
आचार्यः पुण्याहवाचनाद्यावाहितदेवताः संपूज्य उन्निष्ट ब्राह्मणस्य तद्व्यादिना विसृ
ज्य तद्दिने यो ब्रूत मन्त्रो यजमानो न क्लृप्ताश्चारी न वेत् ॥ ततः प्रमादात् कुर्वतां क
र्मस्य स्मृत्या चनामोत्येकक्लापरमेश्वरार्पणं कुर्यादिति ॥ ॥ इति दानसंज्ञे पंचद्विकायां
गोसहस्रमहादानप्रयोगः ॥ न विष्णुपुराणे ॥ रातंगवः सवृषनाधेनूपस्करसंयुताः ॥
इत्वाच ब्राह्मणेभ्यस्तु विश्रुतेनांतरात्मनां ॥ शिवादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते तु सः ॥ पुण्य
काले तु चिराचम्य प्राणानायास्य देशकालौ संकीर्त्य नमसस्तपाय ह्ययपूर्वकं सिद्धि
चारणसेविता कवर्णकिंकिणी जालमालि विमानारोहणोत्तरानेकमन्तरावच्छिन्नै
नादिसंकललोकपालाधिकरणकपुत्रपौत्रसमन्वित शिवपुरादिसर्वलोकनिवा

सानंतरमंतेविष्णुसायुज्यावासिकामोवृषाधिकसांलंकृतगोशतदानंकरिष्ये॥इति
संकल्प्यगणपूजनं संहिसपुण्याहवाचनमात्रं कृत्वा गोस्यो नम इति मृषणाः संपूज्य
॥ ब्राह्मणे स्यो नम इति ब्राह्मणां श्रयपाराक्तिवस्त्रालंकारादितिः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥
तत्र मंत्राः ॥ गावः सुरतयो नित्यं गावो गुणगुणगंधिकाः ॥ गावः प्रतिष्ठा नूतानां गाव
स्वस्य यतं महत् ॥ अन्नमेव परं गावो देवानां हविस्तमः ॥ पावनं सर्वं नूतानां रक्षांति
च वहंति च ॥ हविषां मंत्रपूतेन तर्पयंत्यमरानपि ॥ महणां च होतृणां गावो होमे प्रति
ष्ठिताः ॥ सर्वेषामेव नूतानां गावः शरणमुत्तमं ॥ गावः पवित्रमपरं गावो मंतल
मुत्तमं ॥ गावः सर्वस्य लोकस्य गावो धात्याः सवाहनः ॥ नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः
सौरत्नेयीभ्यै रैवैभ्य एव च ॥ नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्रास्यो नमो नमः ॥ धृतहीर

प्रदागावो घृतयो स्यो घृतो द्रवः ॥ घृतनघो घृतावर्चास्ति मे संतु सदा गृहे ॥ इति गाः
संप्राप्त्यर्घ्यं प्रार्थयेत् ॥ धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानंदकारक ॥ अष्टमूर्तेरधि
ष्टातमतः पाहिसनातनेति वृषं प्रार्थयेत् ॥ ततः सजलतिष्ठ कुशादायश्च
त्यादि मम समस्त पापक्षयेत्यादिविष्णुसायुज्यावासिकामोवृषाधिवरातंगाः धे
नूपस्कराः सहिरं व्यदक्षिणा युतारुद्रदेवतास्तन्मूल्या यकसितनिष्क्रय रजतमु
द्रावाना नाना मगोत्रे स्यो ब्राह्मणे स्यो दातुमहमुत्सृजे नममेतितेन तगावाभ्य रम
त्मा श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां तत्सत्त्वत्प्रायणतस्का ॥ तथा ॥ कृतस्य सर्वं गोशतद
नकर्मणः सांगता सिध्यं यथाशक्ति ब्राह्मणा न यथा कालं तो जयिष्ये ॥ तथा ॥ कृ
तस्य नाना नामगोत्रे स्यो ब्राह्मणेभ्यः यथाशक्ति नृयसीदक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥

अथवा॥ अथेत्यादि० सवृषरुद्रदेवतसहिरंण्यदक्षिणायुतयात्रात्मा लंकृतगोमा
तमौल्योपकल्पितनिष्कपरजतमुद्रावानानानामगोत्रेभ्यो दातुमहमुत्सृज्येनममे
ति॥ ततो ब्राह्मणनो जनसंकल्पं कृत्वा नृयसी च दद्यादिति॥ ॥ इति सवृषगोदातदा
नप्रयोगः॥ ॥ अथ सवृषगोदादातनप्रयोगः॥ ॥ अथ सवृषदशगोदानं न विष्णु
राणो॥ ॥ दशगावः सवृषतावृषतैकादीन्सी सन्ता॥ दत्त्वा तु ब्राह्मणेभ्यश्च सयाति
परमां गतिं॥ शिवादि सर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते नरदिति॥ पुण्यकाले च चिराचम्य प्रा
णाना यम्य देशकालौ संकीर्त्य नमस्तपायक्षयपूर्वकं शिवादि सर्वलोकनिवासा
ते विस्तु संति धर्मा मो वृषताधिक दशगोदानं करिष्ये इति संकल्प्य गणपतिपूजनां
पुण्याहवाचनमात्रं कृत्वा गोत्प्रेतम इति सवृषगाः संपूज्य ब्राह्मणोत्प्रेतम इति ब्रा

णानां यथाशक्ति वस्त्रालंकारादितिः संपूज्य गावः प्रयियेदैतैर्मंत्रैः॥ गावो मामुपा
तिष्ठंतु हे मर्त्यः पयो मुचः॥ सुरेभ्यः सौरनेयाश्च सरितः सागराः स्नाथा॥ गावः प
त्र्याम्यहं नित्यं गावः पश्यंतु मां सदा॥ गावो ममाकं वयं तासां यतो गावस्ततो वयं॥
गावो ममाग्रतो नित्यं गावः पश्यंतु मां सदा॥ गावो मे सर्वतश्चैव गवांस्त
धेवताम्यहं॥ ॥ इति गावः संप्रार्थ्य वृषतं प्रार्थयेत्॥ धर्मस्तं वृषरूपेण जगदानंद
दायक॥ अष्टमूर्तेरधिष्ठातमनः पाहिसनातनेति वृषं च प्रार्थयेत्॥ ततः सकु
शतिलसादाय अथेत्यादि० नमस्तपायक्षयपूर्वकं शिवादि सर्वलोकनिवासा
सिक्कामो वृषाधिक दशगा॥ धेनूपस्कराः सहिरंण्यदक्षिणायुता रुद्रदेवतास्त
नूल्योपकल्पितरजतमुद्रावानानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दातुमहमुत्सृज्येनम

दा० चं० का०

२३

मेतिसंकल्पं कुर्यात् ॥ ततो ब्राह्मणेनोत्तमसंकल्पं कृत्वा नृयसी च दद्यात् ॥ अथ
वा ॥ वृषाधिकधेनूयस्करसहिरण्यं दक्षिणा यत्तदशागारुद्रदेवतास्तन्मोक्षोपक
र्मांतरजतमुद्राः नानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दातुमहमुत्सृज्येत नममेत्युक्ता द
द्यात् ॥ ब्रह्मणोत्तमसंकल्पं कृत्वा नृयसी च दद्यादिति संक्षेपः ॥ ॥ इति सवृ
षदशागोदानप्रयोगः ॥ ॥ अथ दशमहादानाति ॥ कनकाश्वतिलानागादासी
चथमहीगरहाः ॥ कन्याचकपिलाधेनुर्महादानानि वैदशेति ॥ तत्र प्रथमे ताव
त्सुवर्णदानं मूले ॥ दत्त्वा स्तवर्णं स्पृशते विप्रस्यः श्रद्धया त्वितः ॥ ब्रह्मलोकमनुप्रा
प्य ब्रह्मणा सह मोदते ॥ गव्येन नृसिंहराता जलेन जाकिर्य मध्ये सिततंडुलैश्च
॥ ससेरुहं केसरनूषणाढ्यं सकणिकं चाष्टदलं विलिखे ॥ तस्मिन् हिरण्यं शतदा

२३

नमात्रं विधाय तस्योपरितं विचिंत्येति ॥ तत्र ब्राह्मणं कमलासनस्थं संपूज्य विप्रं कृत्वा
यथा वित्तवैवस्त्रालंकारादिभिः संपूज्य दद्यात् ॥ हेमाद्रौ दानं खंडे ॥ देयं ततो यजेत् पूर्वत
तो विप्रं च पूजयेत् ॥ तत्र नमः त्रैः प्रदद्याद्द्वै सर्वदानेष्वयं विधिरिति ॥ अथैसाहोतिममम
मस्तपायक्षयपूर्वकं मेरुदानं समकालावाप्तये देय इत्यतस्तीयां दक्षिणां हिरण्यसहि
तं ददं स्तवर्णं अग्निदेवतं अमुकगोत्राया तु कशर्मणे ब्राह्मणा यत्तु नृयमहं संप्रदहेनम
मेति दत्त्वा पठेत् ॥ हिरण्यगर्जगर्जस्तं हेमबीजं वित्तावसोः ॥ अन्नं तपुं यय फलदमतः
शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इति कृतकदानं ॥ अथ अश्वदानं महातारते ॥ ॥ सर्वोपकरणोपे
तु युवानं दोषवर्जितं ॥ योऽश्वं ददाति विप्राय स्वर्गलोके महीयते ॥ इति तथा ॥ ॥ याव
तिरोमाणि हयेन वेति हितोऽश्वर ॥ तावतो वाजिदालोका नृप्रावंती हषु फलानि ॥

वानिस्तूर्यलोकात्॥ कौर्मेरातेः पंचरातेरोष्मेः सुवर्णालंकृताक्रमात्॥ सदक्षिणंसव
 ल्मंचब्राह्मणायतिवेदयेत्॥ ब्राह्मणं वृत्वा वस्त्रालंकारगंधपुष्पादितिसयर्चदद्यात्
 ॥ अग्नेत्यादि०॥ ममसमस्तपापक्षयपूर्वकाश्वरोमसमसंख्याकसूर्यलोकनिवासावा
 सिकामोयमश्वः सर्वोपस्करहिरण्यपदक्षिणायुतोयमदैवताः गोत्रयश्चर्मणोतुल्यमहं
 संप्रददेनममेतिदयात्॥ दानमंत्रस्तु॥ उच्चैश्चवास्त्वमश्वानां राज्ञां विजयकारक॥ स्त
 र्पवाहनमस्तुत्यमतः शान्तिप्रयच्छमे॥ ॥ इतिसामान्यतोश्वदानं॥ ॥ दानविधि
 विशेषस्तु गारुडे॥ अश्वमेधमस्वयस्तु कलौ कर्तुमीश्वराः॥ अश्वदानंतु तेनेह
 कर्तव्यं विधिपूर्वकं॥ विधितं स्पृश्यामि ब्रह्मणानिर्निता पुरा॥ श्वेतमश्वं व्रुते ता
 तहेमकल्याणान् धितं॥ रूपैस्तु कटकैः शुद्धैः करिदत्तौ यशो नितं॥ वज्रदंतस्तु

रैस्तामैश्चौमपुच्छस्तु वाससं॥ शुक्लेण पटकेनैकसंवृतं स्वायुधान्वितं॥ धातुरलोपरि
 स्तं नुवत्थकस्तु पट्टक॥ एवं स्तुते जसं वाश्वं ब्राह्मणायतिवेदयेत्॥ मन्वादिपुण्य
 यज्ञाविषुवापरागादिपुण्यकाले दानं कार्पं ब्राह्मणं वृत्वा वस्त्रालंकारादितिः संपूज्या
 श्वं च संपूज्यतिवेदयेत्॥ मातुंडाय सुवेगापकात्प्राप्य त्रिमुत्रियैः॥ गगद्विषा यस्तूर्यय
 त्रिवेदाय नमोस्तुते॥ एवं समुच्चरन्मंत्रकणोदयौ घातिजौ दकंदानवाक्यं तु॥ अग्ने
 त्यादि०॥ गोत्राय शर्मणे ब्राह्मणाय देश्वे वाश्वं सवर्णतिलकालंकारयुतं ललाटे मेवे
 यकं पूर्वोक्तालंकारैर्युक्तं गंधपुष्पाचितं सूर्ययमदैवतसकलब्रह्महत्यादिपापना
 शकामो हयरोमसमसंख्याकसूर्यलोकनिवासकामश्च सालंकृताय तु त्वमहं
 संप्रददेन नमेति॥ ततोश्वप्रार्थना॥ महर्णवे समन्तं न उच्चैः श्रवसपुत्रकमयात्वं

दानं का०

२५

विप्रमुखाय दत्तो हयस्त रवी न वेत्त ॥ ततो विप्रप्रायता ॥ इयं विप्रतमस्तु न्यस्य
ते प्रतिपादितं ॥ प्रतिगृहीध्व विप्रं दमया दत्तं सुरोति तनमिति ॥ इति दानमंत्र
मुच्चार्य कर्णे समप्यं कृत्वा विप्रहस्ते जलं क्षिपेत् ॥ ततः सुवर्णादिदक्षिणां द
द्यात् ॥ विप्रो देवस्य त्वेति गृहीत्वा यथाशारवं कामस्तुतिं पठित्वा स्वस्तीत्युक्त्वा श्व
मारुयगच्छेत् ॥ दाता पश्चादश्वपुरोगच्छेत्पदानां सप्त सप्तति ॥ तास्करं मतसिधा
त्वा ॥ आलोक्य स्वगृहं व्रजेत् ॥ श्वेतमश्वं तु यो दद्यात्पलंदरागुणौ न वेत्त ॥ एवं कृ
तेन मारुमायसूर्यलोकं व्रजेत्तर इति ॥ ॥ इति श्वेताश्वदानं ॥ अथ शिवायाश्च द
नं गुरुदे ॥ शिवायाश्च मलंकृत्य यः पर्वणि निवेदयेत् ॥ सो श्वमेधस्य यज्ञस्य फ
लमष्टगुणं न वेत्त इति ॥ शिवधर्मे पि ॥ शिवायाश्च दानमुक्तं ॥ ॥ अथ तिलह

२५

नं आदित्यपुराणे ॥ वैशारव्या पौर्णमास्यां वा तिलान्तेऽयेन संयुतान् ॥ यः प्रयच्छेद्दि
जाग्नेत्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ तथा ज्येष्ठे मासि तिलान्दद्यात्पौर्णमास्यां विशेषतः ॥
अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ तथा ॥ माघे मासि तिलान्मुक्तब्राह्मणे
भ्यः प्रयच्छति ॥ सर्वसत्त्वसमाकीर्णं नरकं न स परपतीति ॥ ॥ विलुधर्मे चरे ॥ ॥ ति
लो गावो हिरं ग्यं च अन्नं कन्या वस्त्रं धरा ॥ दातव्येता निविधिवत्तारयंती महात्तयात्
॥ तथा ॥ तिलस्ता इति लोहोमीति लोहकी ॥ तिलतुक् तिलदानाच्च षड्दलाः पापना
शानाः ॥ इदं तु माघमासपरं ॥ अन्यत्र उदानमेव च ॥ कौर्मे ॥ कृष्णाजिने तिलान्कृष्णा
सुवर्णमधुसर्पिषी ॥ द्रोणैकं वाससा छत्रं त्रिधातुं दत्त्वा दक्षिणं ॥ ब्राह्मणाय च ते द
त्त्वा सर्वतरति उद्धृतमिति ॥ अथेत्यादि ० अमुकगोत्रायामुकरामर्गो ब्राह्मणाय

दा०चं०

२६

स्तपूजिताय कृष्णाजिनस्थां सुवर्णमधुसार्पिषस्तवस्त्रछुन्नतिलद्रोणां सोमदैव
तंसर्वपापक्षयकामस्तत्पमहंसंप्रददेतममेतिकृतेन तिलद्रोणदानस्य संगता
सिध्दर्थे इदं सुवर्णं अग्निदैवतं सदसिणात्वेन तु त्वमहंसंप्रददेतममेति दद्यात् ॥ प्र
तिगृहीता तु देवस्य त्वेति तत्त्वां गृह्ययाशाखं कामस्ततिं पठित्वा समापयेत् ॥ इति
तिलद्रोणविधिः ॥ ॥ अथ तिलपात्रदानं ॥ ब्राह्मे ॥ ताम्रपात्रं तिलैः पूर्णं प्रसृज्य
द्विजाय च ॥ सहिरं ग्यं च यो दद्यात् त्वस्य हं श्रद्धया त्वितः ॥ सर्वपापविशुद्धात्मन
ते परमागाः इति ॥ अथैस्यादिं ० इदं तिलं पूरितं ताम्रपात्रं सोमदैवतं सक्तवर्णममु
कगोत्रायामुकरार्मणो ब्राह्मणायारोषपापक्षयकामस्तत्पमहंसंप्रददेतममेति
मंत्रस्तु ॥ तिलस्वर्णयुता तुभ्यं प्रदाता ह्यद्य ताराणाः ॥ विष्णुप्रीतिकरानित्यमनः

२६

शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ प्रतिगृहः पूर्ववत् ॥ इति माघतिलपात्रदानं ॥ अथ महातिलपा
त्रदानं ॥ ॥ कौर्मे ॥ ताम्रपात्रं तिलान्कत्वा पल्लवोदराकल्पिते ॥ स्तं वणेशिक्त्या चात्पा
यविप्राय प्रतिपादयेत् ॥ नाराये त्रिविधं पापं वाग्मतः कायसंनवं ॥ तिलपूर्णं ताम्र
पात्रं सहिरं ग्यं द्विजाय वै ॥ प्रातर्दत्त्वा तु विधिं वत्तदुः स्वप्नविनिर्हंतिसः ॥ ताम्रपात्रं वि
धिं प्रोक्तं कनिष्ठे त्रयमधमं ॥ ताम्रपात्रं दशपल्लवं जघनं परिकीर्तितं ॥ द्विगुणं मध्य
मं प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तमं स्तनं ॥ स्वर्णमेकं जघनं तु द्विगुणं मध्यमे हि पेत् ॥ त्रिगुणं चोत्त
मे तद्वस्तुवर्णं परिकीर्तितं ॥ पल्लवं सख्या तु निष्क्रयमिति ॥ संपादति ह्ययमित्वत्वे ॥ अ
न्यत्र देशाचारतो व्यवस्था ॥ दानवाकं तु तिलपात्रदानवत् ॥ मंत्रस्तु ॥ यानिका त्विषा
यानि ब्रह्महत्यासमानि च ॥ तिलपात्रदानेन तावित्वं त्वेति मे सदा ॥ इति महातिल

पात्रदाने॥ अथ मातुरात्पत्न्यत्तिलपूर्णकांस्यपात्रदाने॥ आदित्यपुराणे॥ यज्ञसौत्रा
मणिकर्तुयदिशक्तिर्न विद्यते॥ महासेरस्तेथावापीकूपकर्तुचदैर्घिके॥ एते ब्रूते मातु
ज्ञानात्मुक्तो न वतिमानवः॥ सदसिणं कांस्यपात्रं दत्त्वा च विप्रमुच्यते॥ शुद्धकांस्यपात्र
स्वस्वप्रमाणं यंच विंशतिः॥ पंचविंशतिप्रलानि॥ तिलनामत्र निदिष्टं प्रस्थानां सप्त
के॥ सुवर्णमाषाः श्रुत्वारः पात्रस्योपरिधारयेत्॥ वस्त्रेण वेष्टयेत्पात्रं पिथाय च सु
नक्तितः॥ स्नानं कृत्वा तिसृणां पिण्डदेवाश्च नर्पयेत्॥ ततो निपूजयेद्देवं शंकरं ह
रिरेव वा॥ गोमयेन यंसंलिष्याद्दमध्वं च सर्वतः॥ त्रिविद्यं द्वादशारं कुंकुमेनोषा
शोभनैः॥ ततो वृद्धिं कृत्य संस्थापेद्दामं कुर्याद्यं वै तिलैः॥ पद्मे पत्रं प्रतिष्ठाप्य पूजयेद्
क्तिना वतः॥ ततो ब्राह्मणमाद्रुय ब्रूयुः स संमतं॥ पादौ प्रक्षाल्य विधिवत्मातुः॥

आहुं समाचरेत्॥ अथ कृत्यं यथाशक्ति माध्यावाहनवासरे॥ ग्रहणेरविसोमान्नामं
त्रांतिषु युगादिक॥ तथापि च यद्वृत्ते माध्यातुद्विषमातरा॥ तदक्षयफलं सर्वपुरा
हमहेश्वरः॥ जीवन्ती तृषयेद्वै मर्त्यैरपि सुतृषणैः॥ दत्त्वा विप्रस्य तत्पात्रं होमं कु
र्यात्प्रयत्नः॥ सोपस्कं संतांबूलं क्षमाप्य च विसर्जयेत्॥ अथेषामपि विप्राणां तोज
नानि प्रदापयेत्॥ इति॥ अथास्पृशयोगः॥ ॥ माध्यापूर्वोक्तपुष्पकाले वा॥ यजमा
नः कृतनित्यक्रियः पर्वतिद्वादशारं पद्मे ककांस्यपात्रं प्रसूतसमतिनैः पूरितं स्थाप
यित्वा हरं हरिं वा संपूज्य तत्पुष्पे गिरिदं विष्णुरिति मंत्रेण शिवं त्र्यंबकमण्णं नराते
ष्टना कृतिलैर्यवैश्च कृत्वा ब्राह्मणमाद्रुय उरुः सुखं उपवेश्य पादौ पादप्रक्षालना
दिमातुः आहुं समाप्या चाम्प्राणानायम्य॥ अथेत्यादि० गोत्राय शर्मणे ब्राह्म

सप्तका०

२८

णायउक्तोपस्करयुतंमममातुर्निधारणयोप्यगममन्त्रादिनाताडुःखोद्भवाया
तप्यत्वकामःइदंयंचविंशतिपलात्माकाकास्यपात्रप्रसूतसप्तकतिष्ठैःपूरितं
मामाघचतुष्टयसुवर्णायुतवस्त्रसंवेष्टितंसर्वापस्करयुतंतुल्यंमहंसंप्रददेतम
मेतिदद्यात्॥मंत्रस्तु॥कांस्यपात्रं॥सकांस्यपत्रंमयादत्तंमातुरानृण्यकामया॥
नगवतीतयेतुल्यंयथाराक्षितथावद॥दशमासाश्चउदरेजनन्यासंस्थितस्यमे॥
कुत्रितावालतेमातस्तनपाद्विज्ञोत्तम॥मन्त्रमूत्रादिमन्त्रेपल्लितायाचमयाकृता
॥तवतोवचनादद्यामममुक्तिर्नवेद्रणात्॥तिलसंख्याकृतंउःखंजनन्याममसे
वित॥कांस्यपात्रप्रदानेनरुस्योत्तवास्यहमिति॥तत्तच्छ्रुत्वाहिरंण्यदक्षिणादद्यात्
॥युनर्मातितिहिरण्यहोमंकृत्वाविस्मययथाराक्षित्वास्त्रणात्तोजयित्वा॥मुह्युक्तो

२८

मुंजीतंति॥इतिमातुरानृण्यत्वतिलपूर्ववैककांस्यपात्रप्रेयोगः॥अथतिष्ठ
पूर्णकनकदानंवायवीये॥कारकंतिलसंपूर्णमंडलेवक्रिदेवते॥शिवंवक्रिवदाराधं
पूजयेत्करवीरकैः॥पूजातुरक्तचंदनेन॥निर्यासःसर्जरसंधूपेनधूपयेत्॥वक्रिमंडल
त्रिकोणमंडलं॥शिवंवक्रिवदिति वक्रिस्वरूपंशिवं॥ब्रह्मांडपुराणे॥आदर्शवचनो
दद्याद्दीपानांचचतुष्टयं॥वक्रिरूपापतिःशंखवेक्रिरूपातिलाश्रयः॥निजोरूपकृतं
पापंचक्षुषंचक्षुषंचक्षुषपोहतु॥इतिदत्तेस्पनयंतिपापांस्तृणिकृतातिच॥पाकहो
मेयुकाष्टेषुहिंस्यतेयानिवर्द्धिन॥अस्वास्वतदाहादिसंततवानिचयानिचै॥विरूढ
करणोत्थानिरूपयोगोद्भवानिच॥परदारपरद्रव्यपुत्रदर्शनजानिच॥शावादिदर्शन
नोत्थानिनेत्रदोषकृतानिच॥यरावंकुरुतेदाने॥शिवनत्तायतव्रतः॥शिवलोके

दा० चंका०

२९

वसोऽयकल्पत्रयश्रंशकितः॥ ॥ इति तिष्ठपूर्णसुवर्णदानं॥ ॥ अथ गजदानं कौर्म
॥ ॥ दद्याद्गजं पुराणोक्तं मूज्यपंचानानि वि॥ वित्तानुसारात्त्रापिकनिष्ठोत्तमम
धमं॥ वातत्रयहेममाषदानमधममिति॥ रूप्यसूणाब्जकरणं सर्गराजो विरू
षणं॥ सदसिंघं वित्तरात्पादत्वादि वपुरं वृजेत॥ सूणाः रज्जुः जारामौक्तिका
जाङ्गा गजालंकारः कौर्म॥ यथा लोनापपतं वायः प्रयच्छति तिर्दितं॥ ब्राह्मणा
यदरिद्राय स्वर्गलोके महीयत इति॥ ततो गजदानं गं विवृद्धिं गजं च संपूज्य द
द्यात्॥ दानवाकं तु श्रद्धेत्यादि० मम सर्वपापक्षयोत्तरसिद्धिचारणसेवितार्थवर्णा
किंकिणी जालमालिविमानारोहणोत्तरानेकमन्त्रं रावच्छिन्नाहाररज्जुस्त्रिरा
जत्वा तविष्णुपुरावाप्तिका मस्तप्रीतिका मश्च सालंकृता यामनुक गोत्रायानुक

२९

शर्मणो ब्राह्मणा ये मंगजे कक्षारज्जुस्त्रिरासनसहितं कांचनमालादिकीर्णं चासुरगं
धपुष्पाघलेकृतप्रजापतिदेवतं तु स्यमहं संप्रददेन ममेति करं धत्वा दद्यात्॥ करः
श्रुङ्गादंडः॥ कतस्य तद्गजदानकर्मणः सांगता सिद्धयर्थं इदं सुवर्णं श्रद्धां देवतं दक्षि
णात्वेन तु स्यमहं संप्रददेन ममेति दद्यात्॥ ततो द्विजो गजमारुह्य देवस्य० यथाशाख
कालुति पठित्वा प्रतिगृह्णामि स्वस्तीति वदेत्॥ यजमानो गजं प्रार्थये देतैर्मंत्रैः॥ ऐरा
वतश्चतुर्दशो गजानां नायकः सुषः॥ दिंदं तिना पूज्यतमः पापक्षयतनः प्रभुः॥ सु
मती तु गजत्वेन सरस्वत्यक्षिषेचक॥ इन्द्रस्य बाहनश्चेष्टसर्वदेवैश्च पूजिता॥ गजेन्द्र
मन्त्रमाते गदैत्यसैत्यविनाशक॥ तव हानेन मेराति सर्वदुष्टमहत्सुखमिति॥ ब्राह्म
णोस्तथा तुरत्युक्तो नृस्यसीदद्यादिति॥ ॥ इति गजदानप्रयोगः॥ अथ दसीदानप्र

हा० च० का०

३०

योगः॥ चैक्रियुगणे॥ स्थिरतत्त्वसंयुक्ते सौम्ये सौम्या गृहान्विते॥ दानकाले प्रशंसति सं
तः पर्वणि वायुना॥ अलं कृत्य यथा तत्त्वावासीति र्षणे स्तथा॥ ब्राह्मणाय प्रदात
व्यामंत्रेणानेन शक्तिः॥ पंचविंशतिकाया तु चत्वारिंशद० तस्मादधिः॥ दासी
द्विजाय दातव्या दासी दानेऽप्ययं विधिः॥ इत्यादि दानवाक्पतुश्चैत्यादि० गोत्राय शर्मणे सा
लं कृताय सुवर्णालंकारवती गंधपुष्पा चित्ता प्रज्ञा पतिदेवत्यां अक्षय्य
सुखावाप्तिका मस्तीयमहं संप्रददेन ममेति सिरंधत्वादद्यात्॥ द्विजप्रार्थनामं
त्रस्तु वक्रियुगणे॥ इयं दासी माया तु संश्रीवत्सप्रतिधादिता॥ सर्वकाम करीति
म्याययेष्टं नमः श्रुते॥ ततः सुवर्णदक्षिणां दत्वा नमस्कुर्यात्॥ अतुगत्वा तु
सीमायाद्विजं चैव विसर्जयेदिति॥ ॥ इति दासी दानं॥ ॥ अथ रथ दानं कौर्मै॥

३०

॥ रथं चतुर्वर्त्ती वैदेरुदध्यात्वा वृत्तं तथा॥ वितानुसारात्सा वैश्वरयोपकरणैर्युतं॥ स
दक्षिणं च विप्राय दत्वा त्रिवपुरं व्रजेत्॥ अष्टदशधा त्वा वृत्तं रथोपकरणानियुगयो
क्तौ वरत्रादीनि दक्षिणा च॥ त्रिरातमाषमि तसुवर्णमुत्तमं देवाते मधमा॥ अध
मात्रां तैकमिति त्रिविधमाह हेमादिः दानवाक्पतुश्चैत्यादि० गोत्राय शर्मणे सा
लं कृताय चतुर्वर्त्ती वैदेरुदध्यात्वा वृत्तं रथोपकरणैर्युतं विश्वकर्मदेवतं अक्षय्य
गादि सुखावाप्तिका मस्तुत्यमहं संप्रददेन ममेति संव्रस्तु॥ रथाय रथनाथाय नम
स्ते विश्वकर्मणे॥ विश्वरूपाय देवाय अरुणाय नमोस्तुते॥ सुवर्णदक्षिणां दद्यात्॥ इ
ति रथ दानं॥ ॥ अथ गंत्रि दानं गारुडे॥ गंत्री तुरयसंयुक्ता यो ददाति द्विजातये॥ स
र्वकामसमृद्धात्मा सराज्ञा यते नुवीति॥ गंत्री रथविरोधः सा चतुर्निर्गजैरभ्यर्च

दा० चं० का०

३१

धैवेयितायांचेयेत दानवाक्यंतु पूर्ववत् ॥ गंत्राभिमां प्रयच्छामि विम्वकर्माधिदेवता
॥ दानेनानेन नरावन्प्रियतां मे नरः पुमानिति ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणां दत्ति गंत्रासप्त
रयदातं ॥ अथ प्रसंगाच्छिविकादानं हेमाद्रौ मात्स्ये ॥ मार्गशुक्लैकादश्यामाघकाला
नयोः वैरागखेवाहिरण्मयं रुहरिमस्य रत्नौ जागरं कृत्वा प्रातः कृतनित्यक्रियः अथ
त्पादि० गोत्राय शर्मणे सुपूजिताय इमां शिबिकां नृकोपस्करं अंगिरो देवतां इष्टो
गावाप्तये तु त्वमहं संप्रददं नममेति ततः सुवर्णं दक्षिणां दद्यात् ॥ तत्रेवैव क्रिपुणो
॥ देल्लोकेषु विपुलतो गानंतरये संते विष्णुसायुज्यवाप्तिकामो विप्रस्य वर्यानां
शिबिकावाहकानां च वर्षपर्यंतं मन्त्रे च दद्यादिति हेमाद्रिः द्विजप्रार्थनामंत्रस्तु ॥ शि
बिकां तिमया दत्तायथाशास्त्रावितृषिता ॥ द्विजत्वं प्रतिगृहीध्वं छितं ते नमो नवेदि

३१

ति ॥ ॥ इति शिबिकादानं ॥ ॥ अथ महिदानं ॥ ॥ कोर्मै ॥ गोचर्ममात्रं नृवं स्वमधिकं
वासशक्तितः ॥ त्रिधा सदक्षिणां कृत्वा शिवपुरं व्रजेदिति ॥ त्रिद्वैकसुवर्णं दक्षिणे तर्प
ः अपि गोचर्ममात्रेण सम्यक् दत्तेन मानव ॥ धौतपापो विमुद्घात्मा स्वर्गलोके महीया
तइति ॥ तथा ॥ दशहस्तेन दंडेन त्रिंशदंडं निवर्तनं ॥ त्रिजागहीतं गोचर्ममात्रमाह प्रजा
पतिः तथा गावां रातवृषश्चैको यत्र तिष्ठेदयं त्रितः ॥ तद्विगोचर्ममात्रं तु प्रादुर्षेदविदो
जनाः ॥ तथा षष्टिर्वर्षमहस्त्राणि स्वर्गे वसति नृमिदः ॥ अष्टे त्राचानुमं ताचतावेति
नरके वसेत् ॥ तथा नृमियः प्रतिगृह्णाति नृमियं प्रयच्छति ॥ तावुनौ पुरुषौ लोके स
र्यमंडलं तेदिनौ ॥ तथा ॥ यथा नृमिप्रदानं स्पकलान्नाहति षोडशं ॥ दानान्यन्या
नि मे नृगति नृमिदानाद्भवंति हेति ॥ दानवाक्यंतु ॥ अथेत्यादि० गोत्राय शर्मणे सा

लंकुतायषष्टिवर्षसहस्रमितस्वर्गशिवपुरनिवासकामः सर्वपापक्षयकामो वा
सतां नृमिसस्योक्तवांसवृक्षफलपुष्पाद्युतां विष्णुदेवतांतुभ्यमहंसप्रददतममे
तिसाक्षतकुशतिक्षोदकं द्विजहस्तेदद्यादिति ॥ ब्राह्मणस्तनृमिप्रदक्षिणीकु
र्वन्ति गृहीयात् ॥ देवस्यत्वेति यथाशाखकामस्ततिं यदित्वा स्वस्तीति वदेत् ॥ मं
डलवचनादत्र संवर्णदक्षिणामता ॥ मंत्रस्तु ॥ अथानृमिर्वराहेण समुत्सृज्यता ॥
अतस्तस्य फलदा अतः शान्तिप्रयच्छ मे ॥ यथा ॥ यस्यारोहंतु बीजातीवर्षाका
ले मैमहीतवे ॥ नृमेः प्रदाता त्सकलाममसंतु मनोरथा इति शिवधर्मे विश्वा
मित्रः ॥ ग्रामं वा नगरे वापि विप्रेभ्यो यः प्रयच्छति ॥ क्षेत्रं वा सस्य संयंतं दत्वा शपे
ः प्रमुच्यते इति ॥ नृमिपुराणे तु विश्वामित्रः स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेन्नुवसुं

धरां ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्टयां जायते कृमिः ॥ इति ॥ सविष्टयां किमिर्तत्वा पितृ
भिः सह मज्जतीति वा इति शिवधर्मे कृतद्वानं ॥ ॥ अथ गृहदानं कौमे ॥ शक्तिः सर्व
विघ्ने न पूर्णं गृहमपि त्रिधा ॥ सदक्षिणं द्विजेदत्वा ब्रह्मलोके वृजे नर इति ॥ गारुडे ॥ ऐ
ष्टिकं दारुकं वापि मत्स्यं वापि शक्तिः ॥ सर्वोपकरणोपेतं यो दद्याद्विपुलं गृहं ॥ ब्रा
ह्मणाय देरिविदुषे च कुटुंबिते ॥ सर्वकामसमायुक्ते ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयादिति ॥ ब्र
ह्मवैवर्ते ॥ नगार्हस्तात्परो धर्मे नैवदानं गृहात्परं ॥ नानुतादधिकं पायं न पूज्यो ब्राह्मण
त्पर इति ॥ गृहतिर्माणप्रकारमाह नारदः ॥ स्नानागारं द्विषि प्राच्यामाग्नेयां यचना
लयं ॥ याम्यां दायतगेहं च नैरुत्सां शस्तमंदिरं ॥ शस्त्रमंदिरं वागज्ञां ॥ प्रतीच्यां नोजा
नागारं वायव्यां यशुमंदिरं ॥ ज्ञांडागारं तत्तरस्यामैशां देवं मंदिरमिति ॥ कुर्यात्

दितिरोषः॥ तत्र कूपेदिग्विरोषफलं देवीपुराणे॥ पूर्वमाश्रित्य कर्तव्यं कूपस्यानति॥
 लोपिवा॥ न पूर्वव्यत्यात्कुर्यात्तद्वद्देवालयगृहादिति॥ कृतं न यप्रदं लोके तथा
 चास्माग्निजंतयं॥ वायव्यां वापि देवस्य नयदं जायते कृतमिति॥ वाराहरः पुष्टिना
 तिपुत्रहानिपुं धीनां मत्सुं संपदं रास्त्रबाधां॥ किंचित्तैर्यं दिक्पूर्वादिकुर्यात्कू
 योमध्ये गेहे मर्द्धयं चेत्तादि॥ मात्से॥ देवतापंचकं तत्र चत्वारिंशत्समावृतं॥ पू
 जयित्वा स्वयं वास्तुरांति दत्त्वा दद्यादित्यर्थः॥ अथ प्रसंगात्सहेयेण वास्तुरांति प्र
 योगः॥ ॥ कतां शुचिदिने॥ आचम्य प्राणानायम्य देवाकालौ सकोर्त्य॥ अस्य वास्ते
 : शुचिदसिर्धैर्यं वास्तुरांतिकरिष्ये इति संकल्प्य॥ तदंगतया गणेशपूजा स्वस्ती॥
 वाचतमातृका पूजा मुदधिकश्च द्वाचार्यब्रह्मरुत्विग्वराणादि कृत्वा यथा विज्ञवं व

स्त्राळंकारादितिः पूजयेत्॥ ततः आचार्यो यदत्र संस्थितं॥ अपक्रामंतु नूतानां
 मित्येतां॥ नूतप्रेतपिशुनाद्या अपक्रामंतु राक्षसाः॥ स्थानादस्माद्भुजं त्वयस्ती
 करोमि तवैत्विमामित्यनेन सर्षपात्तिकीर्यपंचागयेन शुचीवो हव्यमिति तं चेन्न
 तोत्विंश्च मित्येन गृहं संप्रोक्ष्य गृहमध्ये प्राच्यामैराग्यां वाचतुरंगुलोद्ब्रह्म मितच
 तुरसंखंडिलं कृत्वा तस्यैराग्यादिकोणचतुष्टये चतुरो लोहकीजान् विनानुत्तले
 नागलोकपालाश्च सर्वराः॥ अस्मिन्नाहेवतिष्ठेत्तु आयुर्वलकराः सदेति मंत्रेण नि
 र्वनेत्॥ प्रतिकिंशं मंत्रावृत्तिः ततः ईशानादिक्रमेण चतुर्षु कोणेषु॥ अग्निमो॥
 प्यर्थे सपेसो ये चायेत तन्माश्रिताः॥ ते सो बलिं प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमं इति
 मंत्रावृत्त्या माघनक्तबलिंदत्वा खंडिलं कुंकुमादिना हेमरोप्यशालाकया वा प्रा

श०चं०

३४

कपश्चायतः प्रागंतावदकसंस्थाः पंगुलोत्तराघ्रणवादिनमोतैर्देवानामतिर्द
शारेखाः कुर्यात् ॥ ॐ प्रागंतायेनमः १ ॐ यत्रोवत्येनमः २ ॐ कांतायेनमः ३ ॐ
विशालायेनमः ४ ॐ प्राणवाहित्येनमः ५ ॐ सत्येनमः ६ ॐ सुमत्येनमः ७ ॐ
नंदायेनमः ८ ॐ सुनद्रायेनमः ९ ॐ सुरयायेनमः १० इतिदशारेखाः कृत्यातथा ॥
ॐ हिरण्यायेनमः १ ॐ सुव्रतायेनमः २ ॐ लक्ष्म्येनमः ३ ॐ विजय्येनमः ४ ॐ वि
मलायेनमः ५ ॐ प्रियायेनमः ६ ॐ विजयायेनमः ७ ॐ बालायेनमः ८ ॐ विशो
कायेनमः ९ ॐ इन्द्रायेनमः १० ॥ इतिदक्षिणोत्तरायताः प्राकसंस्थादशारेखाः
कुर्यात् ॥ एवमेकारातिपदमंडलेसंपद्यते ॥ तत्रमध्यस्तवकोष्ठातिरेखामार्जने
नैकीकुर्यात् ॥ एततवपदब्रह्मस्थानं ॥ तस्यचतुर्दिहचत्वारिपदाति ॥ विदिह

३४

शंखलाकाशणिद्वादशकोणचतुष्टयोत्तरायतश्चाष्टविजिविंशत्येकपदाति ॥ अ
वशिष्टातिप्रतिदिवांपंचपंचविंशतिद्विपदातितेषुप्रणवाद्यैश्चतुर्थ्येनैर्नमोतैव
ह्यमाणांमलिर्देवताश्चावाह्यस्थापयेत् ॥ तत्रेशानकोणपदेवास्तीतिरसि ॐ शि
खितेनमः ॥ शिखितंश्चावाहयामि १ तदक्षिणेकपदेदक्षिणनेत्रेयर्जमाय ० पर्जन्य ०
२ तदक्षिणे ततोपिपश्चिमतदतिपदद्वयेदक्षिणश्रोत्रे ॐ जयंतायनमः जयतं ३ त
दक्षिणपदद्वयेदक्षिणांसे ॐ कुलिशायुधायनमः ॥ कुलिशायुधं आवा ० ४ तदक्षि
णपदद्वयेदक्षिणबाह्ये ॐ सूर्यायनमः सूर्य ० ५ तदक्षिणपदद्वयेदक्षिणवाहवे ॐ स
त्यायनमः सत्यं ० ६ तदक्षिणपदद्विणकूर्यरे ॐ शृङ्गायनमः शृङ्गां ० ७ त
दक्षिणेसंपत्तिगतैकपदेदक्षिणप्रबाहौ ॐ आकाशायनमः आकाशं ० ८

हा० चं० का०

३५

॥ आग्नेयकोणपदेदक्षिणप्रवाहवे॥ ॐ वायवे नमः वायुं आ० १० तत्पश्चिमैकपदे
दक्षिणमणिवंधे ॐ पूषे नमः पूषणं आ० ११ तत्पश्चिमैकततोत्तरतद्वेतिपदद्व
येदक्षिणपार्श्वे ॐ वितथाय नमः वितथं आ० १२ तत्पश्चिमपदद्वयेदक्षिणपार्श्वे
ॐ गृहक्षताय नमः गृहक्षतं आ० १३ तत्पश्चिमपदद्वयेदक्षिणोरो ॐ माय नमः
यमं आ० १४ तत्पश्चिमपदद्वयेदक्षिणजातो ॐ गंधर्वाय नमः गंधर्वं आ० १५ तत्पश्चि
मपदद्वयेदक्षिणजाघायं ॐ नृगराजाय नमः नृगराजं आ० १६ तत्पश्चिमे
बाह्यपंक्तिगतैकपदेदक्षिणस्फिचि ॐ मृगाय नमः मृगं आ० १७ नैर्ऋतिकोणप
देपादयोः ॐ पितृभ्यो नमः पितॄन् आ० १८ तदुत्तरैकपदेवामं स्फिचि ॐ दैवा
रिकाय नमः दैवारिकं आ० १९ तदुत्तरेततोपिप्रगितिपदद्वयेवामजंघायं

३५

ॐ मृगीवाय नमः ॥ मृगीवं आ० २० तदुत्तरपदद्वयेवामजातो ॐ पुष्पदंताय नमः
पुष्पदंतं आ० २१ तदुत्तरपदद्वयेवामोरो ॐ जलाधिपाय नमः जलाधिपं
आ० २२ तदुत्तरपदद्वयेवामपार्श्वे ॐ असुराय नमः असुरं आ० २३ तदुत्तरपदद्वे
येसंजयपदत्रयवामजगरतागे ॐ मित्राय नमः मित्रं आ० २४ वामपार्श्वे ॐ शोषाय
नमः शोषं आ० २५ तदुत्तरेबाह्यपंक्तिगतैकपदेवाममणिवंधे ॐ पापाय नमः पापं आ०
२६ वायव्यकोणपदेवामप्रवाहरेव ॥ ॐ रोगाय नमः रोगं आ० २७ तत्प्रागेकाप
देवामप्रवाहवेव ॥ ॐ अहिर्बुध्न्याय नमः अहिर्बुध्न्यं आ० २८ तत्प्राकूत्तरतोपि
दक्षिणेवेतिपदद्वयेवामकूपरे ॐ मुरमाय नमः मुरमं आ० २९ तत्प्राकूपदद्वयेवा
मबाहो ॐ तक्ष्माय नमः तक्ष्मं आ० ३० तत्प्राकूपदद्वयेवामबाहवेव ॐ सोमा

रा०चं०

३६

यनमः सोमो आ० ३१० तस्या कपदद्वयेवामांसे ॐ सूर्यस्यो नमः सूर्याय आ० ३२० तस्या क
पदद्वयेवामांसे ॐ अदिते नमः अदितिं आ० ३३० तस्या क बाह्यपंक्तिगतकै पदेवा
मते ॐ अदिते नमः अदितिं आ० ३४० ततः आग्नेयकोणपदाधः कोणपदेवामहस्ते
ॐ अत्मे नमः अपः आ० ३५० तैर्त्यपदाधः कोणपदेवामहस्ते ॐ सावित्राय नमः सा
वित्रं आ० ३६० वायव्यकोणाधः कोणपदेवामहस्ते ॐ जयाय नमः जयां आ० ३७० ततः
ः ईशानकोणपदाधः कोणपदे मेदु ॐ रुद्राय नमः रुद्रं आ० ३८० ततः मध्यगतव
कोस्ते ब्रह्मपदसंलग्नप्रणादिपदत्रये दक्षिणहस्ते ॐ अर्यस्यो नमः अर्यस्यो आ०
३९० तदक्षिणैकपदे दक्षिणहस्ते ॐ सवित्रे नमः सवितारं आ० ४०० तत्पश्चिमब्रह्मसं
लग्नपदत्रये जगत्तरदक्षिणत्तागे ॐ विवस्वते नमः विवस्वतं आ० ४१० तत्पश्चिमैक

३६

पदे पृथ्व्यणयोः ॐ विबुधाधिपाय नमः विबुधाधिपं आ० ४२० तदुत्तरब्रह्मसंलग्नपद
त्रयवामजगत्तरत्तागे ॐ मित्राय नमः मित्रं आ० ४३० तदुत्तरैकपदेवामहस्ते ॐ राजयस्य
हस्यो नमः राजयस्यो आ० ४४० तस्या कपदत्रयेवामहस्ते ॐ पृथ्वीधराय नमः पृ
थ्वीधरं आ० ४५० तस्या गैकपदे उरसि ॐ आपवत्साय नमः आपवत्सं आ० ४६० ततो म
ध्यमेनवपदे हं नाम्ने ॐ ब्रह्मणे नमः ब्रह्माणं आ० ४७० तदुत्तरे वसोष्मते वसिष्ठो वासो
ष्मतिस्त्रिष्टुप् ॥ वृषवास्तु प्रतिष्ठापने वित्तियोगः ॥ ॐ वासोष्मते प्रतिज्ञानी रुक् ० इति
सुवर्णादिप्रतिमाम्मुत्तारणपूर्वकं सं ॥ ४८० वासोष्मातिं मंडलादहिरिक्तानादिकोण
चतुष्टये ॐ चरके नमः चरकीं आ० ४९० ॐ विदर्ये नमः विदारीं आ० ५०० ॐ पूतनायै न
मः पूतनां आ० ५१० ॐ पापराक्षसे नमः पापराक्षसीं आ० ५२० ततः पूर्वादिचतुर्दिह्नु

दा०चं०

羽

ॐ स्कांदाय नमः स्कांदं आ० ५१ ॐ अर्यस्यो नमः अर्यमणं आ० ५२ ॐ जंनकाय नमः जं
नकं आ० ५३ ॐ पिलिपिल्लाय नमः पिलिपिल्लं आ० ५४ ततः पूर्वाद्यष्टदिक्षु ॐ इन्द्राय
नमः ५५ ॐ अग्नये नमः ५६ ओं यमाय नमः ५७ ॐ निर्ऋते नमः ५८ ॐ वरुणाय नमः
५९ ॐ वायवे नमः ६० ॐ कुबेराय नमः ६१ ॐ ईशानाय नमः ६२ इत्यावाह्यावास्तुदे
वीतदेवतास्यो नम इति संपूज्य मंडलादीनां लोकलोकसेखाप्यतत्र वरुणाय नम इति
वरुणं संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ यथा मे रुगिरेः शृंगं देवानां मालयः सदा ॥ तथा ब्रह्मादिदे
वानां गृहे मम स्थिरो नव ॥ इति संप्रार्थ्य ॥ ततः स्वतंत्रं छंदिले ग्निं स्थापनादि च ह्युच्यते
उडुंबरादिसमिन्निस्त्राज्यैर्वास्तुमंडलदेवतास्यो नाम संत्रैर्वास्तुमंत्रैर्वा कृत्वा स्विष्टं
कृतादि पूर्णाहुत्यंतं कुर्यात् ॥ ततो मंडलदेवतास्य पृथिविति ण्यपायसबलिर्नमन

३५

इत्यादिबलीन्दत्वाकृणुष्वपाजइतिस्त्रादिनामंडलं त्रिः सत्र्यावेष्टयित्वा कलशोद
केनयत्तमानमनिषिच्यपुनः संपूज्य यथाशक्तिदक्षिणां दत्वा ब्राह्मणा भोजयेदितिके
चित् ॥ शारदातिलकेतुहो मोनोक्ततिलादिद्रव्याणां विकल्प्य इति मयूरवकारः ॥ इहा
नीतुनवग्रहसंकलितप्रयोगंकुवदतसांप्रदायिकः ॥ तद्यथा ॥ यथामेरुगिरेः शृंगं
मिति प्रार्थनांतरं वास्तुमंडलं तैरुत्पापश्चिमायां वाकुंडे स्ते दुलेवावरदनामकमग्निं
प्रतिष्ठाप्याग्नेरीशान्त्यां ग्रहकलशं संस्थाप्य तत्र वरुणं संपूज्य देवदानवसंवाद इत्याद्यैः
संप्रार्थ्यत्वादध्यात ॥ अस्मिन्वास्तुशान्तिकर्मण्योन्वाधानकं ० अस्मिन्नित्यादिचक्षु
ष्यंतमुक्ता ॥ अत्र प्रधाने आदित्यं ० सोमं ० आंगारकं ० कुधं ० गुरुं ० शुक्रं ० शनैश्चरं ०
राहुं ० केतुं ० एता ० प्रधानादेताः प्रत्येकं अष्टोत्तरशताष्टविंशतिरष्टष्टसंख्याका

हा० चे०

३८

मिः वा अर्कादि समिध्वर्वा ज्वाहुतितिः तथा ॥ ईश्वर० उमा० स्कंद० विष्णु० ब्रह्माण० इ
द्रं० यमं० काळं० चित्रगुहं० ॥ अग्निं० अपः० मृत्तिं० नारायणं० इंद्रं० इंद्राणी० प्रजा
पतिं० सर्पान्० प्राणं० विनायकं० दुर्गात्० वार्यु० आकाशं० अश्विनो० वास्तोष्प
तिं० क्षेत्रपालं० इंद्रं० अग्निं० यमं० निरुतिं० वरुणं० वायुं० कुबेरं० ईशानं० ॥ एताः ॥
प्रधानदेवतां न तत्तत्समिध्वर्वा ज्वाहुतितिः तथा ॥ शिवितं० यज्ञं० जयंतं०
कुलिशापुधं० सूर्यं० सत्यं० नरं० आकाशं० वायुं० पूषणं० वितथं० ग्रहक्षतं० य
मं० गंधर्वं० तगराजं० नरं० पितृन्० दैवारिकं० सृष्टीं० पुष्पदेतं० जलो० असुरं० शो
षं० रोगं० अहिं० मुखं० नृत्ताटं० सोमं० सर्पान्० दितिं० अदितिं० आयुं० सावित्रं
० जयं० रुद्रं० अर्यमणं० सवितारं० विवस्वतं० विवुधाधियं० मित्रं० राजयज्ञाणां ॥

पापं.

वरुणं.

३८

० पृथ्वीधरं० आपवत्सं० ब्रह्माणं० चरंकी० विहारी० पूतनापापनासनी० स्कंद० अ
र्यमणं० जेनुकं० पिलिपिष्ठं० एताः प्रधानदेवताः प्रतिद्वयं अष्टोत्तराष्ट्रविंशतिर ॥
एष्टमेरवाकातिर्चायवद्यता कृतिलसमिध्वर्वा ज्वाहुतितिः वास्तोष्पतिमेतै
रेवद्वयैः अष्टोत्तरमेरवावास्तोष्पतिं चतुर्वारं चरुणा वास्तोष्पतिं पंचपंचवारं प
चतिर्विल्वफलैः तोही जैवापह्ये ॥ शेषेण सिद्धकृतमित्यादि श्राज्यनागां ते यजमा
नं नृपल्यितं हवनीये प्रयात्वा धानोक्तं देवनामः ॥ नमस्ते सुकोत्सु ज्ये० आचार्या
दयः ग्रहेभ्यो होमं कृत्वा यवतिलसंनिदाज्यपायमै० सिख्यादिपिलिपिष्ठताम् ॥
स्तुपंचाशदेवताभ्यो नाममंत्रैः प्रत्येकमष्टविंशत्यष्टमेरवाकातिराहुतिति
र्जुत्वा वास्तोष्पतिमेतैरेवद्वयैर्विविहितसंख्यया हुत्वा श्रद्धायतो वास्तोष्पतइ

हो० चं० का०

३५

तिचतसृतिः प्रत्यक्षं रंगं ते स्वाहा कौरं यं जयतु ॥ तत्र स्वाहा कारं ते होमः यवादि ॥
होमे तु वास्तोष्यत इति च त्वारोमं त्राः एकैकेन मंत्रेण सप्तविंशति सप्तविंशति ॥
तिराकुतय इत्यष्टरातं ॥ तत एतैश्चतुर्निवास्तोष्यति ध्रुवास्तूणा सित्येकया च
एवं पंचतिः पंचविध्वफलाति तद्दीजानि बाहुतयः ततः आचार्यः स्विष्टक
दादि प्रायश्चित्तादि होमं ते यजमानो लोकपालेभ्यो गृह्यीव देवताभ्यश्च बलिं
दत्वा पूर्णाहुतिं कृत्वा शिराभ्यादि पंचवारिंशद्देवताभ्यः शिखिने एष पायसव
क्षिर्नम इत्याद्युक्ति पूर्वकं सर्वेषु बलिं दद्यात् ॥ शिराभ्यादि प्रीतये कांचनं द्विजो
त्यो ब्रह्म प्रीतये धेतुं च दद्यात् ॥ ततो गृहक कच्छं वा सुक लशो दकेन रुत्विजे
श्लोक्त सग्निः अतिषिक्तो यजमानो रुत्विग्यो दक्षिणां दत्वा वाद्यादितर्यगो

३६

ष पूर्वकं आचार्य रुत्विग्यः मकुटं वो यजमानः रक्षो घ्न पावमानं मंत्रैर्दहं त्रिः स
त्रावेष्टयित्वा समंत्रावीहिय वमती मिरङ्गि हिरण्यमव धाय शंतातीयेन शान्त ॥
दंडा प्रीति पंचदश रुग्तिरिति नारायण वृत्तिः शंतातीयेन दंडे द्यावा पृथिवी
ति पंचविंशति रुग्तिः समुच्चयेन वेत्स्ये ॥ तेन तत्राशं कान चोत्तरं ॥ त्रिः प्रद
क्षिणां परिव्रजत्यो हत्य विष्टिनां क्षीराघारां च परितो दत्वा वास्तूयीरम धनव
यदे सुरुपां पृथिवी ध्यात्वा पृथिवी नम इति संपूज्य ॥ सर्वदेवमयं वास्तु सर्वदे
वमयं परमिति यत्ति त्वात रुहस्याग्नेय कोणे यजमान पदेन जानुमात्रं गतं कृत्वा
मध्ये गोमयेनोपक्षिप्य शुक्ल चंदनं पुष्पाक्षतैः अक्षतैरुत्प सप्तधा न्य विजाति द
धो दनं च क्षिप्वा तव जल पूर्ण कच्छं शुक्लैक पुष्पयुतं गंधाद्यर्चितमादाय जा

दा०चं०

४०

नुत्यामवनीगत्वातज्जलंगतेॐ नमोवरुणायतिमेत्रेणजळंक्षियेत्॥जलेप्रद॥
क्षिणावर्तेपुष्पेचोर्ध्वमुखेमुने॥ततोपक्रमत्येदिकायांराज्यादिसप्तधातुवी
जातिदधोदनेरोवाळपुष्पाणिचक्षित्वानुर्यघोषेणस्थापितृषवास्तुप्रतिमामा
नीययेदिकायांसंस्थाप्ययेदिकापिधायपठेत्॥पूजितोसिमयावास्तोहोमाद्यैरर्च
नैःश्रुतैः॥प्रसीदपाहिविश्वेशदेहिमेगृहजंसुखं॥वास्तुमूर्तेनमस्तेस्तुनृणांया
तिरतःप्रते॥मद्गृहं धनधान्यादिसमृद्धिकुरुर्वह॥ततोमृत्येदिकागर्तेसंस्थाप्य
॥सन्नोक्षसागरंयथीयथावहसिमूर्धति॥तथामां वहकल्याणिसंपत्संततित्ति
ःसहेति॥इतिसंप्रार्थयंत्येवमृदागर्तंपूरयेत्॥मृदाधिकेऽधिकंफले॥साम्ये
समं॥मृतत्वेमृते॥गर्तोपरिगोमयेनोपलिप्यगंधपुष्पाहतादिक्षियेत्॥तत

४०

ःआचार्यब्रह्मरुत्विजश्चसंपूज्यतेऽतोदक्षिणां दत्वा गृहपीठदेवतावास्तुपीठदे
वताश्चसंपूज्य॥उत्तिष्ठ०अम्पारमि०यांतुदेवगणादतिविसृज्यगृहपीठवास्तु
पीठाद्याचार्यादिदद्यात्॥ततःआचार्यःप्रणीताविमोकादित्रिष्टकर्मसमाप्ताग्निं
विसर्जयेत्॥ततोयजमानोब्रह्मविष्णुदेवैरनरांतराक्रमावाब्राह्मणान्नोजयि
ष्ये॥इतिसंकल्पविप्रान्संपूज्यनृपसिं दत्वा प्रसादात्कुरुर्वतां कर्मेति॥यस्यस्मृते
स्तुक्काकर्मेऽथार्यणं कृत्वा ब्राह्मणान्नोजयित्वा तेभ्यः त्रिवं वास्तु त्रिरुक्का त्रिवं
वा क्विति विप्रान्निर्ब्रूयुः॥ततोयथासुखं हृद्युक्तोऽनुजीतेति॥एवंविधानाग्रा
तिसंवत्सरं वास्तुपूजनं कार्यं॥तेन गृहसंर्वधिदुःखं प्राप्नुयादित्युक्तं दानविश
के॥॥महादेवतनूजेन श्रीदिवाकरसूरिणा विरचितो वास्तुशांतेस्तुपदीया

दो० चं० का०

४१

तिर्बुधतोषदा॥ इति योराणं वास्तुशान्तिप्रयोगः समाप्तिमगमत् ॥ ॥ इदानीं सूत्रे
क्तवास्तुशान्तिरिति धीयते ॥ सा च द्विजातीनां पूर्वा क्तया समुच्चीयते ॥ पूर्वोक्तायां
त्वराक्तौ स्वस्वगृह्योक्तैव कर्तव्या ॥ तथापि सिद्धेः ॥ बह्व्यं वा स्वगृह्योक्तयस्य क
र्मप्रकीर्तितं ॥ तस्य तावत्तिशान्तिस्तार्थ्ये कृते सर्वः कृतो न वेदिति वचनात् ॥ येषां
गृह्येनास्तितेषां श्रद्धाणां च पूर्वोक्तैव ॥ तस्याः सर्वत्र साधारण्येन विधानात् ॥ अ
तश्च तत्तद्मात्रविषयं ॥ तस्मात्तद्गृह्योक्ता पूर्वाया समुच्चीयते सांप्रदायिकैः
॥ ॥ अथाश्वलायनगृह्योक्ता वास्तुशान्तिप्रयोगः ॥ ॥ तद्यथा ॥ काष्ठदिनिर्मित
संयन्तघात्यादि सर्वेषां स्कायुतं शोचने मुहुर्त्तं ब्राह्मणेः सह तस्य घोषेण गृहं प्रा
विश्यागारमध्ये प्राड्मुख उपविश्य दर्शेषु दर्शान्धारयमाणः आचम्य पत्न्या सह

४१

न

प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य समास्य वासोः शुभतां सिध्यं वास्तुशान्तिं करिष्ये
इति संकल्प्य ॥ तदंगत्वेन गणपतिपूजनं पुण्याद्वाचं मातृकापूजनं नोदिश्याद्वाच
कृत्वा पूर्वोक्तवास्तुषीठदेवतास्थायनर्चनहोमबलिदानत्रिसृज्यागृहवेष्टनादि
निषेचनब्राह्मणनो जत संकल्प्यां कृत्वा आश्वलायनगृह्योक्तां वास्तुशान्तिं
कुर्यात् ॥ शुचौ देशे च तप्तः शिष्टोः संस्थाप्य तासु हवनिधाय तत्र मणिका
संज्ञं मृदांडं संस्थाप्य देतैर्मंत्रैः ॥ पृथिव्या अग्निं सन्नवेति अरं गरो वावहीति
त्रिधा बध्यो वरत्रया ॥ इरा मुहप्रशंसत्यतिरामपबाधतासिति वा ॥ ततो मणि
के जलमासिंचेदनेन मंत्रेण ॥ ॐ ऐतुराजा वरुणो रे वती निरस्मिं स्थाने तिष्ठ
तु मोदमानः ॥ इरां वहंतो यतमुद्धमाणा मंत्रेण साकं सह संविशंति ॥

४०च०

४२

ततः तज्जालेपात्रांतरमादाय तस्मिं हविरामी शारवामुडुबरी राखावी हियवाक्यं
मूळं हिण्यं चक्षिस्वाहवन्तिः शारवास्या च सर्वगहं प्राणदितः प्रदक्षिणं परिव्रजमे
देति लक कृतेन ॥ वानं दं प्राप्तीति पंचदशार्चस्य सूक्तस्य वसिष्ठो विश्वेदेवास्त्रिष्टु
प ॥ गृहप्रोक्षणे विनियोगः ॥ सकृत्सूक्तपाठः ॥ इति नारायणवत्सनुधरोधा
त ॥ वस्तुतस्तु श्रुतातीयेतेति ॥ इत्येद्याविति वर्गपंचकैरित्युत्थे ॥ एवं संति समु
च्चयेन कोपिरोधाः ॥ तविद्याया ॥ इत्येद्यावेति पंचविंशार्चस्य सूक्तं स्यात्समुत्तमा
श्विनमाद्योपादौ लिंगोक्तदेवताज्ञागत्योत्पत्तिष्टुभ्यो गृहप्रोक्षणे विनियोगः ॥ ॐ
इत्येद्यावा ० २५ ॥ अत्रापि सकृदेव सूक्तपाठः ॥ ततः प्रागादिकं तस्मिन् विहितं
मुद्रकधारां दद्यादनेनापो हिष्टेति तच्चेन ॥ आपो हिष्टेति तच्चेन आंबरीषः सि

४२

धुहीपश्चापयोगायत्री ॥ गृहासमेता धारायां विनियोगः ॥ ॐ आपो हिष्टा ० अत्रापि स
कृदेव पाठः ॥ ततो वास्तुपीठानैरुत्थापयिष्यायां वाकुंडे संडिले वा गृह्याग्निं वरुना
मकं प्रतिष्ठाप्य चत्वारि शृंगेति ध्यात्वा तस्मिन्वास्तोष्पति स्त्रालीपाके अन्वाधानं ॥ अ
स्मिन् नवाहिते ग्राववत्यादि चक्षुषी आजेनेत्यंतमुक्ता अत्र प्रधानं वास्तोष्पति चतु
र्वारं चरुणा शेषेण स्विष्टकृतमित्यादिसद्यो यज्ञे इत्युक्तान्वाधाय दध्ना बहिर्विषं
नत्यपरि समूहनादि पूर्णपात्रनिधानं तं कृत्वा वास्तोष्पतये चतुः कृत्वः तस्मिन् निरु
प्य तस्मिन् स्वायातथैव प्रोक्ष्यावघाताद्या ज्ञानागतं कृत्वा अवदानधर्मेण चरुमवराय
वास्तोष्पत इति चतसृणां वसिष्ठो वास्तोष्पति स्त्रिष्टुप ॥ अत्रागयत्री ॥ वास्तोष्प
ति प्रधानं चरुहोमे विनियोगः ॥ ॐ वास्तोष्पते ० अरुगंते स्वाहाकारं पठन्नुक्तं

रा०चं०

४४

दिनिःसंपूज्यस्वयमासने प्राप्नुवोदनेष्वासीनोदत्तान्धारयमणः पद्मासहस्रा
णातायम्पदेशो कालौ संकीर्त्य ममसमस्तोपायपक्षयपूर्वक कल्पकोटिशतावधि
नब्रह्मलोकमहीयमानकामः शिलाकाष्ठपेक्षेष्टकादिनिर्मितेयथोपपत्तिसे
पादितं कांस्पपात्रिदिनाजनसर्वधात्मलवृणाघृततैलगुडशर्करागोमहिषीव
लिवर्ददासीमंचतुलिकाद्यवितानादर्शिताबूलायतनैलालवंगादिवर्षपर्याप्त
सर्वोपकरणान्वितं सदीपिकाप्रद्योषिविश्वकर्मदेतं रात्रौ देवतं वा ददंग्रहं त्रमु
कगोत्राय त्रमुकशारवाध्यायिने सपत्नीकायामुकर्शर्मणे सालं कृताय सुपूजि
ताय लक्ष्मीनारायणप्रीतिमासहितं तुल्यसहस्रं प्रददेन ममेति दत्त्वा पठेत् ॥ सं
त्रौ तु ददंग्रहं ग्रहाण त्वं सर्वोपस्कारसंयुतं ॥ तव विप्रप्रसादेन मम संतु मनोरथा

४४

ग्रहं मम वित्तार्थं ग्रहाण त्वं द्विजोत्तम ॥ प्रीयतां मे जगद्योनिर्वास्तुरूपी जनार्दन ॥ ततः
प्रतिपठेत् ॥ ततः सुवर्णसहस्रमारुत्य एकसुवर्णपर्यंतं यथाशक्त्या वित्तं दद्यात्
वर्जितो दक्षिणां दद्यात् ॥ ततः पादुकोपासहस्रं चामरदिकंदत्त्वा संपन्नं ग्रहोप
स्कारनूषणादित्युक्त्वा सुवर्णं सुसंपन्नं संपूर्णमेवास्त्विति प्रतिवचनं दद्यात् ॥ ततो
ब्राह्मणान् संपूज्य श्रयसीं दक्षिणां दत्वा त्रिवो गृहीयात् ॥ प्रमादाद्यस्य स्मृत्येत्यु
क्त्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यादिति ॥ ग्रहदानफलमुक्तं मात्से ॥ य एवं सर्वसंपन्नं पक्षेष्टं
विनिवेदयेत् ॥ कल्पकोटिशतं यावद्ब्रह्मलोके महायते ॥ शैलजं दारुजं वापि यो दद्याद्
द्विधिपूर्वकं ॥ विद्रोहहारी राणवेरमेनारायणसमीपतः ॥ मन्त्रयं वापि यो दद्याद्ग्रहं
सोपस्कारान्वितं ॥ पुत्रेषु लोकपालानां प्रतिमत्वं लनेदिति ॥ अत्र प्रविश्य संसृ

अथवाप्रतिगृहीयादित्युक्तेः॥प्रविश्यगृहद्वारदेहलीप्रविश्यदेहल्याप्रतिग्रहःकर्तव्यः॥तथैवसंस्कार्यस्नानाद्वारदेहलीवासंस्कार्यप्रतिगृहीयादिति सांप्रदायिकाः॥इतिगृहदानप्रयोगः॥अथमद्वानं॥स्कांदेकृत्वामद्वयलेनरायनाशतसंयुतं॥वैदिकात्पादिपुण्यकालेद्विजेययतिन्योनिवेदयेत्॥सर्वान्कामानवाप्नोतिनिकामोमोक्षमाप्नुयादिति॥इतिमद्वानं॥अथधर्मशास्त्राद्वानं॥मार्कंडेयपुराणे॥कुर्यात्प्रयगृहंपयिकानांहितावहं॥निजगेहैकदेशंवासाधूनांयोनिवेदयेत्॥प्रतिश्रयोधर्मशास्त्रात्॥तथा॥अक्षय्यपुण्यमुदितं॥यिकानांहितावहं॥निजगेहैकदेशंवासाधूनांयोनिवेदयेत्॥प्रतिश्रयोधर्मशास्त्रात्॥तथातस्यस्वर्गपवर्गदं॥सर्वकामसमृद्धौसोदेववदिविमोदतेइतिन

विष्णोः॥प्रतिश्रयेस्तुविस्तृणिकारितेत्यजलेधने॥दीनानाथजनार्थायवदकिंनृणांतेनवेदिति॥इतिप्रसागात्प्रतिश्रयदात्रगलानंधर्मे॥अथकन्यादानं॥हेमाद्रौ॥सहस्रमेवधेनूनांशतंचानुहंसमं॥दशानुहंसमंयानंदशयानसमोहयः॥दशवाजिसमाकन्यातूनिदानंचतत्समं॥तस्मात्सर्वेषुदानेषुकन्यादानंविशिष्यतेइति॥वक्रिपुराणे॥श्रुत्वाकन्याप्रदानंचपितरश्चपितामहः॥विमुक्तःसर्वपाप्मोब्रह्मलोकं व्रजंतिते॥इतिदेवजघ॥तिस्रःकन्यायथायायपात्रयित्वानिवेद्यच॥नपितानरकांयातिनारीवास्त्रीप्रसूयिनीति॥वसिष्ठा॥हारकक्षितिगौरीयांसप्तजन्मानुगंफले॥धर्मेणविधिनादातुमसगोत्रेणपुत्र्यतेइति॥श्वस्मश्रुश्रुगैः॥वरगोत्रेसमुच्चार्यप्रपितामहपूर्वकं॥नामसंकी

रा० चे० का०
४६

तयेद्विद्वानकन्यायाश्चैवमेवहि॥ तिष्ठेदुदङ्मुखोदातातिष्ठेत्पूर्वमुखोवरः॥ मधु
पर्काचिनायेनांतस्मिदैद्यात्सदक्षिणा॥ उदकं पात्रं तदादाय संत्रेणानेन दा
पयेत्॥ तिष्ठेदिति श्रुत्वा उपविष्ट इत्यर्थः॥ गौरी कन्यामिमां मित्यादि० पुत्रपौत्र
प्रवर्धिनीमित्येतं प्रयोगे वक्ष्यामः॥ नृसिंहावश्च दासी च वासांसि च स्वराक्षि
तः॥ सहिष्यो वा जितश्चैव दद्यात्स्वर्णमणीनपीति॥ ततः स्वर्गस्य विधिना हो
माद्यं सर्वकर्म कारयेत्॥ यथाचारं विधेयातिमांगल्यमुमनातिचेति॥ ॥ अ
थ कन्यादानप्रयोगः॥ ॥ तत्रादौ यथाशाखं मधुपर्केण संपूज्य वरं प्रादुश्रुत्वं व
ध्वं च प्रत्यङ्मुखोऽपवेत्तपि त्रादिदाता वधूवरदक्षिणातः स्वदक्षिणां स्वप
त्नी सहित उदङ्मुखो दर्नेष्वाद्यासीनो दर्शनधारयमाणो दिवा कालौ संकीर्त्य

४६

मम समस्तपितृणां निरतिशयसानंदब्रह्मलोकावाप्त्यादिकं न्यादानकल्योक्तफला
वाप्तयेऽनेन वरेणास्यां कन्यायामुत्सादयिष्यमाणं स तस्याद्वादशावरान् द्वादशा
परान् पुरुषांश्च यवित्री कर्तुं प्राप्ता तनश्च लक्ष्मीनारायणप्रीतये ब्राह्मविवाहवि
धिना कन्यादानमहं करिष्ये इति सकुशात्तज्जलेन संकल्प्य सपत्नी कन्यायां द्वा
वरवकन्यां संप्रगृह्यतेत्॥ कन्या कनकसंपन्ना कनकाजरयोर्युता॥ दास्यामि वि
ष्णुवेतुसं ब्रह्मलोकं निर्जीष्या॥ विश्वं नरः सर्वभूताः साक्षिण्यः सर्वदेवताः॥ इमां
कन्यां प्रदास्यामि पितृणां तारणाय च॥ इति मंत्रोपठित्वा॥ स्वदक्षिणां स्वभार्यादत्त
पूर्वकल्पितजलधारामविहिंन्तां नवकां स्यायात्रोपरि धृतकं न्याजं तु परिस्रुवा
राजलिदक्षिणां हस्ते क्षिपन् वदेत्॥ कन्या तारयतु॥ पुण्यं वर्धतां॥ त्रिवाञ्छायः स

रा०चं०

४९

तु० सोमनस्यमस्तु॥ अक्षतं चारि हं चास्तु॥ दीर्घमायुः श्रेयः प्राप्तिः पुष्टिस्तुष्टिश्चा
स्तु॥ यश्रेयस्तदस्तु॥ यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु॥ पुण्याहं नवं तो ब्रुवंतु॥ स्वस्ति नं वे
ब्रुवंतु॥ रुद्धिं नं वे तो ब्रुवंतु॥ श्रीरः स्वस्ति नं वे तो ब्रुवंतु॥ अमुकप्रवरो येतामु
कगोत्रोत्यन्तोमुकरामाहं मम समस्तेत्यादि० श्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतये इत्येतं।
पूर्वे क्तं उक्ता अमुकप्रवरो येतायामुकगोत्रायामुकप्रयोत्रायामुकपौत्रायामु
कपुत्रायामुकरामण्यो श्रीधररूपिणे कन्यार्थिने वराय अमुकामुकप्रवरो येता
मुकगोत्राममुकप्रयोत्रीममुकपौत्रीममुकपुत्रीममुकनाम्नी कन्यां श्रीम
रूपिणी वरार्थिनी यथाशक्त्युत्तं कृतां प्रजापतिदेवत्यां धर्मप्रजासहत्वकर्मस्य
स्तुत्यमहं संप्रददे कन्यां प्रतिग्रहात्तु नवानिति वरहस्ते सकुशाक्षतज्जलं हि

४९

येत्॥ प्रजापतिः प्रीयतामिति मनसा स्मरत्॥ नमसेति वदेदिति केचित्॥ त
तोदाता॥ गौरी कन्यामिमां विप्र॥ गोत्राय॥ कन्ये ममा॥ कन्ये मे पृथाममा
वंश॥ तुभ्यं विप्र॥ प्रवृद्धिनीमिति धर्मचार्थे च कामे च नातिचरितव्या त्वयेयं
॥ नातिचरामीति वरः॥ एवमेव मम समस्तेत्यादि० नातिचरामीत्येतं कन्यादानं
त्रिवारं कार्यमिति शो नकः॥ ततो वरः देवस्य० स्यां प्रतिग्रहात्तु मि० स्वस्तीत्युक्ता।
कन्यायादक्षिणां समन्ति मरुपक इदं करमाश्रयादिति पथाश्रयं कामस्तुतिं पठि
त्वा पृथिवीं प्रतिग्रहात्स्विति जयित्वा गृहास्थाश्रमांतर्गतं श्रोतस्सार्त्तकर्मानुष्ठानं
सिद्धये धर्मप्रजासहत्वकर्मसिद्धये च कन्यां प्रतिग्रहात्तु मीति वदेत्॥ ततोदातादे
राकालोसकीर्त्यकृतस्य कन्यादानकर्मणः सांगता सिद्धयर्था इदं सुवर्णं अग्नि

रा०च०

४८

देवतंदक्षिणात्वेन तु स्यमहं संप्रददेनममोतिवरहस्ते दद्यात् ॥ ॐ स्वस्तीति वरः ॥ ततो
दातारवमेव जलपात्रं नौजनं तान्तिगोमहिष्यश्वगजदासीदाशूहवाहना
लंकारादियथा वित्तं संकल्प्य पूर्वकं वराय दद्यात् ॥ तैतो ब्राह्मणं नौजनं संकल्प्य
नूयसीदक्षिणां संकल्प्य च यथा शक्नुयात् कृत्वा यस्मिन् ता० प्रमादात् कुर्वतां कर्मसंक्रा
कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ अथ दपियथा चरं सर्वं कार्यं ॥ विस्तरस्तु प्रयोगरत्नादौ ज्ञेय
॥ कत्या गृहे नौजनं निषेधो मदतरत्ने वक्रिपुराणे ॥ अप्रजाया तु कन्यायां ननु जी
तकदा चत ॥ दोहित्रस्य मुखं दृष्ट्वा किमर्थं ॥ नुरोचतीति ॥ ॥ अथ कपिलादाते
॥ सा च दशधोक्ता वाराहे ॥ सुवर्णं कपिला पूर्वादितीया गौरपिंगला ॥ तृतीया चैव
रक्ताक्षी चतुर्थी गुडपिंगला ॥ पंचमी बकुवर्णा स्यात् स्यही च श्वेतपिंगला ॥ सप्तमी

४८

श्वेतपिंगाक्षी अष्टमी कृष्णपिंगला ॥ नवमी पाटला प्रोक्ता दशमी पुच्छपिंगला ॥
एतादशविधा स्मृताः कपिलास्ते महामुते ॥ सर्वास्ते तामहातागा स्तारयंती न संश
यइती ॥ आदित्यपुराणे ॥ सहस्रं योगं वा दद्यात् कपिलां त्वेक एव हि ॥ सममेव पुरा
प्राह ब्रह्मा ब्रह्मविदं वरइति ॥ तथा ॥ रुक्मशृंगी रोप्य रुरी सहस्रां कां स्पदोहिनी स
र्वत्सा कपिलां दत्वा वंशान् सप्तसमुद्धरेत् ॥ यावती चास्य रोमाणि सर्वत्सायां न वंति
हि ॥ सुरती लोकमासाद्य रमते तावतः समादिति महानारते ॥ समानवत्सां कपि
लो धेनुं दद्यात् यस्विती ॥ सुवता वस्त्रं संवीतो ब्रह्मलोके महीयते इति ॥ ॥ अथ क
पिलादाने प्रयोगः ॥ ॥ पुण्यकाले कृतनित्यक्रियोऽद्येत्यादि ० मम गोसहस्रदान
समफलावाप्तिं सवत्सकपिला रोमपरिमितं संवत्सरपर्यंतं कामधेनुलोकनिवा

रा० चं० का०

४९

सकामदमांकपिलासुवर्णशृंगीसैरोष्परुरांतस्त्रपृष्ठीकांस्यादेहोघंटातरणांश्वेतव
स्त्रयुगलंलांचंदनंस्त्रग्विश्रुषितांसोयस्करांरुद्रदेवतांश्चमुक्तागोत्रायामुकरांम
णेषुपूजितायब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेनममेतिदद्यात्॥मंत्रस्तुमात्स्य॥कपि
लेसर्वदेवानांपूजनीयासिराहिणी॥तीर्थदेवमयीयस्मादतःशान्तिप्रयत्नमेदति
॥मंत्रांतेप्रदक्षिणांकुर्यात्ततःसुवर्णदक्षिणांदद्यात्॥उक्तोपस्कारकपिलादा
नफलमात्स्य॥वस्त्रवनुर्गुणंदत्वादक्षिणांचचतुर्गुणं॥एतैरलेकताधेनुघंटात
रणत्तृषितां॥कपिलांविप्रमुखायदत्त्वामोक्षमवाप्नुयात्॥तथा॥द्विगुणोपस्क
रोयेतामहतीकपिलास्तता॥उपस्काराःसुवर्णशृंगवस्त्रदेहनयात्राद्याः॥सा
मान्यगोदानेवह्यमाणः॥दातासाविप्रमखायसर्गमोक्षफलप्रदा॥सप्तज

४९

सकृतायापात्तुच्यतेदशसंयुताः॥यान्यान्प्रार्थयतेकामात्स्योस्तान्प्राप्नोतिमा
नवइति॥॥महकपिलादानप्रयोगस्तु॥॥अथेत्यादि०ममसप्तजन्तकृतया
पतारापूर्वकंपुत्रपोत्रादिश्रुतंस्वर्गमोक्षकामोविष्णुप्रीतिकामोवायथाकाम
फलमुद्दिश्यगोत्रायशर्मणोसालेकृतायइमामहकपिलांद्विगुणोपस्कारोयेतां
रुद्रदेवतांतुभ्यमहंसंप्रददेनममेतिदद्यात्॥ततःसुवर्णदक्षिणांदत्वाहमाप
येत्॥मंत्रस्तुपूर्वमेवोक्तः॥इतिमहाकपिलादानप्रयोगः॥॥इतिदशमहादान
नि॥॥अथदशधेनुदानानि॥॥यास्तुपापविनाशिन्यष्टकथितादशधेनवः॥ता
सांस्वरूपेवह्यामितामतिचनराधिय॥प्रथमागुडधेनुस्याधृतधेनुस्तथापरा
॥तिलधेनुस्तृतीयातुचतुर्थश्चलधेनुका॥क्षीरधेनुस्तुविरवातामधुधेनुस्तथा

दा०च०

५०

परा॥ सप्तमीशार्कराधेनुर्दधिधेनुस्ताथाष्टमी॥ रसधेनुस्तुतवमीदशमीस्यात्स्वस्त्या
तः॥ कुंत्या न्यातादिधेनूनां इतरासांतुराशयः॥ सुवर्णधेनुमप्यत्र केचिदिच्छंतिमानव
ः॥ तवमीतिलतेलेन तथात्ये महर्षयः॥ रसधेनुस्ताने सुवर्णधेनुस्तिलधेनुर्वायोज
येत्॥ रातद्विधानेपिमत्स्ये॥ कृष्णाजितं चतुर्हस्तं प्राग्गीवं वित्स्यसे ह्रुवि॥ गोमयेनो
पलिप्तायां दत्तानां स्त्रीर्यसर्वतः॥ तथैगवाजितं तद्वत्सम्यपरिकल्पयेत्॥ लघुक
ष्णाजितं॥ प्राङ्मुखी कल्पयेद्देनुमुदकादां सवत्सकां॥ प्राङ्मुखी प्राक्प्रारसां सव
त्सां उत्तराशार्गे स्थितवत्स सहितं॥ उत्तमागुडधेनुस्यात्स दानारचतुष्टयां॥ वत्सेना
रणकुं वधतनारास्यां सधमास्मता॥ अर्धनारणवत्सस्यात्कृतिष्ठानारकेण तु॥
चतुर्थीशो नवत्सस्याद्बृहवितानुसारतः॥ तुलाफलरातं प्राङ्मुखी रस्यादिशति

५०

स्तुकेति॥ नारः फलमहस्तात्सकोत्तवतीत्युक्तं परिज्ञायां॥ धेनुवत्सो घृतस्येतो॥
सितसूक्ष्मावरावृतो॥ नुक्तिवर्णाविरुपादौ शुचिमुक्ताफलेक्षणे॥ सितसूत्रनिर्ले
तौरसितकंबलकंबलौ॥ ताम्रगुडकपृष्ठेतौ सितचामररोमकौ॥ ककुत्प्रदेशे गडु
कः॥ विद्रुमस्तूलायुगोपेतौ तवमीतस्तनात्विता॥ हेमयुक्तौ कांस्पदौ हौं इन्दीलक
नालुकौ॥ सुवर्णशृंगी मरणौ राजंतद्वरसंयतौ॥ नानाफलमयैर्दत्तैर्घ्राणां गंधकांडकौ
॥ गंधकरंदुकः कर्पूरीदिपात्रविशेषः॥ रावंरचित्वाधूपदीपादिनिर्चयेत्॥ वस्त्रमु
क्तादीनि नारतोमानाधिक्ये फलाधिक्ये॥ ॥ अथास्पद्रयोगः॥ यजमानः कृतनित्य
क्रियः पुण्यकालेषु चिरद्योत्यादि० मम सप्तपदस्य द्वागश्री परमेश्वर श्रीत्यर्थं
गुडधेनूदिदानं करिष्ये इति संकल्प्य विघ्नं वस्त्रानारणादिभिः संपूज्य प्रदक्षिणा

दा० चं० का०

५१

कृत्यसर्वपापक्षयकामदाममुकधेनुंगोत्रायशर्मणे ब्राह्मणायमुद्रजिताय
तुभ्यमहं संप्रददमममेतितद्वत्ससकुरातिलजलेगोपुच्छं दद्यात् ॥ विप्रस्तुदेव
स्यत्वेति प्रतिगृह्यस्वस्तीत्युक्ता यथाचारं वकामस्तुतिं पठेत् ॥ ततः सुवर्णदि
क्षिणां दद्यात् ॥ प्रार्थनां मंत्रस्त ॥ यावद्दक्षीः सर्वतूतानायाचदेवे धवस्थिता ॥
धेनुरुपेण सा देवी वांछितं मे प्रयच्छतु ॥ देहस्थाया च रुद्राणि वांकरस्य सदा प्रि
या ॥ धेनुरुपेण सा देवी मम पापं व्योहतु ॥ विष्णोर्वक्षसिया लक्ष्मीः स्वाहायी
चो वितावसौः ॥ चंद्रार्कराकरा क्रिया धेनुरुपपक्रमाश्रये ॥ चतुर्मुखस्य या ल
क्ष्मीर्या लक्ष्मी धनदस्य च ॥ पालक्ष्मी लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु म ॥ स्वधा चं पि
तमुरव्यानां स्वाहायज्ञनुजस्तथा ॥ सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छांतिप्रयच्छ मे इति ॥

५१

एवमामंत्र्यतां धेनुं ब्राह्मणायतिवेदयेत् ॥ पतदेवविधानं सर्वधनूनां ॥ प्रत्यक्षं धेनु
वतिरिक्तानामित्यर्थः ॥ उक्तरचनायास्तत्रानुपयोगात् ॥ ततो नृयसीदक्षिणां द
त्वा ब्राह्मणान्नजो जयेदिति ॥ एतदेवविधानं स्यात्त एवोपस्कारस्मृताः ॥ अथने
षु यैव्यये पुण्ये व्यतीषाते तथा पुनः ॥ गुडधेत्वादयः सर्वा उपरगादिपर्वसु ॥ य
थाश्राद्धं प्रदातव्यं नुक्तिमुक्तिफलप्रदं ॥ ॥ अत्र द्रोणपरिमाणतिलधेनुरुक्ता क
ल्पतरौ ॥ तत्प्रकारेतरं ॥ विलुधमेतिरे ॥ अनुलिप्ते मही पृष्ठे वस्त्राजिनकुंशाव
ते ॥ धेनुं तिलमयी कृत्वा सर्वरत्ने रत्नं कृतां ॥ धेनुं द्रोणेन कुर्वन् तन्नाढकेन तु वत्स
कं ॥ स्वर्णशृंगी रौप्यखुरंगं धायावती तथा ॥ कुर्याच्च राकराजि क्षौद्रा गुडस्यामा
विकंबलां ॥ इह पादं ताम्रपृष्ठी शुचिमुक्ताफलेक्षणां ॥ प्रदास्तपत्रं अवयां फलदं

रा० चे०

५२

तमयी मुतां॥ स्वादासपुच्छी कुर्वत नवनी तस्तनान्वितां॥ सितवस्त्रयुगेच्छन्तां घं
दा नरयन्निषितां॥ ईदृक् संस्तान संपेनो कृत्वा श्रद्धा समन्वितः॥ कां स्योपदोह
नां दद्यात् केरावः प्रीयतामिति॥ इति कर्तव्यतामंत्रास्तगुडधेनुक्ता एव॥ ॥
प्रार्थनामंत्रस्तव क्रियुगणे॥ तिलाश्च पितृदेवत्यानिर्मिताश्चेह गोसवे॥ ब्राह्म
णाय मया धेनुर्दत्ता प्राणा तु केरावः॥ इति मंत्रोत्तरमुक्तं॥ प्रतिमा तिलधेनुवादीनां
विक्रयाद्युक्तं हेमाद्रौ ब्राह्मणैर्वर्ते॥ ॥ दनकमली करे तु देवत्वं प्रतिमानां प्रकीर्तितं
॥ धेनुनामपि धेनुत्वं शुक्लं दानयोगतः॥ दातुं वै दानकमले धेनुवः परिकीर्ति
ताः॥ विप्रस्य व्ययकाले तु द्रव्यं तदिति निश्चयः॥ दानसंबंधि विघ्ने ऽव्यमा गच्छते
गृहं॥ कृत्स्नं विदुषाम्येन विक्रेयं स्वच्छया विनो॥ कुटुंबनरयां कार्यधर्मकार्यचस

५२

वर्तः॥ अत्र तथानरकं यावित्येवमाह पितामह इति॥ ॥ इति तिलधेनुदानं॥ ॥ अथ
घृतधेनुदानं॥ ॥ विलुधर्मे॥ तिलानावेतया दद्यात् घृतधेनुं प्रयत्नतः॥ वासुदेवा
जगन्नाथं तद्दीरनिषेचनं॥ संपूज्य पूर्ववत् पुष्पैर्गंधधूपैर्दिप्तिर्नरैरिति॥ ॥ त
त्रैव विधानमाह॥ ॥ गव्यस्य सपिंषः कुंतां पुष्पमालादि नृषितं॥ कां स्यापिधान
संयुक्तं सितवस्त्रयुगेन च॥ हिरण्यं सहितं तद्वत्तणिविद्रुममौक्तिकैः॥ अत्र प
लसहस्रपरिमणः कुंनः॥ ॥ द्वादशपुष्पाधिकं पंचरातपलाधिको वा॥ इत्युय
ष्टिमया त्यादां खुरं नरोप्यमयां स्तथा॥ सौवर्णे चाक्षिणी कुर्यात् शृंगचागरुकाष्ठ
के॥ सप्तधा त्वमये पार्श्वे पत्रो णीत च कंबले॥ पत्रो णी धीत कोशे यं॥ कर्पूरघ्रा
णं॥ फलमया दस्तनात्॥ राकरया जिह्वा॥ गुडदीरमयं मुखं॥ क्षौमपुच्छं॥ रो

माणिसितसर्षपैः॥ तान्मृष्टी॥ एतादृशीकृत्वा॥ विधिना संपूज्य तथा ब्राह्मणेय
यावित्तवं वस्त्रालंकारादिभिः संपूज्य दद्याद्विधिस्तु प्राग्वत्॥ मंत्रस्तु स्कंदे॥ घ
ते गवः प्रसूयंते घृतं नृस्यं प्रतिष्ठितं॥ घृतमश्विश्च देवाश्च घृतं मे संप्रदीयतामि
ति॥ ॥ दत्तफलमपितत्रैव॥ घृत्सीरवहानद्यो यत्र पायसकर्दमाः॥ तेषु लोकेषु
सर्वेषु सुपुण्येषु यजायत॥ सकामानां मये बुद्धिः कथितान् पसन्नम॥ ॥ बुद्धि
ः फलं॥ विष्णुलोकं नरायांति निष्कामा धेनुदानत इति॥ दक्षिणा तु हिरण्यमेवेति
हेमादिः॥ सुवर्णं च नृतिरात्मा वेत्युक्तं मद नरत्ने॥ ॥ इति घृतधेनुदानं॥ ॥ अथ
जलधेनुदानं॥ स्कंदे॥ जलं कुंभेन रत्नाघ्रसुवर्णरत्नतान्वितं॥ सुवर्णशृंगरजतरु
रात्नितमिति॥ रत्नगर्भं रत्नमशेषस्तु ग्राम्येर्धातैः समन्वितं॥ सितवस्त्रयुगछेता

दूर्वापल्लवरोजितं॥ कुशमोसीमुरोशीखालकामलकैर्वृता॥ प्रियंगुपत्रसहितं
सितवस्त्रोपवीतितं॥ सच्छत्रं सडुपानकंदनविष्णुसंज्ञितं॥ चतुर्भिः संचरतं नृय
तिलपात्रैश्चतुर्दिशि॥ स्वर्गितं दधिपात्रेण घृत्तं होत्रवता मुखे॥ ॥ तिलपात्राणि
तान्नमयानि॥ दधिपात्रं कांस्यमयं॥ उपोषितो वास्तुदेव जले रायमस्य च संकल्प्य
जलधेनुं विध्वं च वस्त्रालंकारादिभिः संपूज्य सवत्सा जलधेनुं गुडधेनुं वदद्यात्॥ ॥
तौ तैया लाह्मीरित्यादि पूर्वोक्ते मंत्रैः॥ इति प्रार्थयेत्॥ ॥ इति जलधेनुदानं॥ ॥ अ
थ ह्रीरधेनुदानं॥ स्कंदे॥ ह्रीरधेनुं प्रवक्ष्यामि तानि बोधनराधिय॥ अनुलिप्ते म
हीपृष्ठे गोमयेन तराधिय॥ गोचर्ममात्रमातेन कुशात्तास्तीर्य सर्वतः॥ तस्योपरि
महाराजस्य सेतुहस्ताजितं ततः॥ तत्र गोमयेन कुंडलीकां कृत्वा ह्रीरकुंभं तत्र सं

रा०च०
५४

छाप्यचतुर्योरीनवत्सर्क॥ शृंगानिचंदनागरुकायि॥ प्रशस्तपत्रश्रवणांतिल
पात्रोत्तरित्यस्तां॥ मुखंगुडमयंहेमंवा॥ जिह्वाराकरयाफलैर्दंताः मुक्ताफलेश्च
णाइक्षुपादा॥ दर्तरीमासितकंबलाएतदृशीसवत्सांश्चर्च्यद्विजं वस्त्रालंका
रादितिः संपूज्यश्चेत्यादिंगोत्रीयशर्मणोसालंकृतायदमोहीरधेनुपूर्वोक्तं॥
अक्तसोपस्करयुतांसमस्तपापक्षयकामस्तुभ्यंमहसंप्रददेनममेतिवदेत्॥
देवस्यत्वास्वस्तीत्फक्कायपाशारंकासस्तुतिंयवेत्॥ ततोयालक्ष्मीरित्यादिमंत्रैः
ः प्रार्थयेत्॥ ॥ इतिहीरधेनुदानं॥ ॥ अथमधुधेनुदानं॥ ॥ स्कादे॥ मधुधे
प्रेवस्यामिसर्वपापप्रणाशनी॥ अनुलिखेत्तेमहीपृष्ठे कृष्णाजिनकुरोत्तरं॥
धेनुमधुमयीकृत्वासंपूर्णघटपूरिवां॥ तद्वच्चतुर्यनागेनसवत्सांपरिकल्पये

५४

त्॥ धेनुं द्विजं च पूर्ववदाच्यर्च्य॥ अष्टेत्यादि० गोत्रायशर्मणोसालंकृतायसौव
र्णमुखींश्चरुचंदनशृंगीवास्तपृष्ठीस्तत्रपुच्छांइक्षुपादांसिबकंबलकंबला
गुडमुखीराकराजिह्वांमोक्तिकनेत्राफलैर्दंतांदर्तरीमांश्चशस्तपत्रश्रवणां
नवनातस्तनीसप्तधात्योपेतान्ततश्चत्वारिपात्राणिचतुर्दिक्षुवित्तमेत्॥ व
स्तुयुमेताछापयधरारैश्चरणनूपितांकोस्परोहितोसुपूजितोपुच्छदेशोपवि
ष्टायमधुवातासृजायतइतिमंत्रमुक्त्वाइमामधुधेनुंसर्वपापक्षयकामस्तुभ्यं
महसंप्रददेनममेति॥ ततः सुवर्णदक्षिणांदत्वायालक्ष्मीरित्यादिपूर्वोक्तं
मंत्रैः प्रार्थयेत्॥ ॥ इतिमधुधेनुदानं॥ ॥ अथशर्कराधेनुदानं॥ ॥ स्कादे॥
तद्वच्चरार्कराधेनुंशृंगुराजतयार्थतः॥ अनुलिखेत्तेमहीपृष्ठे कृष्णाजिनकु

दा०चं०का

५५

शोत्रं॥ तारचतुष्टयपरिमिता॥ तच्चतुर्थोवत्सः॥ ॥ तारद्वयेऽष्टमांशद्व
तिस्वराक्ष्यावाकार्या॥ सर्वधान्यानिचतुर्द्विसंख्याय॥ अथेत्यादि० गोत्रा
यशर्मणोसालंकृतोयदमाराकर्धेतुमुवर्णं गीमेक्तिकनयतांगुडुमु
खीपिष्टमयीजिह्वाकंबलपदसूत्रोणवैष्टितांकंरातरणत्पिताइक्षुपादा
रौप्यरुगंनवनीतसनीप्ररास्तपणश्रवणांसितचानरत्नपितांचचरत्तस
मायुक्तादन्तरोमांकोस्योपदेहांगंधपुष्पाद्यर्चितांसमस्तपापक्षयकामस्त
न्यमहं संप्रददे॥ नममेतिसुवर्णदक्षिणां दद्यात्॥ ततोयाजस्त्रीरित्यादिमं
त्रैः संप्रार्थयसीदद्यात्॥ विप्रमुखेनेहेदिति॥ पंचरत्नानित्वपराके॥ ॥
कनकंहीरकं नीलं पद्मरागंचमौक्तिकं॥ पंचरत्नमिदं प्रोक्तमृषितिः पूर्वद

५५

क्षितिरिति॥ इतिशार्कराधेनुदानं॥ ॥ अथदधिधेनुदानं॥ ॥ स्कंदे॥ तत्रनू
लेपनेकुशकृत्नाजितेऽस्तीयेसप्तधान्योपरिदधिकुनसंख्यायचतुर्थोवत्सव
त्संकृत्वागोत्रायशर्मणोसालंकृतोयसौवर्णमुखीप्ररास्तपत्रश्रवणांमुक्ताफले
क्षणांचदनागरुशृंगीमुखेविशेषांगंधैर्युक्तांशार्करयाकृतजिह्वाश्रीखंडेन
कृतघ्राणाफल॥ मयदेतांसितकंबलहंतादन्तरोमांसूत्रमयपुच्छारौप्यमूर्खी
वानवनीतसनीमिक्षुपादांसर्वानरणान्पितावस्त्रयुग्मेनाहुदितो गंधपुष्पा
द्यर्चिताइमादधिधेतुंसर्वपापक्षयकामोदधिक्काव्याइतिमंत्रं पठित्वा तुन्यमहं
संप्रददेनममेति॥ गुडधेनुक्तमेवाद्यादद्यात्॥ ततः सुवर्णदक्षिणां दत्वायाज
स्त्रीरित्यादिमंत्रैः प्रार्थयेत्तइति॥ ॥ इतिदधिधेनुदानं॥ ॥ रसैश्चेधेनुदानं

रा०चं०
५६

॥स्काद॥रसधेनुंमहाराजकथयामिसमासतः॥अनुविष्टेमहीपृष्ठेकृत्वाजि
नकुरोत्तरे॥इक्षुरसस्पष्टंयूरियित्वातच्चतुर्थीरेनवत्संसाद्यअद्येत्तादि
०गोत्रायशर्मणोसालंकृतायइमोरसधेनुंमुवर्णशृंगान्तरणयुतोरोप्यखुरांबुध्र
पुच्छोइक्षुपादंपुष्पकंबलोतांमृष्टंपुष्परोमांब्रीहियुतांचतुर्दिक्षुदीपसमा
युक्तांसर्वगंधवित्तृषितांपूर्वादिदिक्षुतिलपात्रचतुष्टयावतांमुपूजितांसर्वपा
पक्षयपूर्वकैकविंशकुलो॥धुरणकामस्तस्यमहंसंप्रददेनममेतिसुवर्णदक्षि
णांदद्यात्॥मंत्रास्तुग्दधेत्कृत्वा॥शोषोपकारश्च॥एवमुच्चरयित्वापिदीयते
वेद्विजन्मने॥दशपूर्वपरंश्चैवअत्मानंनैकविंशतिरिति॥॥इतिरसधेनुदानं
॥॥अथरूपैस्वरूपतो गोदानं॥॥अंगिराः॥गौरेकस्यैवदातव्यमश्रोत्रियायकु

५६

उंविने॥साहितारयतेपूर्वात्सप्तमसप्तचमपुचेति॥देवलः॥सुशीलांलक्षणावतीयुव
नीवत्संसयुता॥बहुदुग्धवतीस्तिग्धांधेनुंदद्याद्विचक्षणो॥॥अथगोदानप्रयोगः॥
॥॥कृतनित्यक्रियःपुण्यकालेअद्येत्तादि०यथाराक्रिययाज्ञनिगोदानमहंकरिष्ये
इतिसंकल्प्य॥तद्यथा॥शृंगमूलेब्रह्मविष्णुस्योनमः॥ब्रह्मविष्णुपूजयामि०शृंगाग्रे०
सर्वतीर्थस्योनमःसर्वतीर्थान्०शिरोमध्रेशिवाय०शिबंपू०ललाटेदेवै०देवीपू०
नासिकेष्णुमुखायनमःष्णुमुखेपू०नासिकायुदयोःकंबलाश्वतरुस्य०कंबला
श्वतरौनागोपू०कर्णयोःअश्विन्योनमःअश्विनौपू०चक्षुषोःशनिमास्करास्य०
शनिनास्करौपू०दंतेषुवायवेनमःवायुपू०जिह्वायांवरुणाय०वरुणपू०कुंका
रेसरस्वत्ये०सरस्वतीपू०गंडयोःपक्षमासास्य०पक्षमासौपू०श्रोत्रयोःसंध्यासौ

दा०च०

५७

० उनेसंधेयू० ग्रीवायां दंडाय० दंडं पू० कुक्षिदेशे रक्षोस्यो० रक्षांसि पू० उरसि साधे०
स्यो० साध्यात् पू० पादेषु धर्माय० धर्मं पू० जघां सुवाधर्माय० ईश्वरं पू० खुरमधे
गंधर्वेभ्यो नमः० गंधर्वात् पू० खुरमधे पंतगास्यो० यन्तगात् पू० ॥ खुराणां यस्मिन्
प्रेक्ष्यारोस्यो० अक्षारसः पू० पृष्ठे एकद्वारुद्रस्यो० एकाद्वारुद्रान् पू० सर्वसंधि
षुकैवस्तस्यो० वसून् पू० श्रोणि तटे पितृस्यो० पितृन् पू० लोभूले सोमाय० सोमं पू०
० गुह्ये प्रादित्यरक्षितस्यो० आदित्यरक्षितं पू० गोमूत्रे गंगावै० गंगां पू० गोमये य
मुनायै नमः० युमुनां पू० शीरे सरस्वत्यै० सरस्वतीं पू० दधनि तर्मदायै० तर्मदां पू० ध
ने अग्रये० अग्रिं पू० रोमसु अष्टाविंशतिरेव कोटिभ्यो नमः॥ अष्टाविंशतिरेव
कीटीः पू० उदरे पृथिव्यै नमः॥ पृथिवीं पू० पयोधरेषु समुद्रेभ्यो नमः० चतुः समु

५७

द्रान् पू० ॥ देवताः अंगेषु संपूज्य ॥ ॥ अद्येत्यादि० गोत्राय शर्मणे सुपूजिताय
पृथ्वीदात सप्तफलकामः सर्वपापक्षयकामो विष्णुप्रीतिकामो वादमो प्रत्यक्ष
धेनुं सुवर्णशृंगीरोष्णखुरीताम्रपृष्ठीघंटाग्रीवायां मुक्तालोभूलां कांस्यदोहनीं सि
तवस्त्रद्वयोपेतां सर्वान्तर्यामिणीं सोपस्कारं रुद्रदेवतां तुभ्यमहं संप्रददं नमो
तितिलपात्रे घृताक्तं गोपुच्छं कृत्वा विप्रहस्ते स तिलकुशोदकं दद्यात् ॥ मंत्रस्तु ॥ य
ज्ञसाधनं नृताया विश्वस्याद्यौ घनाग्निनी ॥ विश्वरूपधरो देवः प्रीयताम नयागवा
॥ ततो दातुं प्रतिष्ठासि धर्मं सुवर्णं दक्षिणां दत्वा प्रार्थयेत् ॥ नमो गोभ्यः श्रीमती
भ्यः सौरनेयीभ्य एव च ॥ नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च यवित्रास्यो नमो नमः० गवो ममा
मतः संतु गवो मे संतु पृष्टतः ॥ गवो मे हृदये संतु गवां मध्वे वसो मयं ॥ इति पा

रित्वा ॥ धेतुं द्विजं च प्रदक्षिणी कृत्य किंचिदनुव्रजेदिति ॥ ॥ इति गोदानप्रयोगः ॥ ॥
 श्वेतवर्णादिगोदानफलमुक्तं पादे ॥ श्वेतासुखप्रदाप्रोक्ता चंद्रलोकप्रदायिनी ॥
 कृष्णास्वर्गप्रदाज्ञेया गौरी स्यात्कुलवर्द्धिनी ॥ रक्त रूपप्रदाप्रोक्ता पीताहारिद्रवना
 विनी ॥ पुत्रप्रदा कृष्णसारानीलो धर्मविवर्द्धिनी ॥ कपिला सर्वपापघ्नी नानवर्णा च
 मोक्षदेति ॥ अथ समानवर्णगोवत्सदानफलं ॥ ॥ महानारते ॥ रोहिणी तु त्सव
 र्णांतु सवत्सां च पयस्विनी ॥ प्रदत्ता वस्त्रसंवीतां सूर्यलोके महीयते ॥ समानवत्सं
 धवलां धेतुं ॥ सुव्रतां वस्त्रसंवीतां चंद्रलोके महीयते ॥ समानवत्सां कृष्णां धेतुं
 सुव्रतां वस्त्रसंवीतां अग्निलोके महीयते ॥ वातरेणु सवर्णांतु सवत्सां कां स्पृशेहनी
 ॥ प्रदद्याद्वस्त्रसंवीतां वायुलोके महीयते ॥ समानवत्साधु म्ना तु धेतुं दद्यात्पयः ॥

स्विनी ॥ धूम्रवस्त्रसमा युक्तां यमलोके महीयते ॥ अग्नेः समानवर्णांतु सवत्सां कां
 स्पृशेहिनी ॥ प्रदाय वस्त्रसंवीतां वारुणां लोकमश्नुतां ॥ हिरण्यवर्णां पिंगां ह्रीं सव
 त्सां कां स्पृशेहिनी ॥ प्रदद्याद्वस्त्रसंवीतां कोबेरं लोकमाप्नुयात् ॥ पलालधूम्रव
 र्णांतु सवत्सां कां स्पृशेहिनी ॥ प्रदद्याद्वस्त्रसंवीतां पितृलोके महीयते ॥ सर्वत्सां
 पीवंरी दत्वा त्रितिकटे मलंकृतं ॥ विश्वदेवसमसंवाटं स्नाने श्रेष्ठं प्रपद्यते ॥ समा
 नवत्सां गौरी धेतुं ॥ सवत्सां कां रयदोहांतु वस्त्रं लोकमाप्नुयात् ॥ वत्सोपयः
 क्षांती क्षांती सर्वरत्नसमन्वितं ॥ गंधर्वासरसो लोका दत्वा प्राप्नोति मानव इति
 ॥ इति संकल्प्य तु तत्र तत्फलं संकीर्त्य दद्यात् ॥ ॥ इति समानवर्णगोवत्सफलदा
 नं ॥ ॥ अथ कृष्णा धेतुदानं ॥ मात्स्यं ॥ अथेत्यादि ० संकल्पादि पूर्ववत् ॥ मंत्रस्तु

रा०च०
५७

॥ कृत्तधेनो नमस्तु स्यं ब्रह्मविष्णुशिवात्मके ॥ त्रिजन्मा त्रिजन्मार्जितपापानि ध्रु
वंदानात्प्रनाशयेति ॥ अथ हेमशृंगीदानं ॥ मात्से ॥ दशसौवर्णिकेशृंगेखुराः प
चपला त्विताः ॥ पंचाशत्पलिकंकां स्यमौ सौ ॥ तान् चापितथैव च ॥ वत्सं च त्रि
गुणं धेनवादक्षिणां च चतुर्गुणमिति ॥ एवंविधिवद्दानुः फलमुक्तं नैदिपुराणे
विधिना तु यदा दत्ताया त्रेधेनुः सदक्षिणा ॥ दाता तारयते जंतुं तत्कुलानां मयु
तेश्च तमिति ॥ मोहात्तारते ॥ प्रासादाय त्रसौवर्णाः शय्यारजो ज्वलास्तथा ॥ व
राश्चासरसो यत्र तत्र गच्छति गोप्रदाः ॥ तथा ॥ यावतिरो माणितथैव धेनवास्त
वंति वर्षाणि सहीयते सः ॥ स्वर्गाच्च तश्चापिततो त्रलोके कुलिसमुत्पत्स्यति ॥ ५७
गोमता सः ॥ तथा ॥ साहं कृतां सवत्सां च धेनुं संपूज्य न क्लिप्तः ॥ सरजपूणा

एषि वीतेन दात्तान संशय इति ॥ इति हेमशृंगीदानं ॥ इति स्वरूपनो गोदानति
रूपणं ॥ अथ कार्यासधेनुदानं ॥ मात्से ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्यासर्का
नुवि ॥ सर्वविश्वस्यागुद्यर्थं ब्रह्मणः स्वांनुकं कृतं ॥ सा च कार्यासत्तारेण श्रेष्ठा
धेनुः प्रकीर्तिताः ॥ मध्यमा च तदधेनं तदधेनं कनीयसी ॥ पूर्ववद्दत्तान्यं च हि
रण्यं च तथैव च ॥ वत्सकं तु र्याशदानमात्रे निधायते ॥ कुर्वीत पूर्ववद्दत्तं वत्सधा
धेन्याऽप्युपस्कृतं मिति ॥ ततो वाराहो कृतिरधेनुदानवत्क्रियां कृत्वा ॥ अथेता
दिभिः संकल्प्यादादित आरभ्य दानं तं कृत्वा प्रार्थयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ हेमकुंदेऽसदरो
दीरणवसमुद्भवे ॥ सोमप्रिये सुधन्वा त्विसौरनेयिन मोक्तते ॥ दत्तैर्यमिंदुना
थायराणां कायामृताय च ॥ अत्रिगोत्रप्रजाताय सोमराजाय वै नमः ॥ यस्त्वे

रा०च०

६०

वेपरयाजस्त्रावास्त्रायाप्रयच्छति॥ सयातिचंद्रलोकंतु सोमेन सह मोदते॥ इति
कार्यासधेनुदानं॥ अथ लवणधेनुदानं॥ नविष्ये॥ तत्र युधिष्ठिरं प्रतिकृत्तः॥
शृणुराजतप्रवक्ष्यामि लवणस्येदकल्पितं॥ गोमयेनानुलिख्येतु गन्तं सस्तरं
स्थितं॥ आविकंचर्मवित्यस्य पूर्वाशानिमुखं स्थितं॥ वस्त्रेणाच्छादितं कृत्वा धे
नुं कुवश्तबुद्धिमात्रं॥ आढकेनैव कुवश्तबहुविशेषकल्पितं॥ गोविप्रचय
यावित्तवं वस्त्रांशं कारादिनिःसंपूज्य अथेत्यादि० गोत्राय शर्मणे सुपूजिता यद्वा
मालवणधेनुं फलस्तनीसिंधुशक्तिवृणां सक्तुपिंडकपीलां यवासां कंबलपदस
त्रयैवेयकांतां तास्तपृष्टीगुडापां कंबललांगुलामधुयोनिकां सर्वाक्षरणा
नूषितां सर्वयापक्षयकामे विष्णुप्रीतिकामो वा तुभ्यमहं सप्रददेनममेति पु

६०

त्रनार्यादियुतः प्रदक्षिणी कृत्य दद्यात्॥ शेषं मधुधेनुदानवत्॥ मंत्रस्तु॥ लव
णेवैरसाः सर्वेतिष्ठंति सर्वदेवताः॥ सर्वदेवमये देविलवणाख्यतमोस्तु तदिति
॥ पुराणांतरेषु षोडशप्रस्थमितं चतुर्यारो नवस्तदुत्कृतं॥ इति लवणधेनुदानं॥
॥ अथ सुवर्णधेनुदानं॥ वक्रिपुराणे॥ सुवर्णधेनुचाप्यत्र सुवर्णाश्च चतुर्दश॥ सु
निर्णिक्तसुवर्णेश्च सप्त निर्मध्यमास्मता॥ चतुर्निर्णिक्तकनीयास्माच्चतुर्यारो न
वस्तकः॥ गुडधेनुविधानेन दत्ता सर्वफलप्रदा॥ अत्र विशेषः॥ शैवेण वत्सक
इति केचित्॥ तथान्ध्रयेत्यादि० प्रवालशृंगी घृतपात्रस्तनी पद्मरोमा कृपूरागरु
नासिकां मिश्रान्तरसवासितां रोरवशृंगीतरं रुक्मिललाटस्थानारीकेरश्च वणा
गुडजातुकां पंचगव्यापानवीकां स्पृष्टं पदसूत्रलांगुलां सप्तधान्यसमायुक्तां

दा० चं०

६९

फलपुष्पोपेतं छत्रीपातस्तमत्वितां सुवर्णधेनुं रुद्रदेवत्यां सहस्राश्वमेकलावा
निकामः कुलसहस्रस्य स्वर्गे निवासकामश्च गोत्राय शर्मणो सुपूजिताय तुत्या
महं संप्रददेनमम इति ॥ मंत्रस्तु ॥ सुवर्णधेनुं विप्राय प्रतिपद्ये दृशी नरः ॥ हि
रण्यपरेता पुरुषः पुराणः कृत्स्नपिंगलः ॥ तस्य हेमच्छविस्तृष्णविश्वात्मा प्रीयतां म
मेति ॥ अनेनैव तु मंत्रेण धेनुदानं प्रकीर्तितं ॥ अश्वमेधसहस्राणि फलमाप्नो
त्यसंशयं ॥ कुलानां च सहस्रस्य स्वर्गे नयति गोप्रद इति ॥ इति सुवर्णधेनुदा
नं ॥ ॥ अथ वंध्यात्वहरं सुवर्णधेनुदानं ॥ वायुपुराणे ॥ चतुर्विधा च या वंध्या त्वे
दृत्सवियोजनात् ॥ वक्ष्ये तस्याः प्रतीकारं तत्स्वरूपं निबोध मे ॥ वंध्या तु चतुर्वि
धोक्ता ॥ वंध्या का क वंध्या स्त्री प्रसूता मृतप्रजा इति ॥ का क वंध्या तु का क वदे का

६९

पत्या ॥ शोषां स्पृष्टा एव ॥ धेनुरुपशोषमाह ॥ हेमाद्रौ कर्मविपाके ॥ हिरण्येन यथा ॥
राक्षसां सवत्सां कारयेदहं ॥ धेनुं पलेन वत्सं च पादेन गुरुरब्रवीत् ॥ यथा राक्षसेति ॥
पलेन वा तदर्धं तदार्धं धेनवा पुनरिति ॥ कर्मविपाको रूपरिनाया प्रकारेण ॥
धेनुं रौप्यखुरं रत्नपुच्छेनियो जघं यमुनयोरपि गच्छे बध्ना रत्नमयतिलकं ललाटे
बधीयात् ॥ तदृशी रस्य र्चपाय सतैवेष्टं दत्त्वा मोदकान् अपूपान् गुडं लवणं जीर
कं सुवर्णं दक्षिणां कंचुकं च नवे वेणुमयं शूर्पेति धाय एकं वायनं कंधेन वे ॥ अथ
गृहपतिपुत्रवती स्यो ब्राह्मणस्त्रीभ्यः षडष्टौ वा दद्यात् ॥ ततो वेदपारगमलोत्तु
पं ब्राह्मणं रुणप्रस्तं दरिद्रं कुटुंबिनमादूय वृत्तायथा वित्तवं वस्त्रां लंकारादितिः
संपूज्य ततो धेनुं ॥ सोमो धेनुमिति मंत्रेण सवत्सां च संपूज्य आग्निमुपसमाधाय

श०च०

६२

समिदाज्यचरुद्वयैः सेमो धेनुमिति संत्रेण प्रत्येकमष्टोत्तरत्वात् संख्याया कृत्वा ॥
स्वयमुदङ्मुखः प्राङ्मुखायोपविष्टाय गोपुच्छं ॥ तद्वत्सेदत्वादद्यात् ॥ अथ
त्यादि० गोत्राय शर्मणैः सुपूजि ॥ अता यद्मो सा लेकं तां सुवर्णधेनुं सवत्सरोप
खुरारं लपुच्छं घटा युतं कंठारं लतिलकां वायनोपेतां वस्त्रयुगलं नानुकां
गुलां मम जीवत्युसंता न प्रतिबंधकी कृत सकलदुरित निरासपूर्वकं आयु
ष्मत्सु पुत्रावाप्तिकामो बंधव हरामि मां सुवर्णधेनु यथाशक्ति सोपस्कारं रुद्र
देव आतु मम हंसं प्रददेन ममेति कुराति लोदकं दद्यात् ॥ मंत्रस्तु वायवीये
॥ धेनुर्यं गिरसः सत्रे वसिष्ठे सुरमिस्तथा ॥ दुहिता च तथा ज्ञानो रग्रे म्यरुण
स्पृच ॥ याश्च गावः प्रवर्तते वने पूषवनेषु च ॥ प्रीयां तु तामममदा युत्र पौत्रप्र

६२

वर्धनाः प्रयच्छंतु तथा राजस्यमविच्छेदं तु संततेः ततो देवस्य त्वा० स्वस्तीत्युक्ता यथा
शक्तिकामस्तुतिं पठेत् ॥ ततः सुवर्णदक्षिणां दत्वा प्रार्थयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ वेधात्वं
कां कबंधात्वं कस्या प्रसवणवच ॥ तथैव मृतबंधात्वं दोषं मम चतुर्विधं ॥ दानेना
नेन हरतु या सा कामदुघामम ॥ इति गोप्राथयित्वा ॥ प्रदक्षि कृत्य विसृज्य नूयसी दक्षि
णां दत्वा यथाशक्ति ब्राह्मणान् जोजयित्वा जीवत्युसंता नाप्तिरस्तु इति तां प्रार्थ्य
जीवत्युसंता नावाप्तिरस्त्विति ते ब्रूयुः ॥ ततः सुहृद्युतो नुं जीतेति ॥ इति बंधात्वं ह
रं सुवर्णधेनुदानं ॥ अथ नयतो मुखी दानं ॥ मात्स्ये ॥ रुक्मशं गीरोप्य खुरी मुक्ता
लां गुलान् रूषितां ॥ कां स्यापदो हे नीरां जत्स वस्त्रां द्विजपुंगवे ॥ प्रसूयमानां यो दद्या
द्वेनूं दविणसंयुतां ॥ यावद्वत्सी योनिगन्तो यावद्गर्भं नुमुचति ॥ तावदोः पृथिवी ज्ञे

दान० च०
द्वि

याज्ञौलवतकानता॥ देवलः॥ अलेकृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिफलाविता॥ देवा
च द्विफला मध्यापलेकादक्षिणाधमा॥ वराहे तु सुवर्णसाहस्रं तदर्धाधं मुख्यमुक्तं॥
सुवर्णसहस्रेण तदर्धेन पिबापुनः तस्याप्यर्धं श्रोतं चापि पंचाशत्ततोर्धकं॥ तथा
शक्त्वा पिदातव्यवितरणद्वयविवर्जितेति॥ हेमाद्रौ॥ उन्नयमुखी स्वर्णनिष्केण दत्त्वा
सद्यः शुद्धेत्यात केस्यश्च मर्त्य इति॥ सुवर्णनिष्कदक्षिणा युतेनापि हरिद्वेण दद्यादि
त्यर्थः॥ अत्र निष्कचत्वारिंशन्नायको ग्राह्यः अत्रत्यशक्ति विरातिमायको वा॥ अत्र
यदातप्रयोगः॥॥ शुचिरद्येत्यादि० उन्नयतो मुखी दानं कर्तुं गोब्राह्मणपूजां करिष्ये
॥ इति संकल्प्य॥ द्विजकुटुंबेनंदरिद्रं वेदपारगमुनी लंघ्यत्वा यथाचित्तवं च स्त्रालं
कारादितिः संपूज्य तथा गामपि संपूज्य ७ त्वं मही मवनिं विश्वधेनामिति रुक्॥ इ

द्वि

तिगामनुमं अग्रदक्षिणी कृत्य अद्येत्यादि० गोत्राय नार्मणे अमुकशाखाध्यायिने इमां
धेतुपस्करं उन्नयौ तो मुखी सममुद्रसरोलववकान्तोपेतपृथ्वी दानफलावाप्तये धे
तूवत्सरोमसं रम्ययुगदेवलोकमहित्वपितृपितामहप्रपितामहकुलरातनरकोत्रा
रणपूर्वकघतक्षीरवहवहुकुल्या कदाधिपायसकर्मदेनाधिकरेण कसितकामो
ब्रह्मलोकावाप्तिकामो रुद्रदेवत्यां इमां तुभ्यमहं संप्रदेहे नम॥ मेति सद्यततिलपूर्ण
कांस्यपात्रयुते गोपुच्छं तद्वस्त्रे सकुराजलंदत्या प्रार्थयेत्॥ मंत्रस्त॥ इमां गृहो गोत्र
यमुखी नवात्राताममास्तु वै॥ मम वंशविशुद्धेश्च सदा स्वस्तिकरोतवेति॥ विशेषे
वस्यत्वेति प्रतिगृह्यस्वस्तीत्फल्कायथा शारंगकामस्तु विंपवेत्॥ ततः सुवर्णमारम
पंचविंशतिचतुर्द्विसुवर्णमितां दक्षिणां दद्यात्॥ ततो नमूनामिति॥ ततो विप्र

दान०च०
ईध

स्तु॥ अं इरावती धिनमती हितिरुक्॥ स्योना पृथिवीतिरुक्॥ इति मंत्रद्वयं पठित्वा
बदेत्॥ प्रतिगृह्यो मिमांसे नु कुटुंबाये विशेषतः॥ स्वस्ति न वतु मे नित्यं रुद्रमातर्न
नमोस्तुते॥ इति नत्वा गृहीतायां दक्षिणेन पाणिना वक्षसा कृष्यन्ते॥ गर्जेन्नु
संतु त्वेषामवेदमिति मंत्रेण गर्जना कृष्येत्॥ निष्क्रामिते सति स्मृत्यंतरमाह॥ त
तो यजमानः प्राणानायम्य अघेत्यादि० कृतस्यो नयमुखी हातकर्मणः सांगता ।
सिधयं देवादि मंत्रैस्तर्पणं होमं च करिष्ये इति संकल्प्य स्थंडिले ग्रिप्रतिष्ठाप्या नव
धातु॥ अस्मिन् नत्वा हिते गौराद्यादि च सुधी आग्नेनेत्यंतमुक्तात्रप्रधाने॥ पृथि
वीन्निः॥ गौरी सकृदा ज्येन प्रजापति चतुरशीत्याद्या ज्येन रोषेण सिद्धं कृतमि
त्यादिसद्यो यस्य इत्यंतमुक्तासमिद्धयमादाय इधा बर्हिषी संनद्यपरिसमूहना

ईध

दिव्ये० जुषधं॥ दिव्यं स्तर्पयामि अं उरांतस्तानि धी० अत्र वेपित् स्तर्पयामि २ अं इमं मे
गंगेयमुते० वनस्पतीस्त० सुषोमया॥ सरितस्तर्पयामि ३ अं अद्रिनिः सुमुद्रं स्तर्पय
स्तुतो मतिनिः० दिवेदिवे॥ पर्वतां स्तर्पयामि ४ अं वनस्पतेरातव० सौत्तगाय॥ वन
स्पतीस्त० ५ समुद्रजेषाः० मामवेतु॥ रुक् समुद्रं स्तर्पयामि ६ अं अहिरिवज्रोर्गैः
० तु विश्वतः॥ नागं स्तर्प० मधुवातारुता० षधीः अं षधीस्तर्प० ७ इत्यष्टानि स्तर्प
यित्वा॥ चतस्त आत्मा कुतीर्जुं कृयात्॥ अं छेद्या वा पृथिवी० गंतं स्वाहा पृथिव्या इदं
॥ ओम् नदी द्यौः मतिः स्वाहा पृथिव्या इदं २ अं मनुवः पृथ्वी बकुले० रधाते पेसुजगे
सु० अत्रात्मा स्वाहा पृथिव्या इदं ॥ ३॥ ओम् गौरी मिमांसे० मत्स्वाहा गौर्या इदं ० ४ इति
चतस्त आत्मा कुतीर्जुं कृत्वा ततः समस्त व्याहृतिनिः चतुरशीत्या कुतीर्जुं कृत्वा॥ प्रजाप

रात० च०

६५

तयदंतमसेतिसजेत॥ ततः स्विष्टकृतादिहोमशेषं समाप्य॥ न्यसीदक्षिणां दत्वा॥
गामतुव्रज्यगोमतीं विधोजयेत्॥ महानारते॥ गावोऽस्मामुपतिष्ठंतु हेमशृंगः॥
पयोमुचः॥ सुरस्यः सौरजे पञ्चसरितः सागरास्तथा॥ गावः पश्याम्यहं नित्यं गावः॥
पश्यामि तु मां सदा॥ गावोऽस्माकं वयं तासां यतो गावस्ततो वयं रघतस्तीरप्रदा गावो घत
यो न्यो घता वहाः॥ घतनद्यो घता वर्तास्तामे संतु सदा गृहे॥ घतं मे हृदये नित्यं घतं ता
मेव संमहं॥ अं प्रतिष्ठितं॥ घतं मे सर्वतश्चैव घतमध्ये वसाम्यहं॥ ४॥ गावो मे श्रमतः
संतु गावो मे संतु पृष्ठतः॥ गावो मे हृदये संतु गावो मध्ये वसामहं॥ ५॥ गावः सुरतयो
नित्यं गावो गुणुलसं निजाः॥ गावः प्रतिष्ठा नूतानां गावः स्वस्मयं न महत्॥ ६॥ अ
न्तमेव परं गावो देवानां हविरुत्तमं॥ पावतं सर्वं नूतानां रक्षति च वहति च॥ ७॥ हविः

६५

षां मंत्रपूतेन रयं त्वमरादिवि॥ रुषीणां मपि होतुं दक्षिणां गावो होमे प्रतिष्ठिताः॥ ८॥ स
र्वेषां मे वं नूतानां गावः नारणमुत्तमं॥ गावः पवित्रं परमं गावो मे गावो मे गलमुत्तमं॥
९॥ गावः सर्वस्य लोकस्य गावो धन्याः सनातनाः॥ नमो गोसंश्रीमतीस्यः सौरजे यीस्य
एव च॥ १०॥ नमो ब्रह्मसुतास्यश्च पवित्रास्यो नमो नमः॥ पुनः प्रदक्षिणं कृत्वा धेनुं द्विज
वरं चतद्वति॥ ११॥ इति जपित्वा नमस्कृत्य विसृज्य यायसादिना सम्यक् द्वादशबाह्व्या
न्नाजयित्वा ते सोदक्षिणां दत्वा स्वस्मयं न वाचयित्वा सुहृद्युक्तो नुं जीनेति॥ इत्युक्त्या
तो मुखीदानप्रयोगः॥ ॥ अथ प्रसंगादुच्यते मुखी प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं॥ ॥ नमो न
यतो मुखी प्रतिग्रहदोषपरिहारार्थं कृच्छ्रप्रप्रायश्चित्तं तथा प्रत्याप्तायेन करिष्ये
तिसंकल्पकृच्छ्रप्रप्रायश्चित्तं कुर्यादित्युक्तं दानोद्योते अरुषस्मृतौ राहस्प्रायश्चित्ति

रा० चंडी०
६६

त्रेषराक्तस्य ॥ इत्युत्तयतोमुखीप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ इत्युत्तयतोमुखीगोदंमैतनिरूप
णं ॥ अथदशदानानि ॥ मदनरत्नेजातूकर्ण्यः उक्तोत्यादीनिदानानिदशदद्या
त्ततस्तु ॥ गोक्षतिलहिरण्यपात्रवासोधासंगुडानिच ॥ रौप्यं च वणमित्याहुर्दशहो
नात्युत्तुक्रमात् ॥ इति ॥ एतानिदशदानानिनराणां मृत्युजन्तवः ॥ कुर्यादत्युदया
यंचैतपिदिपरत्रचेतिहेमाद्रिः तत्रादौगोदानं ॥ दानविधिस्तुपूर्वैर्कुर्यात् ॥ ममस
मस्तपापक्षयार्थं इमां गांधेनूपस्करं रुद्रदेवतां सुवर्णं दक्षिणा युक्तं गोत्राय शर्मणे
सुयुजिताय तु त्वमहं संप्रददे ॥ नममेतिदद्यात् ॥ मंत्रस्तु ॥ यज्ञसाधनसंभूताविश्व
स्याधौघुनादिनि ॥ विश्वरूपधरो देवः प्रीयतामनयागवा ॥ गवामंगेष्वपिप्रार्थये
त् ॥ इतिगोदानं ॥ अथनृदानंमांसं ॥ निवर्जप्रमिताचूर्देया ॥ दद्यात्स्तेनदंडेन ॥

६६

त्रिंशद्दण्डानिवर्तनमितिस्मरणात्गदानात्यत्यातिसवाणिकनकादीनियानिच ॥
तानि नृमिप्रदानस्य कलां नाहंति षोडशीति ॥ अथेत्यादि ॥ गोत्राय शर्मणे सुयु
जिताय षष्ठिवर्षमहस्तपरिमितस्वर्गे शिवपुरनिवासकामः सर्वपापक्षयकाम
श्च इमां नृमिंबहुसस्यप्रदं विष्णुदेवतां तु त्वमहं संप्रददे नममेतिदद्यात् ॥ मंत्रस्तु
॥ सर्वेषामाश्रया नृमिर्वराहेण समुद्यता ॥ अतंतसस्याफदाश्रतः शान्तिप्रय
स्यारोहंति बीजानिकाले चैव महीतले ॥ त्वत्प्रदानं च सकलाममसंतु मनोरथाद
ति ॥ इति नृमिदानं ॥ अथतिळदानं ॥ तिलास्तु द्रोणत्रयमितादेया ॥ म
णपंचकपरिमितान्नवेति ॥ अथेत्यादि ॥ गोत्राय शर्मणे इमे तिलाः सोमदेवता
विष्णुदेवता वा सर्वपापक्षयकामस्तु त्वमहं संप्रददे नममेति मंत्रस्तु ॥ महर्षे

ह० चं० ॥

६७

गोत्रसंज्ञताः कस्यप्यस्यतिज्ञाः स्मृताः ॥ तस्मादेवां प्रदानेन समपापं व्यथो हतु ॥ इति
तिलदानं ॥ ॥ अथ हिरण्यदानं ॥ ॥ तच्च निष्कत्रयमितं स्तवर्णं कनिष्ठं ॥ द्वादशमा
षको निष्कः ॥ अथेत्यादि ॥ गोत्राय शर्मणे इदं हिरण्यं अग्निदेवते समस्तपापक्षयका
मस्तस्य महं संप्रददेन ममेति ॥ मंत्रः ॥ हिरण्यगर्जस्तु ० इति हिरण्यदानं ॥ ॥ अथ
जयदानं ॥ ॥ यतंतु प्रस्थामितं दद्यात् ॥ विंशतिशारे कसिदं नवति ॥ अथेत्यादि ॥
गोत्राय शर्मणे इदं माज्यं विष्णुदेवते समस्तपापक्षयकामस्तस्य महं संप्रददेन म
मेति मंत्रस्तु कामधेनुः समुद्भूतं सर्वकृतुकं संस्थितं ॥ देवानामाज्यमाहारमतः
शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इत्याज्यदानं ॥ अथ वस्त्रदानं ॥ सूक्ष्मवस्त्रद्वयबहुमूल्यं अश्लेष
हस्तमितं वाततनूतं तु दद्यात् ॥ अथेत्यादि ॥ गोत्राय शर्मणे समस्तपापक्षयकामः

६७

स्मेबार्हस्पत्यदेवते वाससी तुल्यमहं संप्रददेन ममेति मंत्रस्तु सीतवातोऽक्षु संत्राणां
लज्जयारक्षणे परं ॥ देहालं कारणं वस्त्रमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इति वस्त्रदानं ॥ अथ धा
न्यदानं ॥ सार्धं खारिद्वयं व्रीहयो देयाः ॥ तच्च सार्धं शतद्वयमणपरिमितं मणषट्कं
चेति ॥ अथेत्यादि ॥ गोत्राय शर्मणे इदं अमुकस्य प्रजापतिदेवते समस्तपापक्षयपू
र्वकै हिकामुष्मिकसकलशिवफलावाप्तिकामस्तस्य महं संप्रददेन ममेति मंत्रस्तु
॥ सत्यं समस्तपापक्षयपूर्वकै हिकामुष्मिर्देवमयं धान्यं सर्वोत्पत्तिकरं महात् ॥
प्राणिनां जीवनेषां यमते शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इति धान्यदानं ॥ ॥ अथ गुडदानं ॥ ॥
गुडपलषष्टिमितं दद्यात् ॥ अथेत्यादि ॥ नमः समस्तपापक्षयपूर्वकं गृहे लक्ष्मा
स्तैर्यत्वं सिद्धिकामो गोत्राय शर्मणे सुपूजिताया गुडोरसवर्यः सोमदेवतः सरस्ति

रा० चे० ॥

६८

णस्तुत्यमहंसंप्रददेनममेति॥ मंत्रस्तु॥ गुडोमिस्करसोऽहूतं मंत्राणां प्रणवयथा॥ रा
नेनानेनमेतस्मात्पारां जह्मी॥ सिरादग्ने॥ ॥ इति गुडदानं॥ ॥ अथ रजतदानं॥
पुनत्रयमितं रौप्यं दद्यात्॥ अथेत्यादि० र्थं मम समस्त पापक्षयपूर्वकं शिवविष्णु
पितृप्रीतिकामो गोत्राय रामणे सुपूजिताय इदं रजतं विष्णुदेवतं सदक्षिणं तुभ्य
महंसंप्रददेनममेति दद्यात्॥ मंत्रस्तु॥ श्रीतिर्यत्र पितृणां च विष्णुशंकरयोः त्व
दा॥ शिवनेत्रोद्भवं रौप्यमृतः शान्तिं प्रयच्छमे॥ इति रजतदानं॥ ॥ अथ लवणदा
नं॥ ॥ लवणं सार्धं खारिकं दद्यात्॥ अथेत्यादि० र्थं मम समस्त पापक्षयपूर्वकं शिव
प्रीतिकामो गोत्राय रामणे सुपूजिताय इति लवणं सर्वरसोत्कृष्टं सोम्य देवस्य सद
क्षिणं तुभ्यमहंसंप्रददेनममेति मंत्रस्तु॥ यस्मादन्नरसा सर्वेनात्कृष्टा लवणां वि

६८

ना॥ शंभोः प्रीतिकरं यस्मादतः शान्तिं प्रयच्छमे॥ इति दशदानानि॥ ॥ अथ पंचधेनु
दानानि॥ तत्रादौ पापानोदधेनुदानं ब्राह्मणो दानो पस्करास्तु गोदानो क्त्वा एव सर्व
त्र॥ अथेत्यादि० र्थं ममात्मनो वाक्कायकर्मजिराजन्ममोपार्जितसमस्त पापानोद
कामो गोत्राय रामणे सुपूजिताय इमां कृष्णां पापानोदधेनुं यथाशक्तिसोपस्कारा
रुद्रदेवतां तुभ्यमहंसंप्रददेनममेति मंत्रस्तु॥ अजन्तोपार्जितं पापं मनोवाका
यकर्मजिः॥ तत्सर्वं नारायणात्पापधेनुप्रदानतः॥ ततः कृष्णं दक्षिणं दद्यात्॥ ॥
इति पापानोदधेनुदानं॥ ॥ अथ रुणायनोदधेनुदानं॥ ॥ ब्राह्मणो अथेत्यादि० र्थं
ममाजन्तोपार्जितैरिह कामुष्मिकसमस्तरुणपातकछेदकामो गोत्राय रामणे सुपू
जिताय इमां समस्तरुणायनोदरक्तधेनुं यथाशक्तिसोपस्कारं रुद्रदेवतां तुभ्यमहंसंप्रददेनममेति मंत्रस्तु॥

दा० चे० ३०
६१७

संप्रददेनममोतिमंत्रस्तु॥ एकाहिकामुष्मिकं यत्तु अजन्तो पार्जितं रुणं॥ तत्सर्वना
नामायां तुरुणधेनुप्रदानतदिति॥ ततः सुवर्णदक्षिणां दद्यात्॥ इति रुणापनोदधेनुदा
नं॥ ॥ अथ प्रायश्चित्तधेनुदानं॥ ॥ ब्राह्मे॥ अथैत्यादि० र्यं मया जन्मप्रवृत्तिश्च याव
दाचरितसमस्तपातकस्य कृतप्रायश्चित्तस्यामरणांतया पापनोदकामो गोत्राय र्शो
णे सुपूजिताय प्रायश्चित्तत्वेन द्वां कपिलां धेनुं यथाशक्तिसोपस्करं रुद्रदेव्यां तु स
महं संप्रददेनममोतिमंत्रस्तु॥ प्रायश्चित्ते समुत्पन्ने निवृत्तिर्न कृता क्वचित्॥ तस्य
पापस्य शुद्धयर्थं धेनुमेनां ददामि ते॥ ततः स्तवरुणैर्णदक्षिणां दद्यात्॥ ॥ इति प्राय
श्चित्तधेनुनेदो॥ ॥ अथ वैतरणीदानं॥ ॥ ब्रह्मवैवर्ते॥ यासां वैतरणीनाम यम
द्वारे महानदी॥ तात यो जविस्तीर्णा पृथुत्वेना महासरित्॥ अगाधानां तरूणा च दृष्ट

इति

माना न्नयप्रदा॥ यतं तितत्रैव मर्त्याः क्रांदमानाः सुदारुणी॥ उल्लेखति शीते च॥
मारुते वातिवा न्द्रा॥ दातारं तारयेद्यस्मात्तस्माद्वैतरणी स्मृतेति॥ दानकाळे पित
त्रैव॥ मदनरत्ने॥ अथ ते विषुण्ये व्यतीपाते दि० नक्षत्रे॥ अन्येषु पुण्यकालेषु दी
यते दानमादरात्॥ पाटला मथवा कृष्णा दद्याद्वैतरणी तु गां॥ स्वर्णशृंगी रौप्यखुरां
कांस्यपात्रोपदोहदानं॥ कृष्णवस्त्रयुगलं नांससधान्यसमन्वितं॥ कार्पासद्वीण
शिरवरे आसीनां हेमी यमप्रतिमां लोहं दंडयुतां महिषारूढां पाशास्तौ हेतुत्वाद्
रुद्रं डमयमुदुपपदसूत्रेण बध्वा उडुपे धेनुं कृत्वा छत्रापातसमायुक्तं वैतरणी
गामृत्काले वा दद्यात्॥ तद्यथा॥ यमप्रतिमां गां विप्रंचयथा विनवं वस्त्राब्जं का
रादितिः संपूज्य॥ अथैत्यादि० र्यं मम यमद्वारं स्थितं वैतरण्या रम्भनं कृतारणार्थं गो

दा० चंदी०

७०

त्रायशर्मणे सुपूजिता यद्मां कृष्णारंगं सर्वसायनप्रतिमा सहितं कृष्णवस्त्रयुगलं
नैससधा त्रयुतां रक्तामाल्याद्यलंकृतं स्वर्णशृंगाद्युपस्करोपेतं कार्पासद्रोणशिरां
सच्छत्रोपानत्कं रुद्रदेवतां तु त्वमहं संप्रददेन ममेति सतिलज्जघत्तगोपुच्छं ह्रिह
स्ति दद्यात् ॥ मंत्रस्तु ॥ यमद्वारे यथा घोरा वैतरणी नदी ॥ तां तर्तुं कामो दत्ता त्रैलोक्यं वै
तरणी तु गमिति ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणं प्रापयेत् ॥ विष्णुरूपं द्विजश्रेष्ठं देवपंक्ति
पावनं ॥ तर्तुं वैतरणी मेतां दत्ता कृष्णं तु गमिमं ॥ तां तो गोपुच्छं स्वकरे धत्वा नुव्रजेत्स
प्रयदति ॥ धेनुप्रार्थना मंत्रस्तु ॥ धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महापथे ॥ उन्नितीर्षुर
हं देवि वैतरणी नदी ॥ इति प्रणम्य नृयसी दक्षिणं दद्यात् इति ॥ कृष्णयाश्च नावे
त्यवर्णं मयि देया ॥ गोरं नावेदं देयं ॥ पित्रादेरशक्तौ पुत्रादि दद्यात् ॥ तत्राश्चाद्य

७०

मंत्रे उन्नितीर्षुरयमियं पठेत् ॥ इति वैतरणी दानं ॥ ॥ अथ उत्क्रांतधेनुदानं ॥ ब्राह्म
॥ उत्क्रांतं वैतरणी च दत्ता दानानि चैव हि ॥ प्रेतेषु कृत्वा तं प्रेते रावधर्मण दाहयेत् ॥
तद्यथा ॥ यो मुमूर्च्छः पुरुषस्य चेतनवेद्यां श्रोत्रियं वेदपारंगं ब्राह्मणमाह्वय ॥ अ
द्येसादि० र्थं मम सुखेन प्राणोत्क्रमणप्रतिबंधको कृत्वा निरुत्पन्नं कृत्वा निरुत्पन्नं कृत्वा निरुत्पन्नं कृत्वा
लपापक्षयद्वारा सुखेन प्राणोत्क्रमणसिद्धिर्धर्मं दत्ता उत्क्रांतं सत्तं काधेनुं यथाशक्तिसोप
स्करं रुद्रदेवतां गोत्रायशर्मणे सुपूजिता यत्तु त्वमहं संप्रददेन ममेति ॥ मंत्रस्तु ॥
अस्मत्क्रांतौ प्रकृतस्य सुखोत्क्रमणं सिद्धये ॥ त्वयं संप्रददेनामिधेनुमुत्क्रांतं सत्तं का
मिति ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणं दद्यात् ॥ गोरं नावेतु तत्स्वरूपं नृयसी दक्षिणं दद्यात् ॥
पित्रादेरशक्तौ पुत्रादि देया ॥ तत्तममेति पदस्थाने पित्रादेरिति वदेत् ॥ ॥ इति

हा० चं० का०

५९

उक्तांतधेनुदानं॥ इयमेवमोक्षधेनुरितिकेचित्॥ मोक्षदेवास्तदेवास्तवेदशास्त्रे
फणीयते॥ तत्प्रीवयेछिजाग्रायमोक्षधेनुंददाम्यहं॥ इत्युक्त्वा॥ अथेत्यादि० र्थं
ममस्तपापक्षयपूर्वकं संसारमोक्षावाप्तिकामः श्रीपापापहमसाविष्णुप्री
तिकामश्चइमांमोक्षधेनुंयथाशक्तिसोपस्करंरुद्रदेवतांगोत्रायशर्मणोमुपू
जितापतुभ्यमहंसंप्रददेनममेतिसंज्ञेस्तु॥ मोक्षदेहिहृषीकेशमोक्षदेहिजना
र्दन॥ मोक्षधेनुप्रदानेनमममोक्षास्तवेगतारिति॥ ततःस्तवर्णदिक्षिणां
दद्यात्॥ मोक्षधेनुरन्तावेतुपूर्वेक्तिमनुसंधेये॥ इतिमोक्षधेनुदानं॥ अथ
महिषिदानं॥ महिषीदानमाहात्म्यकथयामिधुधिर॥ पुण्यपवित्रमायु
ष्यसर्वकामप्रदंतथा॥ दानकालेपितत्रैव॥ चंद्रसूर्यग्रहेकार्तिकेयाश्रयनासि

५९

तचतुर्दशसंक्रांतौसर्वारिहृताशायचित्रप्रशस्तयेदेया॥ अथमप्रस्तादोषवर्जि
तादद्यात्॥ तत्रादोषमरूपायैमहिष्येनमइतितत्प्राथयेत्॥ माहिषीब्राह्मसता
चलक्ष्मीरूपेणसंस्थिता॥ प्रार्थिवासिमयादेवियममोर्गतिवारयेदिति॥ तथा॥ माहि
षीयमरूपात्वंविश्वामित्रविनिर्मिते॥ पूजिताहरमेयापंसर्वदानफलप्रदे॥ इंद्रस्वा
चारसोदेवीमहिषीरूपविष्णुना॥ सर्वलोपप्रदेदेविदीर्घशृंगीतमोक्ततेइति॥ अथे
त्यादि० र्थंममदीर्घायुष्यैकाहिकमुष्मिकयज्ञयाजित्वपितृतारणात्मभुनविंशति
धेनुदानममफलावाप्तिमसर्वदोषमफळपुत्रपौत्रवहुत्वसूर्यलोकनिवासमहारा
जावाप्तिकामश्चगोत्रायशर्मणोमुपूजितायइमांमहिषीसालंकृतारत्नमाल्यवस्त्रा
वृतांसर्गशृंगीरोप्परुरोयमदैवतांतुभ्यमहंसंप्रददेनममेतिसंज्ञातिकुलजलंद

रा० चंडी०

पु२

स्तेदद्यात्॥ विप्रो देवस्य तेति पठन् पृष्टिदेशं स्पृष्ट्वा स्वस्तीति प्रतिगृह्य यथाशारं वकाम्॥
स्तुतिं यवेत्॥ दत्ता तु॥ इंद्रादि लोकपाला लोकपालानां याराज्यमहिषीश्रुता॥ महि
षीश्रुता॥ महिषीदानमादात्मात्सास्तु मे सर्वकामदा॥ धर्मराजस्य साहाय्येयसा
ः पुत्रः प्रतिष्ठितः॥ महिषासुरस्य जननीया सास्तु वरदा ममेति॥ इति दत्वा प्रदक्षि
णाकृत्य ब्रह्मणे तां पयस्विनीमिति॥ दक्षिणा तु॥ दशपंचत्रिरेको वास्तु वर्णः॥
अतिनिरुद्धे ज्ञेयः॥ ततो नृस्यसीदक्षिणां दत्वा कर्मश्वरार्पणं कुर्यात्॥ हेमाद्रौ
न विष्णुपुराणे॥ अनेन विधिना दत्त्वा महिषी द्विजपुंगवे सर्वान् कामानवाप्नोति इ
दं लोके परत्र च॥ ब्राह्मणः सर्वकामस्तु दत्त्वा त्रियोजकाम्यया॥ धनकामस्तु वैश्यो
वैष्णुद्रो निलषितामियात्॥ महिषीदानमप्येव देवज्ञेयं॥ इति महिषीदानं॥

पु२

अथ मेघीदानं॥ न विष्णु॥ शृणु पृथिवीरं दानं सर्वकं लभनाशानं॥ यद्वत्वा विविधं पा
पं सद्यो विलयमिच्छति॥ अथ नेविषुवे ग्रहणद्वयेऽऽः स्वप्नदशने विन्नचितानुरेका लेती॥
र्थं गृहे वा कार्यं॥ शंकरं ब्राह्मणं विष्णुं गौरी गायत्री श्रीसहितां यथाशक्तिस्तु वर्णप्रतिमा
ः कृत्वा शय्यासहानं गलोकपाला स्पर्शं श्रुत्वा संपूज्य तस्य श्चिमतः स्वर्गस्थो क्तेना
अग्निप्रतिष्ठाप्य स्थापितदेवतामंत्रैस्त्रिजैरहोत्तराता ए विन्नतिरष्टाष्ट संख्या
कां कुती वां कुत्वा॥ ततो मेघी द्विजं च वस्त्रालंकारादि निर्यथा विनवं संपूज्य अद्येत्वा
दि० र्थं मम सर्वपापक्षुः स्वप्नस्त्वितारिष्णुविनाशपुत्रपौत्रधनकीर्तिर्यथा कामः
इमां मेघीस्तु वर्णप्रतिमां कृत्वा कौशेयपरिधानं सप्तधान्यसमायुक्तं सोयस्क
रं सन्मुखं स्थापितं लवणं ब्राह्मणं विष्णुशिवादिप्रतिमायुक्तं उक्तोपस्कारं गोत्राय श

दा० चे० १०

७३

मणे सुप्रजिताय दमां मेधी तु स्यमहं संप्रददेन ममेति दत्त्वा सुवर्णं दक्षिणां दद्यात् ॥ मं
त्रस्तु ॥ वाङ्मनः काजे येनितं यत्किंचित्ममदुष्कृतं ॥ तत्सर्वं विलयं यातु तद्वा नापमे
वितमिति ॥ प्रतिमा स्थापनं तिष्ठ कुंते मेधी प्रत्यक्षा सुवर्णं निर्मितां वा ॥ विप्रो देवस्य ते
तिष्ठेति प्रतिगृह्य यथा शारवकामस्तुतिं पठेत् ॥ प्रतिगृहीत् विप्रसंज्ञा षण्णं मुखावलोक
नं च वर्जयेत् ॥ तत्र विष्णुपुराणे ॥ रातेन कारयेतां तु सुवर्णं सप्रयत्नतः ॥ यथा नारायण
वाकुर्याद्विष्णुना व्यनकारयेदिति ॥ इति मे धिदत्तं ॥ ॥ अथ अजादानं ॥ ॥ स्तुतुः ॥ अ
जापालो महिपालो अजादानैर्दिवंगतः ॥ अयने विष्णुवे चैव युगादौ ग्रहणेषु च ॥ अमा
वास्या मज्जादीनं पोर्णमास्यां च रास्यति ॥ विधितं सप्रवक्ष्यामि विश्वामित्रेण निर्मितं
॥ अयने विष्णुवे चैव युजां विप्रं चैव यथा वित्तं वस्त्रालंकारादितिः संपूज्य अयेत्यादि

७३

र्थं मम सर्वपापक्षयकामः ऐहिकामुष्मिकश्च न फलप्रितिकामो वा गोत्राय नार्मणे दमां अ
जां सप्तधा सोपरि स्थिता वस्त्रमा ल्योपरो न्नितां वज्रनेत्री हेमशृंगी ताम्रपृष्ठी रोष्णपादा
सरोहतपात्रां सपुत्रां त्वाष्ट्रदेवतां तु स्यमहं संप्रददेन ममेति कुक्षौ तिजोदकं त्वादद्यात् ॥
मंत्रवासे अजस्रद्वेयजसं पक्वेरे शुभे ॥ सृष्टां त्वेहि मे पापं जन्मांतरवातेः कृतमि
तितया ॥ त्वं पूर्ववृक्षणास्तथापवित्रं नैव तापरं ॥ त्वत्प्रसूतो स्थिता यज्ञानं स्माच्छां
तिं प्रयष्टु मे देवस्य तेतिष्ठेति शृंगे प्रतिगृह्य ततः सुवर्णं दक्षिणां दद्यात् ॥ इत्यजादानं
॥ ॥ अथ मंदाग्नित्वं हरं मेषदानं ॥ ॥ बौधायनः ॥ अग्ने माघनवे घस्य यस्त्रेताग्ने
विनाशकः ॥ वक्ष्यामि तत्त्रयीकारं यथोक्तं ब्राह्मणापुरा ॥ पक्षार्धे न तदर्धे न तदर्धे न
पिवापुरेनः ॥ राजतं कारयेत्सोमं अग्नेर्वाहितमुत्तमं ॥ सौवर्णं च सुवराः कार्याः स्वे

रा०चं०५०

७४

तवस्त्रेण वेष्टयेत्ततः श्वेतपुष्पं श्वेतगंधं मधुत्कटं धूपं दद्यात् ॥ द्रोणद्वयं तंडुलं
शोणितं पूजयेत् ॥ मेषादाग्नेयं दिशं समिदा ज्यतिक्षेपः कार्यः ॥ ॥ अथास्य प्रा
योगः ॥ ॥ पुष्पकाष्ठे अग्न्यादि ० यं मे मम पूर्वकर्म वियाकोत्पन्नेनाग्निना राजति
ताग्निमांशुत्वनिरासं हि प्रजराग्निप्रवक्तृत्वसिधायुरारोग्यतासिधयर्थं मेषदानक
रिष्यदिति संकल्प्य ॥ मेषप्रतिमां मेषं वा प्रत्यक्षं संस्थाप्य आग्नेयां स्वर्गद्वारं कृत्वा विधिना
ग्निं प्रतिष्ठात्वा धाय त्रिरग्निं क्रमेण समिदा ज्यत्वा कृतिलाक्षेत्रं रातां विनाति
रक्षा संस्तव्या वा नुदुर्यात् ॥ ऐतैर्मंत्रैः ॥ समिदा ज्यत्वा कृतिलाक्षेत्रं ॥ ॐ अ
ग्निमूर्धा ० अग्नय ददं १ ॐ अग्ने न य ० २ ॐ अग्निनाग्निः स ० ३ इति त्रिभिर्मंत्रैः विवक्षि
तं संस्तव्या समिदा ज्यतिक्षेपं कृत्वा सिद्धिं कृदि प्रणीता विमोक्तं कृत्वा कुनौदके यज

७४

मानमग्निं चिन्वेदिति मंत्रैः ॥ बोधायनः ॥ आपे हि षेति तच्चेन हिरण्येति तच्चेन च ॥ पवमा
नानुवाकेन मार्जयेद्देविर्णततः ॥ रातो वातानुवाकेन रांतिं चापि प्रकल्पयेत् ॥ तस्मै
धुतावते रोगी प्राङ्मुखः सदा दक्षिणं पूजिताय दद्यात् नमनुत्तममिति
॥ गोत्राय नार्मणोक्तपूजिताय इमं सोपस्करं मेषं प्रत्यक्षं राजतं वा ॥ रुणं देवतं संक
ल्प्य कृत्वा फलकामस्तस्य महं संप्रददेत् नमस्तेति दत्त्वा प्रार्थयेत् ॥ बोधायनः ॥ देवानां
यो मुखं हव्यं वाहनः सर्वपूजितः ॥ तस्य त्वं वाहनं पूज्यं देवेशे प्रमहर्षिणि ॥ अग्निमां
शुं पूर्वकर्म वियाकोत्पन्नेनाग्निना राजति ॥ तत्सर्वं नारायेक्षि प्रजराग्निं प्रवर्धयेदिति ॥ विप्र
स्तुश्वो देवस्य त्वेति प्रतिगृह्यया राखं कामस्तुतिपठेत् ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणं दत्त्वा
यथाशक्ति न्यसीद्वा क्षणं श्वनो जयित्वा सह कृत्वा नुजीतेति ॥ इति मंदराग्निं

ह० चं० का०

पु५

हरं मेषदानं ॥ अथ दशाचल दानानि ॥ मात्स्ये ॥ प्रथमो धातुशैलश्च द्वितीयो लव
णाचलः ॥ गुडाचलः तृतीयः स्याच्चतुर्थे हैमपर्वतः ॥ तिलशैलः पंचमः स्यात्पृष्ठः का
र्पासपर्वतः ॥ सप्तमो घृतशैलः स्यादष्टमो रत्नपर्वतः ॥ नवमो राजतः शैलो दशमः ॥
शार्कराचल इति ॥ काळं मात्स्ये ॥ अथ ते विषुवे चैव व्यतीपाते दिनक्षये ॥ शुक्रपक्षे तृती
ययामुपरागे तिथि क्षये ॥ विवाहोत्सवयज्ञे कदादृश्यामथवा पुनः ॥ शुक्रायामं च द
श्यां वा पुण्येर्द्देवा विधानतः ॥ धातुशैलादयो देवा यदाश्च द्वा विधानतः ॥ तीर्थे वा पट्ट
णे वा पि गोष्ठे वा रथे वांगणे ॥ तत्र चतुरस्रं द्वादश हस्तमंडपं उदयं प्राङ्मुखं वा प्रा
च्यामुदीच्यां वा एकमेव द्वारं न चत्वारि ॥ तोरणमप्येकमेव मंडपं गोमयेनोपक्षिप्य कु
शानां स्त्रीर्यतस्तमध्ये पर्वतं कुर्यात् ॥ पर्वते निष्कं कर्त्तव्यं ॥ धातुशैलसहस्रगोत्रमे

पु५

त्रमोगिरिः ॥ पंचरातिको मध्यमः ॥ त्रिलिः शतैः ॥ कनिष्ठः स्यात्मेरुव्रीहिचयो महान्
॥ मध्ये तदुपरि मंदारपारिजातककल्पवृक्षादयो हेममया स्रयः ॥ मध्ये वल्यतरुमंदा
रपारिजातौ दक्षिणोत्तरयोः ॥ पूर्वमयो हरिचंदने संतापो मुक्ताफलवज्रगोमेदगरु
त्मतनीलरत्नवैडूर्य ॥ एतानि मुक्ताफलापूर्वादिदिगवस्थितराजतंगचतस्रफनिवे
रूपानि ॥ मंदारश्रीषेखंडराडैरनितः प्रवालानितः ॥ शुक्तिश्चिलातलतलखात ॥
शार्कराचलेति हरिचंदनेति नाराचरूपको ॥ तत्र पूर्वादिदिक्षु ब्रह्मविष्णुरुद्रसूर्यप्रतिमा
ः पद्मिं संघामुनिं संघांश्च हैमाः प्रागादिदिक्षु चतुष्टये क्रमेण पूर्वोक्तमुक्ताफलादिनि
क्षिपितं रौप्यं चतुष्कंतद्वहिर्दिगष्टके रौप्यमिंद्रादिलोकपालप्रतिमाष्टकसंमता
छीखंडैर्लतानां स्थापिते प्रवालानि शुक्तीः प्रागादिषु मेघानां श्वेतपीतकपूररक्तव

दा० चेदी०

७६

आणि वंशात् मिह तज्जलस्य गतं गंधपुष्पनाता फलानि च परितः स्रोतं पंचवर्णवि
तातकं चोपरि बधीयात् ॥ ततो यवैर्मैरोः षोडशांशो न प्राच्यां मेदरं तदुपरितरूपं
गणत्रयं कदंबं च सौवर्णकदंबमूले हैमः कामदेवश्चरुणो दसरस्ता नहु गंधपूर्णो
पपात्रं रौप्यं चैत्ररथा खवनं गंधपुष्पफलवस्त्राणि च स्थापयेत् ॥ यामि मेरु षोडशां
शो न गोधूमं गंधमादनं ॥ तदुपरि सौवर्णजंबूकवृक्षं तन्मूले सौवर्णमुदङ्मुखधनं
नानस सरस्ताने सद्यं रौप्यपात्रं रौप्यगंधवा खवनं नानापक्वफलवस्त्रमाह्वानि च
स्थापयेत् ॥ पश्चिमे मेरु षोडशांशं तिलमयं विपुलपर्वतं तदुपरि सौवर्णविपुलं त
न्मूले प्राङ्मुखं सौवर्णं हंसप्रतिमां सितोदसरस्ताने दधिपूर्णं रौप्यपात्रं रौप्यं वैभ्रा
तज्जवनं वस्त्रफलमाह्वानि च स्थापयेत् ॥ उत्तरे मेरु षोडशांशं मितपार्श्वः पार्श्व

७६

पर्वतं तदुपरि सौवर्णवटं तन्मूले दक्षिणामुखं सवत्सं सुवर्णधेनुं नदस्ताने मधुपूर्णं
रौप्यपात्रं रौप्यं वित्रं वनं वस्त्रफलमाह्वानि च स्थापयेत् ॥ एवं वक्ष्यमाणे पर्वते
पश्चिमे रुद्रव्यचतुर्यांशो न लवणादिद्रव्येण प्रागादिबुनिष्कं पर्वताज्ञेयाः ॥ अत्राचा
र्यस्त्वेकः ॥ रुद्रिजश्चत्वारः ॥ प्राच्यामेकमेव कुंडमितितत्रैव जुहुयुः ॥ अथ यजमान
ः कृतमित्यक्तियः ॥ पुण्यकाष्ठे अद्येत्यादि ० र्यं सरोगे धर्वयुत विमानकरणैकस्वर्गलो
कगमनसाग्रमन्वंतरकाले देवलोकनिवासोत्तररत्नलोक राजराजत्वं कामईश्वरप्रीति
कामोवाश्वेधात्मपर्वतदानं करिष्यदिति संकल्प्य ॥ आचार्यरुद्रिजश्चत्वारामधुपर्का
दिना संपूज्य मंडपपूजनाद्याचार्यविनियोगां तं कुर्यात् ॥ तत आर्चयेत् निवग्रहस्थापना
दि कुंडसमीपस्थितकलत्रास्थापनां तं कुर्यात् ॥ ॥ अथ रुद्रिजप्राक् कुंडे यहविद्वा

दा० नचं०

७७

त्रिंशदेवतास्यः तत्र तन्त्रैर्घृताकृतिलैः पृथायवधताम्यामिलिताम्यां कुर्वीश्वेति त्रिति
ः साधनैः प्रत्येकमष्टवारं कृत्वा दशलोकपालेभ्यो हवमुत्पराकाद्वोरुद्रेभ्यो द्वादशा
दितेभ्यश्च प्रत्येकमष्टाष्टसंख्यासमिधुर्वाज्याहुतितिर्जुहुयुः ततः पुरुषसूक्तेन ब्र
ह्मविष्णुरुद्रस्यः समितिलैर्वासूर्यकामदेवधनदहंसकामधेतुस्यस्तिलैर्घृतेन वाञ्छ
ष्टात्ररातं जुहुयुः ॥ तत्र चतुःपंचारादेवतास्यस्तिलैर्घृतेन चेति ॥ ततो यजमानो मे
रुमवरुह्य पूजयेत् ॥ तत्र संत्रः ॥ त्वंसर्वदेवगणाधाम्प्रति धिर्विराजमस्मद्देवमरपर्वत
नारायाण्यु ॥ त्वेमे विधत्स्व कुरु शांतिमनुत्तमामः संपूजितः परमत्रक्तिमतामयाय ॥ त्व
मेव जगवानीशो ब्रह्मविष्णुर्दिवाकरः ॥ मूर्तामूर्तं परं बीजमतः पाहिसनातन ॥ यस्मा
त्तल्लोकपालानां विश्वमूर्तेश्च संदिरे ॥ रुद्रादित्यैव सूतांच ततः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ यस्मा

७७

दस्युत्पममरे नरीतिश्च निरस्तव ॥ तस्मात्मासधुराशेषदुःखसंसारसागरात् ॥ मं
दरस्य तु ॥ यस्माच्चैत्ररथेन त्वं न द्राश्च प्रमुखेन च ॥ शोचसे मंदराक्षि प्रमेवंतु छि
करो ज्ञवं ॥ गंधमादनस्य तु ॥ यस्माद्बुधमणिर्जबूद्दीये त्वं गंधमादन ॥ गंधर्व
वनशोभावानतः कीर्तिर्दृढास्तमे ॥ स्तुपाश्वस्य तु ॥ उत्तरैः कुरुतिर्यस्मात्सा
वित्रेण वने च ॥ सुपाश्वे शो नै जसे नित्यमतः श्रीरक्षयास्तमे ॥ ततः सर्वजाग
रणे ह्यते प्रातः कृत्वा कृतनित्यक्रियः कुंडसमीपस्थकवराजलेन सपरिवारं य
जमानमन्त्रिषिंचेयुः ततो यजमानो गृहीतकुस्तमे हं प्रदक्षिणी कृत्योपतिष्ठे
त् ॥ अन्तंब्रह्मरसः प्रोक्तामन्त्रे प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥ आन्ताद्भवेति नूतानि जगदं
ते ॥ अन्नमेव यतो ह्यस्मीरं न मेव जनार्दन ॥ धाम्यपर्वतरूपेण पाहितस्मानमे

हा० चंडी०

पुर

नमः॥ इति कपलाय पुष्पाजि प्रक्षिप्य तमस्कृत्य प्रादुर्बोपविश्याददुर्बोप्योगु
र्वादिभिः क्रमेण गिरिं दद्यात्॥ अथेत्यादि० गोत्राय नार्मणे सावकृताय गुर्वेच सरो
गंधर्वैर्युत विमानकरणकस्वर्गलोकगणैः सनानंतरं सप्रमनंतरं रातावधिसमये
देवलोका निवासोत्तररत्नलोक राजराजत्वप्राप्तिकाम इमं धान्यमयमेतं सुवर्णमंदा
रादिदृष्टपंचकसौवर्णवृक्षविस्तुरुद्राकादिप्रतिमायुक्तं मुक्ताहीरकादिनूषित
रोप्यमयशृंगचतुष्कशो नितं रूप्यमयं द्वादशालोकपालप्रतिमायुतं रोप्यमया
वितवा त्वितंदृक्कवंशमितकंदरं दिकचतुष्टयस्थापितं रोप्यपात्रस्थितं घटादप्रसू
वर्णदिकचतुष्टयस्थापितकपूरं रंक्तवस्त्रांबुधवंताना फलमाख्यविताना कृपक
रणसहितं तुल्यमहं संप्रददे॥ नममेति गुरुहस्ते दद्यात्॥ सच ॐ स्वस्ति देवस्य॥

७८

त्वेति प्रतिगृह्ययाशास्वकामस्कृतं पवेत्॥ यज्ञमानः कृतेतद्धान्यमयमेतुपर्वत
दानकर्मणः सांगता सिध्दर्थं इमां गां दक्षिणात्वेतत्तुल्यं० नममेति दद्यात्॥ चतु
र्विंशतिधनुषक्षेत्रगुर्वौ शौगुरवे चतस्रश्चतस्ररुत्विग्मः दशपक्षेष्टुगुरवेष्ट॥ रुत्वि
गस्यै एकैका एकधेनुपक्षेत्रगुरवे एकमेव कपिला॥ रुत्विग्यः सुवर्णं दद्यात्॥
इति मदनरत्नादयः॥ ॥ एवं पूर्वस्थितमंदराख्यविक्रजं सप्रतिमं सोपस्करं गोत्राय
नार्मणे रुत्विजे तुल्यमहं संप्रददे नममेति दद्यात्॥ एवमेव दक्षिणस्थं गोधूममयं
गंधमादनपर्वतं यथापश्चिमस्थं तिलमयविपुलाख्यपर्वतं तथा उत्तरदिकस्थ
माषमयं कृपाश्वताख्यपर्वतं रुत्विग्यो दद्यात्॥ लवणाचलादि दानप्रयोगेषु
धान्यपदस्थाने लवणादिपदं प्रक्षेप्य॥ ततस्फलानि तु तत्र वक्ष्यामः॥ ततो ग्रह

रा० चंडी०

पु०

वेद्यां यजमानो देवताः संपूज्यावाहिताश्च देवताश्च संपूज्य नमस्कुर्यात् ॥ गुरुस्ता देव
ता विसर्जयेत् ॥ ततो यजमानो मंडपं ग्रहपीठं प्रति मोक्षकरादि सर्वगुरवे प्रतिपा
द्यन्त्यसीदद्यात् ॥ प्रसादात् कुर्वतां कर्म यस्य स्मृत्येतिकर्मेश्वरार्पणं कृत्वा ब्राह्मणा
भोजयित्वा त्रिषोऽहीत्वा स्वयं स्तुह्य क्तोऽनुजीतेति ॥ ॥ इति धातुमेव यवतसाधा
रणानप्रयोगः ॥ ॥ अथ लवणाचलदानं ॥ ॥ पाद्ये ॥ उत्तमः षोडशोऽणः कर्तव्यो
लवणाचलः ॥ मध्यमस्या ततोर्ध्वेन चतुर्निर्धमस्मृतह ॥ विन्नहीनो यथाशक्त्या श्रो
णाहर्ध्वतुकारयेत् ॥ चतुर्थोऽर्धेन विष्कंभं पर्वतात्कारयेत् ॥ अथ न्यायः ॥ सव
विष्कंभं पर्वतेऽक्षेय इति मदनः विधानं तु पूर्ववत् ॥ हेमन्तस्तु लोकपालान्का
मदेवादिवादिनापि पूर्ववत् ॥ तथैव संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ सोऽन्नापरससा

३४

ततो यतोयं लवणोरसः ॥ तदात्मकत्वेन च मां याहि पापांस्तमो नमः ॥ यस्मादन्तरसा
ः सर्वतोऽक्षेयवर्णविना ॥ प्रियं च त्रिवयोर्नित्यं तस्माच्छांतिं प्रयच्छ मे ॥ विष्कंदेहस्त
मुद्रुतं यस्मादोपवर्धनं ॥ तस्मात्पर्वतरूपेण पाहि मे सारसागरात् ॥ अथ न्यायः ॥ सव
संकल्पयंतं उमालोक प्राप्स्यन्तं तं परमं ति प्रागस्तिका मंडं श्वर प्रीति क्रामो
वालवणाचलदानं करिष्ये इति संकल्प्य अथ मेव विशेषोऽयं सर्वपूर्ववत् इति ल
वणाचलदानं ॥ ॥ अथ गुडाचलदानं ॥ ॥ पाद्ये ॥ आयातः संप्रवक्ष्यामि गुडप
र्वतमुत्तमं ॥ यत्पदानात्ततः स्वर्गं प्राप्नोति सुरपूजितं ॥ उत्तमो दक्षानिर्गरे मध्यमः
पंचनिर्मतः ॥ त्रिनिर्गरे कनिष्ठस्या तर्धेनास्वविन्नवान् ॥ तुला स्त्रियां पलनात्
नारस्या द्विरोतिस्तुलेत्यमरः ॥ विधिस्तु पूर्ववत् ॥ प्रार्थना मंत्रस्तु ॥ यथा देवेषु

हा० चं० ५०

८०

विष्वात्मा प्रवृत्तजना र्दतः॥ सामवेदस्तु वेदानां महादेवस्तु योगिनां॥ प्रणवा
ः सर्वमंत्राणां नारीणां पार्वती यथा॥ तथारसांतां प्रवरः सदैवैस्तरसोत्तमः॥
मम तस्मात्पुण्यं लक्ष्मीददस्व गुडसर्वदेति॥ यस्मात्सो न्नाप्यदायिन्यान्नातात्वं
गुडप्रवृत्ता॥ नवासश्चापिर्वत्यास्तस्मात्पाहि सर्वदेति॥ दानवाक्यं तु॥ ॥ अ
द्येत्यादि० र्थमम सकल पापक्षयोत्तरं गेधर्वपूज्यमानत्वपूर्वककळरातविधि
गौरीलोकप्राप्त्यनंतरं संयं नापराजितायुगारोग्या पूर्वकसप्तद्वीपाधिपतित्वकम
ईश्वरप्रीतिकामोवेतिसंकल्पदाने च षिष्वेषो मत्पूर्वपूर्ववहिति॥ ॥ इति गुडाच
दानं॥ ॥ अथ स्तवर्णाचलदानं॥ ॥ पाद्ये॥ उत्तमः पलासाहस्तो मध्यमः पंचति
नारैः॥ तदर्थेनाधमस्तु दहस्यवित्रोपिशक्तिः॥ अत्यवित्रः पालादूर्ध्वकुर्यात्॥

८०

धात्यपर्वतवद्विधानं॥ यर्वतं संपूज्य प्रार्थयेत्॥ मंत्रास्तु॥ नमस्ते ब्रह्मगर्ताय ब्रह्मबी
जाय वै नमः॥ यस्मादनंतः फलदास्तस्मात्पाहि त्रिलो यथा॥ यस्मादग्नेरपत्यत्वं यस्मा
त्त्रेजो जगत्यग्निः॥ हेमपर्वतरूपेण तस्मात्पाहि सदा ममेति॥ दानवाक्यं तु॥ अद्येत्या
दि० र्थमम सकल पापक्षयोत्तरं गेधर्वपूज्यमानत्वपूर्वककळरातविधि
रपरमपदप्राप्तिकाम इतिसंकल्पदानावाक्ये च विशेषः॥ अत्र सर्वगुर्वादि स एव
देयं तदस्यैव विषयं॥ ब्रह्मवैश्वानराय पुरुषं दानवत्यर्थं चतुर्थं शो वागुरवेदतात्प
द्विनिष्टो ज्योर्वदेयामिति हेमाद्रिः॥ ॥ इति स्तवर्णाचलदानं॥ ॥ अथ तिलाचल
दानं॥ ॥ पाद्ये॥ उत्तमोदरा निद्रैः पंचनिर्मध्यमो मेवः॥ त्रिभिः कनिष्ठैराजैः
तिलैश्चैः प्रकीर्तित इति॥ वृक्षविष्कं नादितु॥ सर्वपूर्ववत्॥ मंत्रास्तु॥ यस्मा

दा० चं० ॥

८१

मछयने विज्ञो देहस्वेदसमुद्रवाः ॥ तिलाः कुशाश्च माषाश्च तस्माच्छं नो न वेवह
॥ हयकयेषु यस्माच्च तिलैरे वै निरक्षणाः ॥ न वज्रद्वारद्वौ लेंद्र तिलाचलनमोक्तते ॥
दानवाकं तु ॥ ॥ अथेत्यादि ० यं मम सकल पापक्षयदीर्घायुष्यपुत्रपौत्रसमन्ति
तातेतरपितदेवगंधर्वपूर्वकपूज्यमानत्वपूर्वककलोकगमनानंतरसहस्रवैश्व
वपदप्राप्तिकाम इति संकल्प्य च विशेषोत्पत्तत्सर्वपूर्ववत् ॥ ॥ इति तिलाचलदा
नं ॥ ॥ अथ ह्येयव्रते तिलपर्वतदानं ॥ स्कादे ॥ पूर्वाह्ने संगवेस्ततुः शुचिर्नृत्त
समाहितः ॥ सर्वपापविशुद्ध्यर्थं नियमस्नानवेत्तरः ॥ नियममंत्रास्तु ॥ त्रिदेवस्य
व्रतदेवाः करिष्यन्मुक्तिमुक्तिदं ॥ तवं तु संतिधे मेघत्रये देवास्त्रयोनय इति ॥ त
था ब्रह्मा विष्णुमहेष्वाता सौवर्ण्यलसंख्यया प्रतिमास्तु प्रकर्तव्यास्तदर्थे न हि

८१

जोत्तम ॥ सांप्रंशतत्रयं शंनोदोणां तिलपर्वतः ॥ कर्तव्यः पर्वतो विष्णुब्रह्मणोः पूर्वसं
ख्यया ॥ शाय्यात्रयततः कुर्यादुयस्कारसमन्वितं ॥ संपूज्य विप्रवर्ये स्यादस्त्रे शितमवा
प्नुयादिति ॥ ॥ अथास्य दानप्रयोगः ॥ ॥ यजमानः कृतनित्यक्रियः पुण्यकाले तीर्था
होमत्वाचम्याद्येत्यादि ० यं ममे सितफलावाप्तिमेरुदानं समफलावाप्तये चार्धोदये
तिलपर्वतदानं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ वेदपारगान् ब्राह्मणान् नृत्वा यथाविनवं वस्त्राब्धे
कारादितिः संपूज्य ततः जिलपर्वते ब्रह्महीनां प्रतिमास्वर्णमयाः संस्थाप्य षोडशो य
चारैः संपूज्य ब्रह्मादीनां अंगपूजां कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ नमो विश्वसृजे तुभ्यं संत्यापपरा
मात्मने ॥ देवाय देवपतये यज्ञानां पतये नमः ॐ ब्रह्मणे नमः ॥ षादो पूजयामि ॥ इ
त्याहृतगंधपुष्पाणि च प्रक्षेपेत् ॥ ॐ हिरण्यगर्ताय नमः ॐ रौप्यं ॐ परमात्मने नमः

रा० चं० का०

८२

जानू० अं वेधसे० जैघेपू० अं यमोद्वाय० गुह्यं अं हंसय० कटिपू० अं शतानंदाय० व
हं० अं सावित्रियतये० बाहुं० अं सवेदाय० पूर्ववत्क्रं० अं यजुर्वेदाय० दक्षिणवत्क्रं
पू० अं सामवेदाय० पश्चिमवत्क्रं० अं अथर्वेदाय० उत्तरवत्क्रं पूज० अं चतुर्वत्क्रय०
वत्क्रं० अं हंसाय० नेत्राणिपू० अं कमलासनाय॥ शिरसिपूजाया० अं लोकोत्थाय
० सर्वांगपूजाया० ततो लोकपालात्परितस्ततस्तत्रैः पूजा० ततो विष्णुवांगपूजा॥ हिर
ण्यगर्जसुरुषप्रधानाद्यक्रूररूपयक॥ प्रसीदस्तु मुखानंतपूजां गृहाण मत्कृता॥ इति
संप्रार्थ्या पूजयेत्॥ अं अनंताय॥ पादौपू० अं विश्वरूपाय० ईरं० अं मुकुंदाय० जा
तुं० अं गौविंदाय० जंघेपू० अं प्रद्युम्नाय० गुह्यं० अं ज्ञानप्रदाताय० नाभिपू० अं लो
कोत्थाय० उदरं० अं औं कौस्तुभवद्भसे० वक्षोपू० अं चतुर्भुजा० बाहुं० अं विश्वमुखा

८२

० मुखं० अं सहस्रशिरसे० शिरसि० अं सर्वेश्वरा० सर्वांगं० ततः शिवांगपूजा॥ आदि
त्यचंदनयनौ दिग्वासादौ तस्मिन् दन॥ पूजां दत्ता मया नत्तया गृहाण करुणा करेति तथा म
हेश्वर महेशाननमस्तेति पुरांतक॥ जीमूतके रायनमो नमस्ते वृषभजेति आद्यमंत्रे
ण संप्रार्थ्या द्वितीयेन त्वा पूजयेत्॥ अं ईशाना० पादौ० अं चंद्रशेखराजानुं० अं पद्मपु
तये० जंघे० अं शंकराय० उरु० अं उमाकांता० गुह्यं० अं नीललोहिता० नाभि० अं क
निवाससे० उदरं० अं नागयज्ञोपवीतिने० बाहुं० अं पंचवक्त्रा० वत्क्रं० अं त्रिलोचना
० नेत्राणि० अं रुद्राय० शिरः० अं विश्वेश्वरा० सर्वांगं० इत्यंगपूजा॥ ततः पंचमता
द्यप्यचाराः पीठं छत्रं कमंडलुं श्वेतवस्त्रयुगब्रह्मणे॥ श्रीतां वरद्वयं विष्णुवे॥ लोहि
तवस्त्रयुगं शंकराय॥ कमलैस्तुलसीपत्रैर्विल्वपत्रैश्चक्रमेण संपूज्य॥ ततो ब्रह्मा

दा० चं० १०

८३

विष्णुशिवात्ममंत्रेण क्रमेण शोच्यते ततः तिलैर्घृताक्तैर्दुत्वागामे कौ कंदया
त॥ ततः तिलपर्वतं प्रतिमात्रयं राय्यात्रयं च दद्यात्॥ संकल्योक्तफलं संकी
र्त्तयेत्॥ गोत्राय शर्मणो सुपू० मंत्रो तु॥ यस्मात्तन्धुवने विष्णुर्देहस्वेदसमुद्रवाः॥
तिलाः कुशाश्च माषाश्च तस्माच्छुनोत्तर्वज्रह॥ हव्यकव्येषु यस्माच्च तिलैरेवास्ति
रक्षणा॥ तत्र वाहुद्वयौ ह्येन्द्रतिलाचलनमोक्तते इति॥ अन्यत्सर्वं तिलाचल
दानेन कुर्यात्॥ स्कादे॥ अथेदयेति संप्राप्ते सर्वगंगा समंजस॥ पूतात्मनो द्वि
जाः सर्वे न वेर्युर्ब्रह्मसंमिताः॥ यत्किंचिद्दायते दानं ते रुतुर्ह्येतु तद्रवेति दि॥
तथैवाचारदानविशेषो निर्णय्यते स्कादे॥ चतुःषष्टिपले मुख्यममंत्रे तत्र
कारयेत्॥ तत्र अद्वादये च त्वारिंशत्यलं वापि पंचविंशतिमेव वा॥ तत्तु कांस्प

८३

यमुक्तं तत्रैव॥ एवं सुघटितं कार्यं कांस्पना जनमुत्तममिति स्कादे॥ निधाप्य पायसं
तत्र यद्गमष्टदले लिखेत्॥ पद्मस्य कणिकायां तु कर्षमात्रं सुवर्णकं॥ तदन्नावेत
दधं वा तदुर्ध्वं वा यिकारयेत्॥ कृत्वा तु तदुल्लेः शुक्लैः पद्ममष्टदले तु वि॥ अमंत्रं स्था
पयेत्तत्र ब्रह्मविष्णुशिवात्मकं॥ तेषां पूजा ततः कार्या श्वेतमाल्यैस्तु शोचनैः॥
वस्त्रादिभिरलंकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेदिति॥ अथेत्यादि० समुद्रसमग्रसंस्पर्श
पृथ्वीदानसमफलवाप्तिकामो गोत्राय शर्मणो सुपूजिताय ब्राह्मणाय इदं पाया
संपूरितं कांस्पयात्र अष्टदलपद्मस्थितं सुवर्णं वस्त्रादिभिरलंकृतं ब्रह्मविष्णु
शिवात्मकं विष्णुदेवतं तु स्यमहं संप्रददेन ममेति दत्त्वा मंत्रं कृत्॥ सुवर्णपायसा
मंत्रं यस्मादेतत्रयीमयं॥ अथ वयोस्तारकं यस्मात्तद्गृहाण द्विजोत्तमेति॥ कांस्प

रा०चं०

रध

पात्रदानमुक्तं स्कादि॥ समुद्रमेखलां पृथ्वीं सम्यक् दत्तुं श्रयत फले॥ तत्कलेन तत्तेम
त्यः कृत्वा दानममंत्रकमिति॥ अमंत्रपात्रो॥ इत्यर्हो दयेति लाचलदानं कोस्य॥
पात्रदानं च॥ ॥ अथ कार्यासाचलदानं॥ पाद्ये॥ कार्यासमवर्तस्तद्विंशद्गारे
रिहोदितः॥ दगतिर्मध्यमः प्रोक्तः कतिष्ठः पंचजिः स्मृतः॥ अथ धनोत्तारं
णे केन वा कुर्यात्॥ विधिस्तथा न्यपर्वतवत्॥ दानं तु प्रज्ञातायां स्वर्या॥ अरुणो
दयात्सूर्यो दयात्प्राक् नाडिका चतुष्टयमध्ये इत्यर्थः॥ अथेत्यादि० प्रीत्यर्थं म
म सकलपापक्षयोत्तरा कल्यावधिरुद्रलोकतिवासनेतरं शूलोकराज्यत्वकामइ
तिसंकल्पे दानवाकोचवदेत्॥ मंत्रस्तु॥ त्वमेवावरणं यस्मा लोकानामिह स
र्वदा॥ कार्यासाचलतस्तस्मात्त्वमधध्वंसतो न वा॥ ॥ इति कार्यासाचलदानं

रध

॥ ॥ अथ घृताचलदानं॥ ॥ पाद्ये॥ विंशत्या घृतकुंजानां मुत्तमः स्याद्दुताच
लः॥ मध्यमस्तदधेन तदहोनाधमस्तदिति॥ अथ्यवित्तस्तद्वास्यां वापि
कुवीतेति॥ विष्कंतादिपर्वताश्चतुर्थं शीतकार्याः कुंजः पलसहस्रात्मकः इत्
क्तदानविवेके॥ घृतकुंजः पात्रएव॥ शालितंडुलः पूषणी पात्राणि कुंजाना
मुपरितिवेशयेत्॥ अहतशुकुपस्त्रैरावेष्टयेत्॥ इत्तदंडः कलान्वितः अ
न्यत्सर्वधौ धान्यपर्वतवत् बोध्यं॥ उदयात्प्राक् घटिचतुष्टये मध्ये दध्यात्॥ ॥
अथेत्यादि० प्रीत्यर्थं मम सकलपापक्षयपूर्वकं हंससारमयुक्तं किंकिणीजा
लमाह्यकवर्णविमानकरणशंकरलोकगमनपूर्वकं सिद्धचारणविद्याधरा
चित्तवृत्तिसृष्टिपितृसहतात्तत्संप्रुवावधिकविचरणकामेति संकल्पे दान

दा० चं० का०

८५

वाकीचवक्तव्यं॥ मंत्रोतु॥ संयोगदुतमुत्पन्नं यस्मादमृततेजसः॥ तस्माद्दुताची
विश्वात्मा प्रीयतां मम शंकरः॥ यच्च तेजो मयं ब्रह्म घृतेन च प्रतिष्ठितं॥ घृतप
र्वतरूपिण तस्मान्नः पाहि नृधरेति॥ ॥ इति घृताचक्षदानं॥ ॥ पाद्ये॥ अथ
रत्नाचक्षदानं॥ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामिरत्नाचक्षमंतुत्तमं॥ मुक्ताफलसह
स्रेण पर्वतस्यादि होतमः॥ मध्यमः पंचाशतिकस्त्रिंशताचाधमः स्मृतः॥
चतुर्थो न विष्णुनादयः॥ वज्रगोमेदो पूर्व० इंद्रनीलेदक्षिणे० पद्मरागयुतः॥
सुवर्णः वैडूर्यविद्रमः दानवाकंपतु० अद्येत्यादि० प्रीत्यर्थं मम अनेकजन्मकृत
ब्रह्महत्यादि पापक्षयोत्तरपरमेश्वरपूजितत्वसाग्नकल्परातो बधि विष्णुलोक
निवासानंतरं आयुरारोग्यरूपगुणोपेतसद्यद्दीपावधिसहाकाम इति संकल्पे

८५

दानवाकीचवक्तव्यं॥ मंत्रोतु॥ यथा देवगणाः सर्वरत्नेषु वयवस्थिताः॥ त्वंचरत्ना
मयो नित्यमतः पाहिसदा चक्ष॥ यस्मादक्षप्रसादेन वृष्टिं प्रकुरुते हरिः॥ रत्नाचक्षप्र
सादेन तस्मान्नः पाहिसर्वत इति॥ अथ तत्सर्वधातुपर्वतवत्॥ ॥ इति रत्नाचक्षदा
नं॥ ॥ अथ रौप्याचक्षदानं॥ ॥ पाद्ये॥ दशानिः पद्मसहस्रे रत्नसौरजताचक्ष
ः॥ पंचानिर्मध्यमः प्रोक्तस्तद्वैनाधमः स्मृतः॥ अथ राक्तो विंशतिपलाहर्षकु
र्यात्॥ विष्णुनादयस्तृतीयो रोति॥ अथ तत्सर्वधातुपर्वतवत्॥ दानवाकंपतु० अद्ये
त्यादि० प्रीत्यर्थं मम सकलपापक्षयपूर्वकदशाहस्रगोदानसमफलावाप्तिपूर्वकां
धर्वासुरोगणपूज्यमानत्ववशिष्टवैतवेनयावदाक्षतसंपूर्वसोमलोकं निवास
काम इति संकल्पे दानवाकीचवक्तव्यं॥ मंत्रस्तु॥ पितृणां वक्ष्यते यस्माद्दुर्महोः

दा० चंद्री०

८६

संकरस्पृष्टु॥ रजतं पातु तस्मान्नः शोक संसार सागरादिति॥ ॥ इति रोषा च
जदा तं॥ ॥ अथ द्वा करो च दानं॥ पाप्मे॥ अष्टनिः शर्करा नारै रुत मस्मान्न ह
चलः॥ चतुर्निर्मधमः॥ प्रोक्त स दंडं चाधम स्मृतः॥ नारेण स्वल्प विनापि
नारोर्देनापि नापुनः॥ चतुर्थे शिरो न विष्कं तादयः मंदार पारिजात कल्पवृक्षा
दयो हे मा एव पूर्वतः॥ पूर्वयश्चिमे हरि चंदनं संतप्तौ० धन दोदड० मुखौ गंधमा
दने॥ प्राड्० मुखा वेद मूर्ति विपुला चले॥ हैमी क्त पार्श्वे दक्षिणा मुखी स्तरनी अ
न्यसर्व धान्य पर्वत वतः॥ अष्टे त्यादि० र्थं मम सकल पाप क्षयानंतरं कल्पवृ
त वधि विष्णु लोक निवासानंतरं सप्त द्वा पाधियत्यो चरं जन्मा सुतत्र यावच्छि
नायुरारोग्यादिकाम इति संकल्पे दान वाक्ये च वक्तव्यं मां शीतु॥ आरोग्या मृत
त्रौ

८६

सारो यं परमः शर्करा चळः तस्मान्नानंद कारित्वं कुरु शीघ्रं सर्वदा॥ अमृतं पीब
तां ये तु निपेतुर्नु विशीकराः॥ देवानां तत्समुत्थो यं या हिनः शर्करा चळ॥ नमो नव
धर्म तुर्मध्याङ्गता शर्करा यतः॥ तन्मयो सिमहा शील पाहि संसार सागरादिति॥ स
र्वत्र ब्राह्मण नो जनेन शक्या कार्य मेव॥ दाता पूर्वद्युः कृतो यवासः परे शुर्दानानंत
रं अक्षरा ववणो नुं जीत॥ एवं प्रसन्न चित्तो दानं दद्यादिति॥ ॥ इति शर्करा च
ळदानं॥ ॥ इति दशा चळदानानि॥ ॥ अथ श्रीशिवर दानानि॥ ॥ विष्णु धर्म॥
गुडे सुवस्त्र ववण धान्य काजाति शर्करा॥ खर्जर तंडुल द्राक्षा ह्रीं मं मलयजे
न च॥ फलैर्मनोहरै रभ्यैः शिखराणि प्रदाययेत्॥ माघ मार्गशीर्षे वैशाखे रोहि
णी युता यां ततु यायां श्रोष्ठ पदशु कुत तीयायां वा दद्यात्॥ शिखर प्रमाणं तु

ह० चं०

८५

आत्मसमप्रमाणं प्रादेश्य न्यधिकं शरीराध्वं प्रमाणं स प्रादेशं वा ॥ ॥ अथास्य द्वा
नप्रयोगः ॥ ॥ उक्तकाले यत्नमातः कृतनित्यक्रियः पूर्वस्ति ॥ अथेत्यादि ० धर्म
मदुःखदोर्तापत्वात्तावपूर्वककल्पकोटिरातत्रयावच्छिन्नगौरीनवंनिवासा
नंतरं पृथ्वीपतित्वकामश्च गुडशिरवरदानमहं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजा
नादिनां दीक्षादोतं कृत्वा आचार्यवरणानियथा विनवं वस्त्रालंकारदिनिर्मधु
पर्कपूजां तं कृत्वा आचार्यवरणादि ० गोमयेनोपलिप्तायां नुविद्वद्गुपात्राण्यासी
र्यमूले द्विहस्तविस्तारं दक्षदलमयमुत्पलं कृत्वा तदस्य तरे रक्तवस्त्रेणावेष्ट्य गु
डादिदेयद्रव्येणापूर्य उपरिद्वद्गुपत्रकटमासीर्यतत्र क्षौमादिवस्त्रोपरि खंड
वर्णात्तंचंद्रमौलिं पद्मासनाक्षसूत्रकमंडलुवरदानयकरीहैमांगौरीसशि

८५

खरां सूत्रेणावेष्ट्य कुंकुमादिना पूजयेत् ॥ अथांगे पूजा ॥ ॐ नवा न्ये नमः ॥ पादौ
पूजयामि ॥ ॐ कामित्यै ० जानुपू ० ॐ कामदेव्यै ० उरुपू ० ॐ जगैश्वर्यै ० नाभिपू ० ॐ
आतंदायै ० हृदयपू ० ॐ तंदायै ० स्तनौपू ० ॐ वैराग्यधारिण्यै ० बाहवः पू ० ॐ श्रितिकं
ठयै ० कंठपू ० ॐ सुमुखायै ० मुखेपू ० ॐ ज्ञतायै ० शिरः पू ० ॐ त्रिलोचनायै ० नेत्रा
णिपू ० ॐ चंद्रशेखरायै ० तालेपू ० ॐ सर्वात्मिकायै ० सर्वांगपू ० इत्यंगपूजा ॥ ततो
जलिना पुष्पाद्यादाय प्रदक्षिणी कृत्य परेत ॥ यस्यां निवासः पार्वत्याः शिवरत्नं स
रेव तं ॥ तस्मान्मोपाहिता गवंत्वं गौरीशंकरः सष्टपुष्पांजलिं समर्प्य नमस्कृत्य गीत
वाद्यनिर्घोषैः जागरं कुर्यात् ॥ प्रजाते स्नानादिकृतनित्यक्रियः शिवरूपश्चिन्मत्तगो
प्राडः मुख उपविश्य ॥ अथेत्यादि ० संकल्पोक्तफलं संकीर्त्य गोत्राय रामणे इदं

दा०चं०

८८

गुडं शिखरं गौरी प्रतिमा सहितं सोपस्कर तुल्यं महं संप्रददेन ममेति दद्यात् ॥ ततः
सुवर्णं दक्षिणं दत्वा न्यसी च दत्वा ब्राह्मणं श्रमं नो ज्ञतदिने हारिं दत्तं वा ॥
न्यतो मुक्त केशस्तु स्त्री प्राप्नीयात् ॥ इह ब्रह्मादि शिखर पद छाने संकल्प्य दे
तत्तम दंतत्रवक्तव्यमिति विरोधः ॥ अन्यत्सर्वं पूर्ववत् इति गुड शिखरादि
शिखर दानाति ॥ इति नाना शिखर दानाति ॥ ॥ अथ समस्त पापहरं ॥ त्रिशू
ळ दानं कर्म विपाक सारे ॥ श्रुता ध्ययन संपन्नं याचितार मकिंचने ॥ ब्राह्मणं
दातुमाहूतौ दानार्थं न ददाति यः ॥ मनुष्याणां हि संकश्रजवरे शूलवान् वेत्ते
॥ वायु पूरणे ॥ कक्षयक्षे चतुर्दशं मष्टम्या वासिते तरे ॥ कुर्याद्वा दशानि के
ण त्रिशूलं जज्ञाणा त्वितं ॥ सुवर्णमानं तु निष्कचतुष्कः सोवर्णिकः ॥ षट्पंचा

८८

शदधिकरातद्वयपळमूल्यो वातातौ निधाय संपूर्णं तिलताम्रवितिर्मितं ॥ पात्र
मादुकमानं स्यात्तत्र शूलं न्यसेत्पुनः ॥ ततः शैवपंचाक्षरेण रुद्रप्रकोशवैदिकं
त्रेण त्रिशूलायतनम् ॥ इति नाम मंत्रेण वा त्रिशूलं संपूज्य हैमं विश्वं रूपाक्ष क
मलोपरि संपूज्य ॥ अघोरे न्यदति मंत्रेण प्रणिपत्य ततो विप्रं वृत्वा यथा वित्तं
वस्त्रं लंकारादितिः संपूज्य अघेत्यादि ० मम बुध्बुधि पूर्वक कायवा इति न कृ
तकर्माद्या तन्मार्जिता न्यजन्मोपार्जित मनुष्य हिंसा न दानार्थं मादुकुत ब्राह्मणति
राकरण जस्योदरं नृज जतित पीडयतो दकामोयं स्वर्णमय त्रिशूल विरूपाक्ष
प्रतिमा युतः सोपस्करो गोत्राय शर्मणे ० संपूजिताय तुल्य महं संप्रददेन ममे
ति ॥ मंत्रास्तु ॥ नगवश्च न गुनेत्र घटदक्षयज्ञ प्रमदन ॥ तवायुधप्रदानेन या

हा० चं०
८७

पंतर्पतुशंकर॥ युगांते येन लोकानां त्वं संतकविनाशन॥ विदग्धया स्वपाते
न तेन पापं व्यपोष्य॥ येन दग्धं वणार्धं त्रिपुरासु दुर्जयं॥ तेन पाशुपते
नारुममश्रुं विनाशाय॥ यदि बुद्धिं कृतं पापं मनोवाकायमानं संतत्सर्वं
मये दाशुश्रुत्वा दानप्रश्नावते इति॥ ततः सुवर्णपरिमितां दक्षिणां दत्वा द्विज
नोजनसंकल्पं विधाय त्रयसीं दत्वा कर्मस्वरार्पणं कुर्यात्॥ इति त्रिशूळदानं
॥ ॥ अथ दारिद्र्यहरं कुबेरमूर्तिदानं॥ वायवीये॥ दारिद्र्यो जायते मर्त्यो दानवि
घ्नं करोति यः शिवं यायते येन कर्मणा तच्छुभमे॥ पञ्चार्द्धं न तदर्थं न चतुर्थं
नो न वा पुनः अथं सार्धं सा षड्यादारस्य पंचाशत्तमाषाच धिवा वित्तशास्त्रा
हितेन पुष्पकविमानस्यां कुबेरमूर्तिपार्वयोः पद्मशंखाकारयुतां कृत्वा शु

८७

मे क्रिश्चेत्या० ममेह जन्मनि पूर्वजन्मनि वा दानविघ्नजतित दारिद्र्यविनाशपूर्
वक यथेति तद्धनप्राप्त्यर्थं कुबेरमूर्तिदानं करिष्ये इति संकल्प्य गोमयेनोपलिप्ते द्वि
चतुरेकद्रोणतंडुलराशौ कुबेरप्रतिमां राजाधिराजायेति संपूज्य ततः आग्नेयांस्व
गृह्यविधिनाग्निं प्रतिष्ठाप्य समिदां चरुतिः प्रत्येकमक्षेत्रराजं राजाधिराजा
येति मंत्रेण हुत्वा तत्संख्यायता कृतिर्लैर्वा हतिनिश्च हत्वा कुबेरमूर्तिं दद्यात्
अथेत्यादि० प्रीत्यर्थं ममेह जन्मनि जन्मांतरे वा कृतदानविघ्नजो तिततीव्रदारि
द्र्यविनाशपूर्वकं यथेति तद्धनप्राप्त्यर्थं चंद्रमां कुबेरमूर्तिं कुबेरपुष्पकविमान
स्थां पार्वयोः पद्मशंखाकारयुतां सोपस्करो गोत्राय शर्मणे सुपूजिताय तुभ्य
महं संप्रददेत ममेति॥ मंत्रौ तु उत्तराशां पते देव कुबेर नरवाहन पद्मशंखा

दा० चंडी०
१७०

निधीनां त्वं पतिश्री कंठवद्वनदानविधानमया प्राप्तद्वारिधं न वदुःखदा तस्य
र्वतवदानेन पापमारु विनाशयेति ॥ देयद्रव्यतृतीयां चतुर्थ्यां वा सुवर्णद
क्षिणां दद्यात् ॥ इति विशेषः ततो ब्राह्मणनोजनसंकल्पं कृत्वा नृयसी च दद्या
त् ॥ इति दारिद्र्यहरं कुबेरमूर्तिदानं ॥ ॥ अथ उमामहेश्वरमूर्तिदानं ॥ ॥ न विषे
॥ अथ द्यादिसर्गो लवनकाननससागरांकपृष्ठीदानसमकळावाप्तये इमामु
मामहेश्वरमूर्तिं सोलं कृतां सोयस्करां सोयस्वरणां गोत्राय नार्मणे तु स्यम० देन
ममेति मंत्रस्तु ॥ शिवरात्र्यात्मकं यस्मात्तद्गदेतद्भराचरं ॥ तवदानेन मेवरा
त्र्यां पृथिवी स्यात्कृतिश्चला ॥ सुवर्णदक्षिणां दद्यात् ॥ ॥ इति उमामहेश्वरमू
र्तिदानं ॥ ॥ अथ लक्ष्मीनारायणमूर्तिदानं ॥ ॥ स्कां दे ॥ संकल्यादि पूर्ववत् ॥

१७०

मंत्रस्तु ॥ लक्ष्मीतिवासदेवेशारां वचक्रगदाधरा ॥ तवदानातिथरा लक्ष्मीमह
हे स्यात्सदा ध्रुवं ॥ सुवर्णदक्षिणां दद्यात् ॥ ॥ इति लक्ष्मीनारायणमूर्तिदानं ॥ ॥
॥ अथ हरिहरमूर्तिदानं ॥ ॥ संकल्यादि पूर्ववत् ॥ मंत्रस्तु ॥ ॥ शिवो नाम शिवं
साक्षात्तथानारायणोऽपि च ॥ अस्य दानाद्वरिहरौ प्रसन्नोस्तः सदा मम ॥ ॥ इति
हरिहरमूर्तिदानं ॥ ॥ अथ सूर्यमूर्तिदानं ॥ ॥ सूर्यारुणसंवादे ॥ संकल्यादि पृ
र्ववत् ॥ मंत्रस्तु ॥ ग्रहाणामधिपः सूर्यः पद्महस्तः प्रताकरः ॥ दानेनास्यरवि
रायुः शांतिश्रीदः सदा मम ॥ सुवर्णदद्यात् ॥ ॥ इति सूर्यमूर्तिदानं ॥ ॥ अथ
गणपतिमूर्तिदानं ॥ ॥ स्कां दे ॥ यत्तमानमतीरीशद्विभवाय मुमासुते ॥ विघ्ने
नारक्षप्रचुरतु मेदास्यामती कृदं ॥ इति प्रार्थ्य संकल्यादि कृत्वा दद्यात् ॥ मंत्रस्तु

श० चंडी०

१७१

॥ गणनाथो विघ्नहरो गौरी सूनुरतीष्ठः ॥ अस्पदानेन मेशांति प्रसंनोक्त विनाय
क इति ॥ इति गणेश मूर्तिदानं ॥ ॥ अथ जगदंबिकादानं ॥ देवीयुगयो ॥ संक
ल्पादि पूर्ववत् ॥ मंत्रस्तु ॥ अदिमाया महाशक्तिर्विश्वमाता जगन्मयी ॥ दानेन
स्याः प्रसंनोक्त सर्वदा मम शांतवी ॥ इति जगदंबिकादानं ॥ ॥ अथ सरस्वति
मूर्तिदानं ॥ वायवीये ॥ संकल्पादि पूर्ववत् ॥ मंत्रस्तु ॥ वीणा पुस्तक संयुक्ता
वाङ्मूर्तिः समंलंकृता ॥ गृहाण त्वं हि जगदंबा कृषि सिद्धिस्तु कुले मम ॥ इति
सरस्वती मूर्तिदानं ॥ ॥ अथ शाळग्रामदानं ॥ हे माद्रौ पादौ ॥ शाळग्रामशि
ला चंक्रै यो दद्याद न मुत्र मं ॥ नृचक्रं ते न दत्तस्य तस्यै लवन कानन मिति ॥ अ
थेत्यादि ० मरौ लवन कानन नृचक्र दान सम फल कामो यं शाळग्रामो घंटां

१७२

खादिसोयस्करणा तुलसीपत्राद्यर्चितः स वस्त्रतालादि पात्रे स्तितो यथाशा
क्ति सोयस्करः सालंकृतो गेत्राय शमं यो सालंकृताय तुल्यं महं संप्रददेन म
मेति मंत्रस्तु ॥ महाकोशनिवासे न चक्रायेरुपरो नितं ॥ शाळग्रामप्रदा
नेन मम संतुमनोरथा इति ॥ सुवर्णदक्षिणा सर्वत्र ॥ नरजतं ॥ एवं संकल्पा
दि सर्वदेव मूर्तिशिलादानेनैषियोजनीयं ॥ मणिः शाळग्राम इति हे माद्रि
णाम्पाखातं ॥ घोरप्रतिग्रहेषु च गणितमिति ॥ इति शाळग्रामदानं ॥ ॥ अ
थ शिवनामिदानं ॥ लेप्ये ॥ संकल्पादि पूर्ववत् ॥ मंत्रस्तु शाळग्रामशिला
पुण्यानुक्तिमुक्तिप्रदायणी नै नि ॥ शिवनामिः प्रदानेन पूर्णाः संतुमनोर
थः ॥ इति तथा महाकोशनिवासत्वे शाळग्राममहेश्वर ॥ प्रीयतां तव दानेन

दा० चं० ५०

१७२

प्राप्तविष्णुमहेश्वराः॥ इति शिवानिदानं॥ अथ लिंगदानं॥ लैप्ये॥ संकल्प्यादि
पूर्ववत्॥ मंत्रस्तु॥ सालंकारमहालिंगनिवासत्वं वषध्वज॥ प्रीयतां वदेवे
नं शिवो गौर्यायुतस्य मे॥ तथा॥ कैलासवासी गौरीरां नगवन्तगुनेत्रनृत्त॥
चराचरात्मके लिंगे रूपं दिशतु वांछितमिति॥ रुद्राक्षमाळा सहितं लिंगं ददा
यात्॥ कोटिगुणपुण्यं न वति॥ अथ मारकतलिंगदानं॥ इदं मारकतं लिंगं ते
ष्यपीठसमन्वितं॥ धातुं हृदि रमनि युक्तमेकादशयुलान्वितं॥ संप्रदद्याद्विधा
नेन पृथ्वीदानफलं लजेत्॥ इति॥ रुद्राक्षमालयुक्तं॥ संकल्प्याकृतमेव॥ का
व्मीरलिंगदाने तु मारकतपदस्थाने काव्मीरपदं वदेत्॥ मंत्रस्तु॥ मृत्यंजये
ना गौरीरास्तुत्यां वषवाहन॥ संप्रदानेन तेरां नो मम संतु मनोरथा इति॥ इति

१७२

लिंगदानं॥ अथ घंटादानं॥ पादौ॥ अद्यत्यादि० मम संकल्पं घंटा नादश्रवण
लोकनिवासप्राप्तिकामो० गोत्राय शर्मणोक्तपूजिताय० इमां घंटां विष्णुदेवत्यां
तुभ्यमहं० दैनममेतिदं० मंत्रस्तु॥ घंटादेवप्रिया तित्यं दैत्यत्रासरासदा॥ संप्रदा
नेन मे तस्या विजयोक्तसदा ममेति॥ सुवर्णदक्षिणा देया॥ इति घंटादानं॥ अथ
शंखदानं॥ पादौ॥ अद्यत्यादि० गोत्राय शर्मणो अयं शंखः सुपूजिताय० विष्णुदे
वते तुभ्यमहं संप्र० नममेति मंत्रः॥ शंखं शुभकरं तित्यं सर्वमंगलदायकं॥ त
स्मादस्य प्रदानेन शान्तिरुक्तसदा ममेति॥ सुवर्णदक्षिणा॥ इति शंखदानं॥ अ
थ काष्ठचक्रदानं॥ मृत्यंजययकके॥ अद्यत्यादि० मम महा मृत्युतिरासार्थं
काष्ठचक्रदानमहं करिष्ये इति सकल्प्य॥ शक्तितीर्थे कृते च द्राकारमनेक

दा० चं० १०

७३

मुक्तामालात्मकरस्मियुक्तं कावचं विप्रं च गंधाब्जकारादिनीः संपूज्य दद्यात् ॥ गोत्राय ० पूजिताय ० दंडं काष्ठं नक्रं मुक्तादामयुतं सुपूजितं महामृत्युनिवारणकामस्तन्यमहं संप्रददेत ममेति ॥ मंत्रस्तु ॥ इमं मेरांजतं चक्रं देंदु रस्मिमाकुलं ॥ अथ मृत्युविनाशाय दत्तमायो विदधयद्वाति ॥ ततः सुंदे राकालोस्मत्वा अग्निं प्रतिष्ठाप्य ॥ ओं कावचक्राय नमस्तस्मै तनेतमंत्रेणा ह्येतरशतघता कृतिर्हृत्वा पापसादिना द्वादशब्राह्मणालोजयित्वा स्वयं ॥ अक्षरलवणसकंदं जीति ॥ इति कावचक्रदानं ॥ ॥ अथ परमायमृत्यु हरं यममूर्तिदानं ॥ मृत्युं जये ॥ ॥ लोहपात्रे स्थितं कां स्पृश्यात् पृथक् तुराजतं ॥ तस्मिन्काष्ठेश्वरः स्वर्णैः पुरुषाकारतागतः ॥ तद्रूपं तु ॥ ईर्ष्यतीति दंडह ॥

७३

स्तोरकद्वयपाशाहस्तकैः ॥ कुट्टो वस्त्रालंकृतस्याद्रोगिणामनयप्रदः ॥ अलंकृतः स्वर्णालंकारैः त्रिलोहारैर्हृतैर्वृतः ॥ त्रिलोहं कां स्पृश्यात् पितृभारं पुरुषाकारैर्हृतैः दंडहस्तैः कृत्वा महिषपृष्ठे अष्टम्यां चतुर्दश्यां वा दद्यात् ॥ दक्षिणा तु घृतपूर्णघटः ॥ सुवर्णवा ॥ एवं कृत्वा दानेनायममृत्युनाशान्मुच्यते ॥ तान् शोषमृत्युः ॥ इत्ययममृत्युहरं यममूर्तिदानं ॥ ॥ अथ कावचपुरुषदानं ॥ ॥ न विष्ये ॥ देवं निष्कृतांतं पार्थदानेषु विधिरुत्तमः ॥ मध्यमस्तु तदर्थे न तदर्थेनाधमः स्मृत इति ॥ इत्यशक्तौ पंचसौवर्णिकेन वा ॥ ततो ह्येन तु प्रतिगृहीता दुःखशीका वहस्यात् ॥ चतुर्थ्यां चतुर्दश्यां च द्वायां करणे वा कुर्यात् ॥ कावचपुरुषस्वरूपमाह ॥ शेषदशानं स्तवर्णेनेत्रं खड्गोत्तकं मांसपिंडयुतवामकरं जयाकुसुमकुंड

दानचंडी०

१७४

अरक्तस्रग्निगंशं खमालाधरं छुरिकायुतकटिदेशं अतिदीर्घं कृष्णजितयुतं नि
र्माय ॥ ॥ अथेत्यादि ॥ ॥ अपमृत्युव्याधिसर्वबाधानिवारणा व्याहृतैश्वर्यप्रति
धर्मप्रीपुत्रपौत्रादिकत्वरत्नांते परमपदावाप्तिकामो वाकालयुनुषदानमहं
कारिष्ये ॥ काळयुनुवंसंपूज्यविनूष्यद्विजं वृत्तायथा विनवं वस्त्रालंकारादि
निःसंपूज्यपुण्यांजलिं गृहीत्वा यजेत ॥ सर्वकाळवरो यस्मात्कळत्वं केन चोच्य
ते ॥ ब्राह्मविष्णुशिवादीनां त्वमसाध्योऽसि सुव्रत ॥ पूजितस्य यथा तत्कामार्थि
तेश्च यथा सुखं ॥ यदुच्यते तव विनोत कुतुष्यत मोस्तु इति संप्रार्थ्य ॥ ॥ अथे
त्यादि ॥ ॥ अपमृत्युव्याधि इत्यादि ॥ राज्यपरमपदावाप्तिकामांतं संकल्प्यो
क्तवत्फलं संकीर्त्य गोत्राय शर्मणे ० सुपूजिताय इमं काळयुनुषं साकं कृतं

१७४

उक्तोपस्करं विष्णुदेवतं तुभ्यमहं संप्रददेन ममेति दत्वा पूर्वोक्तं संख्याकासौ ॥
वर्णदक्षिणात्वेन दत्वा कं विसृज्य तन्मुखं नेहेन स्पर्शेच्च ॥ ततः शंता पृथिवी ॥
शिवमंतरिहं सिति जपित्वा ॥ हस्तौ पादौ प्रक्षाल्या च मन्त्रयसीद ह्रीं गं दत्वा
विप्रात्संतो ज्यमुह्युक्तो नुजीतेति ॥ अनेन विधिना यस्तु दानमेतत्प्रयच्छा
ति ॥ नायमृत्युनयं तस्य नाचम्याधि नयं कृतं ॥ नवत्यव्याहृतैश्वर्यः सर्वबाधा
विवर्जितेति ॥ हेमाद्रिः ॥ इति काळयुनुषदानं ॥ अथ सर्वसंपत्करदानं ॥ ॥
ब्रह्मांडपुराणे ॥ सूर्यो यरागादिपुण्यकाळे देवाळ्यादियुण्यदेशे गृहे वा का
यं ॥ प्रतितस्त्रिकुशमिश्रोदकेन स्नात्वा कृतनित्यक्रियाचम्य प्राणानायम्य
० अथेत्यादि ० सर्वसंपदायुरारोग्यसमस्तयापनाशपुत्रपौत्रादिकुलवृद्धि ॥

हा०चं०
७६

र्यसुवर्णशृंगं रौप्यदंतमौक्तिकपुच्छं सुवर्णनातिं कृत्वा तदुपर्यात्मप्रमाणां
स्तीलात् संस्थाप्य वाससा छाद्य संगंधरत्ननिचत्वारि पात्राणि कांस्यचतु
ग्धदधिमधुयुतातिचत्वारि नृदश्वप्रागादिदिक्कदानदेशाद्वा हेमं पकरोत्वा
सवर्णं कुंभे च संस्थाप्य ॥ देशाकांक्षे संकीर्त्य ० समसप्तजन्मोपात्तयापनाशा
कामात्मपितृपुत्रापमृत्कपरिहारनार्याधनदेशाद्यवियोगकामः सकलेष्ट
फलावाप्तिब्रह्मलोकावाप्तिकामश्च कृत्वा जिनदानमहं करिष्ये इति संका
ल्प्य ॥ जीर्णपीतवाससा स्वागन्तं नृत्य ॥ यानिका निचपापानि मया लोकात्क
तानि च ॥ लोहपात्रप्रदानेन प्रदानेन प्रणश्यतु मया नृवै ॥ इति मंत्रेण सति
लं लोहपात्रं कृत्वा जिनस्य वामपादे निवेदयेत् ॥ यानिका निचपापानिका

७६

योऽस्थानि कृतानि च ॥ कांस्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा ॥ इति मंत्रेण म
धुमयं कांस्यपात्रं कृत्वा जिनं दक्षिणापादे निवेदयेत् ॥ परापवादं पेशून्मादृया
मांसस्य नक्षणात् ॥ तदुत्पितं तु मे पापं नाम्न पात्रात्प्रणश्यतु ॥ इति मंत्रेण सति
लं ताम्रपात्रं वामहस्ते ॥ कन्या नृतंगवांचैव परदारमैष्वैरुतं ॥ रौप्यपात्रप्रदा
नेन क्षिप्तं नाशं प्रयातु मे ॥ इति मंत्रेण मधुमयं रौप्यपात्रं दक्षिणहस्ते ॥ जन्मज
न्मसहस्तेषु कृतं पापं कुबुद्धिना ॥ सुवर्णपात्रदानात्तं नाशयाशु जनार्दन ॥ इ
ति मंत्रेण साक्षत हेमपात्रं मध्ये तथा हेममुक्ताविजुमहाडिममातुल्लिगादिति
संपूज्य ॥ पुनर्देशाकांक्षे संकीर्त्य ० अमुकगोत्रो मुकशमर्हि समसप्तजन्मोपा
पादि ० ब्रह्मलोकावाप्तं मुक्ता ० गोत्राय शर्मणे ० संपूजिताय तृप्ताय इदं क

दा०चं०

१७५

लाजिनं यथाशक्ति सोयस्करं वृषत ध्वजप्रीतये तु न्यमहं संप्रददेनममेति ॥
एतदक्षिणापरिमाणं तु गारुडे ॥ सुवर्णनिष्कृतं तदधत्तं दधं वानतो न्यू
नत्वेनाधिकफलं ॥ अथ सद्यः सद्भिजो राजन् चित्ररूपसमो हि सः ॥ दाने च श्रा
द्धकृत्ये च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ इति गारुडे ॥ स्व ॥ ग्रहात्येष्यतं विप्रमंडके
स्नानमाचरेत् ॥ पूर्णकुंभेन राजेंद्रावायां पकचस्य तु ॥ कृत्वा वाचायकं च
शमंत्रेणानेन मूर्धनि ॥ आप्यायतां समुद्रस्वारुचो दाप्यास्तबोडरा ॥ अहते
वाससी कृत्वा आचोतः शुचितामियात् ॥ तद्वत्संहितं कुंभेनी त्वक्षयं चतुष्प
य इति ॥ ततो न्यसीदक्षिणां दत्वा शिषो गृह्णीयात् ॥ दानेनानेन सकलारिष्टया
पनाशो नूतिदानफलं चेति हेमाद्रिः ॥ होमादिविशेषस्तु मंत्रांतरादवगंतव्यः

एष

इति

॥ ॥ अथैकलाजिनदानं ॥ ॥ अथ शय्यादानं ॥ ॥ माहात्मारंते ॥ यजमानः पुण्य
काक्षे अष्टदले तिलप्रसंनिक्षिप्य तस्मिन् शय्यामा स्तीर्य तस्याः समंतादिशदिक्
णचतुष्टये शिरोनगोचपंचकुंभान् क्रमात् ॥ घृतं ॥ कुंकुमं ॥ गोधूमं ॥ जलपूर्णं
कुंभमुष्टीषी घृतपूर्णं कलशं ॥ संस्रधान्यातिचसंस्थाप्य ॥ अथेत्यादि ॥ ममसम
स्तपायहपूर्वकास रोगासेव्ययुतविमानकरणकेंद्रपुरगमनोत्तरषष्टिसहस्र
वर्षाधिकरणकक्रीडणस्त्रीसहस्रसंघसमावृतसर्गलोकमहिमत्वत उत्तरं षष्टि
योजनमंडलराज्यनोगानंतरं शिवसायुज्यतावाप्तिकामः शय्यादानमहं करिष्ये
इति संकल्प्य ॥ द्विजं सपत्निकं वृत्वा यथा विनवं वस्त्रालंकारादितिः संपूज्य शय्या
यां लक्ष्मीनारायणप्रतिमां कवचमयीं संस्थाप्य संपूज्य सपत्नीकविप्रेण सह ॥

दा० चं० ३०

१७८

य्यां प्रदक्षिणी कृत्यतमः प्रमाण्ये देव्ये इति चतुर्दिक्षु क्रमेण प्रमृतिष्यादिसंकीर्त्य०
मम सर्वपापक्षयेत्यादि० शिवसायुज्यतावासिकामो गोत्राय शर्मणे० सुपूजिताय०
इमो राय्यां इरातादिको याचतुष्टयस्थापनक्रमेण घृतं कुंकुमगोधूमजलपूर्णं
कुंजसमेताहंसतृलिप्रच्छिन्नोश्च नगंदोयधानिकां प्रछादतपदास्तत्रां सप्तधा॥
न्ययुतांतां बूलायतनादर्शं लालवंगाकर्पूरयुतां सुगंधपरिमलनोग्यवस्तुचं
दनागरुदीपिकोयानछत्रचामरासनयुतां नोजनताजनतजलपात्रपंचवर्णा
वितानां केराप्रसाधिवंजनशलाकापुष्पमालादियुतां श्रीलक्ष्मीनारायणप्रति
मासहितां युक्तोपस्करमंगिरोदैवतां गोत्राय शर्मणे० सुपूजिताय सालंकृताय
सच्चिकाय तुल्यमहंसंप्रददेत ममेति राय्योपवेक्षितविप्रहस्ते साक्षतकुरीदकं

१७८

क्षिपेत्॥ मंत्रस्तु॥ यथातकुलरायतं श्रुत्यं तुरमया विना॥ तथाराय्याममाप्सस्तत्र
श्रुत्या जन्मजन्मनीति॥ ततः सुवर्णमेव दक्षिणां दद्यात्॥ ततो नूयसीदत्वा ब्राह्मणां
श्च नोजयेदिति॥ ॥ इति रायादानं॥ ॥ अथ रायदानं॥ ॥ न विष्ये अद्यत्यादि० गोत्रा
यशर्मणे० इदं रायतं सुरवस्पर्शं श्रीविष्णुप्रीतिकामः तुल्यमहंसंप्रददेत ममेति
॥ मंत्रस्तु॥ मृदुः रायानं सुरवदं केरावस्पृश्यं सदा॥ दानेनानेन सौभाग्यं सर्व
दास्तु गृहे मम॥ ततः सुवर्णदक्षिणा॥ ॥ इति रायदानं॥ अथ कशिपुदानं॥
॥ न विष्ये॥ अद्येत्यादि० गोत्राय शर्मणे० कशिपुं यावज्जीवं शीतवातो ह्युनिवारण
कामस्तुल्यमहंसंप्रददे॥ मंत्रस्तु॥ मृदुरं बीजकार्या संपूरितं सुरवदं नृणां॥ तं स्मा
दस्याः प्रदानेन सुरवं स्यात्सर्वदा ममेति॥ ॥ इति कशिपुदानं॥ ॥ अथ वस्त्रदानं॥

दा०च०

१५७

नि॥ नंदिपुराणे॥ वस्त्रं यश्चार्थिने दद्याच्छुभं वापि यदुच्यते॥ स तवेधनवान् श्रीमान्
बृहस्पतिपुरे वसेदिति॥ विलुधमोक्षरे॥ वासो हि सर्वदेवतं सर्वप्रायोज्यमुच्यते॥
वस्त्रदानात्सुवेषस्याद्वयविणमंयुतः॥ युक्तोऽवावण्यसौ ज्ञाप्यो विरोगश्च त
थाद्विजः॥ दत्त्वा कायसीकं वस्त्रं स्वर्गलोके महीयते॥ दत्त्वोर्णजं च तत्रापि फ
लं दुर्गागुणं न वेदिति॥ ॥ अथेत्यादि० गोत्राय नमो देवदेवतवस्त्रं स ह्मशिव
प्रियं देहालं कारणं बार्हस्पत्यदेवतं तु स्यमहं प्रदेनमम॥ मंत्रस्तु॥ सि
तं रत्नं सुखं स्यात् ईशानादेः प्रियं सदा॥ देहालं कारणं यस्मादतः शान्तिप्रय
छमे॥ ॥ इति श्वेतवस्त्रदानं॥ ॥ अथ पीतवस्त्रस्य॥ संकल्पादि०॥ मम समस्त
पापक्षयकामः॥ मंत्रस्तु॥ पीतं वासः सुमंगल्यं देवानो प्रीतिवर्धनं॥ दानेन

१५८

नेन मे पापहरत्वाश्च जनार्दन॥ ॥ पितवस्त्रदानं॥ अथ रक्तवस्त्रदानं॥ ॥ न वि
ष्ये॥ अथेत्यादित्य प्रीतिकाम० मंत्रस्तु॥ रक्तवस्त्रं सदारं संप्रादित्य स्य प्रियं सदा॥
श्रीकरं नूपदं नित्यमतः शान्तिप्रय छमे॥ इति रक्तवस्त्रदानं॥ अथ निळवस्त्रदानं
॥ ॥ न विष्ये॥ अथेता० बळायुश्रीवृद्धिकामः० मंत्रस्तु॥ मनोहरं नीळवस्त्रं वळरा
मप्रियं सदा॥ आयुविवर्धनं श्रीदमतः शान्तिप्रय छमे॥ इति नीळवस्त्रदानं॥ ॥
अथ चित्रवस्त्रदानं॥ न विष्ये॥ अथेति० षण्मुखप्रीतिकामः॥ मंत्रस्तु॥ षण्मु
खस्य प्रियं नित्यं चित्रवस्त्रं मनोहरं॥ तस्मादस्य प्रदानेन शान्तिरस्तु सदा मर्मेता॥
इति चित्रवस्त्रदानं॥ ॥ अथ कृष्णवस्त्रदानं॥ ॥ न विष्ये॥ अथेति० सवारीष्टनय
पीडापमत्पुपरिहाराय मृत्योः प्रीतिकामश्च० मंत्रस्तु॥ कृष्णं वासः प्रियं मृत्योः स

दा० चं०

१००

वर्षिष्टविनाशनं॥ मयपीडामृतिहरमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ इति कृष्णवस्त्रदानं॥ ॥
अथ पटकुळदानं॥ ॥ न विष्ये॥ अथेत्यादि०॥ कीर्तिकांति सर्वदेवप्रीतिकाम०
॥ मंत्रस्तु॥ पटकुळं सदारं संपवित्रं कांतिदं नृणां॥ कृष्णादीनां प्रितिकरमतः शान्तिं
प्रयच्छ मे॥ इति पटकुळदानं॥ ॥ न विष्ये॥ अथ मृतकपटदानं॥ ॥ अथेत्या
दि० पितृ तसिकामः मंत्रस्तु॥ कीदृजं त्रसरं पुण्यं मृतकपटं सज्जकं॥ पितृणां
प्रतिदं यस्मादतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ ॥ इति मृतकपटदानं॥ अथे० र्णावस्त्रदा
नं॥ न विष्ये॥ अथेत्यादि० सर्वदेवप्रीतिकामः० मंत्रस्तु॥ उर्णावस्त्रं चारुचित्रं
देवानां प्रीतिवर्धनं॥ सुखस्पर्शकरं तित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ सकळा तधि
रसमादीनामप्ययमेव मंत्रः॥ ॥ इत्पूर्णावस्त्रदानं॥ ॥ अथ कंबलदानं॥ ॥

१००

स्कां दे॥ कंबलः पटगर्तश्च महाशीतविनाशनः॥ सरावविपरीतश्चेत्तं त्रदृष्टि वि
नाशकः॥ अथेत्यादि० श्रीविष्णुप्रीतिकामः मंत्रस्तु॥ शीतवर्षाहरः पुण्याद
हो बलविवर्धनः॥ कंबलस्य प्रदानेन शान्तिरस्तु सदा ममेति॥ ॥ इति कंबलदा
नं॥ ॥ अथ चित्रकंबलदानं॥ ॥ न विष्ये॥ अथेत्यादि० लक्ष्मीनारायणप्रीति
कामः० तुल्यमहं संप्रददे॥ मंत्रस्तु॥ उर्णा पटश्चाविकादिसर्वदेप्रियः शुचिः॥
चित्रकंबलदानेन मम संतु मनोरथाः॥ ॥ इति चित्रकंबलदानं॥ ॥ अथ त
न्त्रपात्रदानं॥ ॥ वाराहपुराणे॥ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि पात्रदानमनुत्तमं॥ कृ
त्वा ताम्रमयं पात्रं यथा वित्तवविस्तृतं॥ तस्यो त्रेहं मीळक्ष्मीनारायणप्रतिमानुमा
महेश्वरप्रतिमां च संपूज्य द्विजमपि पूजयित्वा॥ पराववा दयैश्वर्याद नक्षत्रा

हा० चं०

१०१

चतुर्दशदिगुत्पन्नपापदानेन ताम्रपात्रविनश्यतु ॥ वारीरोत्यसकळपाप
नाराकामो गोत्राय शर्मणे ० मृपूजिताय ० इदं ताम्रपात्र उमामहेश्वर प्रति
माळस्मीनारायण प्रतिमा सहितं तुल्यमहं संप्रददेन ममेति ॥ मंत्रस्तु ॥
परायवा दपैशूत्या दत्तस्य चतुर्दशात् ॥ पापं गोत्रोत्थितं ताम्रपात्र दत्त
त्पणार्पत्विति ॥ एवं संकल्प्य प्रतिमादिसर्वपात्रेषु बोध्यं ॥ इति ताम्रपात्र
दानं ॥ अथ प्रसंगात्तम्रपात्रदानमपि ॥ ॥ न विष्ये ॥ अथेत्यादि ० आयुरागे
प्यवलवृद्धिश्च सूर्यं प्रीतिकामः ० मंत्रस्तु ॥ सूर्यप्रीतिकरं ताम्रमारेण्युबल
वर्धनं ॥ तस्मादस्य प्रदानेन नृणां तिरस्कृतमममेति ॥ इति ताम्रपात्रदानं ॥
॥ ॥ अथ कास्यपात्रदानं ॥ ॥ वाराहे ॥ अथेत्यादि ० कामाकामकृतपाप

१०१

नाराकामः ॥ मंत्रस्तु ॥ यानि पापान्यनेकानि कामाकामकृतानि च ॥ कां स्यपात्र
प्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा ॥ ॥ इति कां स्यपात्रदानं ॥ ॥ अथ प्रसंगात्कां स्य
दानमपि न विष्ये ॥ ॥ अथेत्यादि ० ब्रह्मविष्णुशिवप्रीतिकामः ॥ मंत्रस्तु ॥ कां
सिंवां स्नात्वा शिवो साक्षात्कां स्यमेतद्विज्ञावसुः ॥ कां स्यं विष्णुमयं यस्मादतः शान्तिं
प्रयच्छमे ॥ ॥ इति कां स्यदानं ॥ ॥ अथ लोहपात्रदानं ॥ ॥ न विष्ये ॥ अथेत्यादि
० बौद्धैस्तानाज्ञानकृतपापक्षयकामः ॥ मंत्रस्तु ॥ ज्ञानाज्ञानकृतं पापं म
या लोनात्कृतं चिरात् ॥ लोहपात्रप्रदानेन समयीडां व्यपोहत्वेति ॥ ॥ इति लो
हपात्रदानं ॥ ॥ अथ शैष्यपात्रदानं ॥ ॥ विष्णुधर्मे ॥ अथेत्यादि ० कस्याद्रूप
परदारनिमर्शनादिपापक्षयकामः ० मंत्रस्तु ॥ केत्याद्रूपतः पापं परदारनि

निमर्शने॥ रौप्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु ते सदेति॥ ॥ इति रौप्यपात्रदानं॥
 ॥ ॥ अथ सुवर्णपात्रदानं॥ ॥ वाराहे॥ अथेत्यादि० जन्मोत्तरसहस्रोत्पत्तु
 क्षतनाशकामैः० मंत्रः जन्मोत्तरसहस्रेषु यत्कृतं दुष्कृतं मया॥ तसंर्वनाश
 मायातु स्वर्णपात्रप्रदानतः॥ इति स्वर्णपात्रदानं॥ अथ स्थाळीदानं॥ ॥ कृ
 त्वाताम्रमयी स्थाळी पलानां पेचनिःश्रुतिः॥ अत्राक्तस्तदधेन चतुर्थीशो
 नवायुतः॥ अत्राक्तो मन्मयी॥ यायसेनघृतं पूणशिराजलपात्रयुतां च स
 वस्त्रा मंडके संस्थाप्य गंधमध्यादिना लंकृत्य॥ आदित्ये हति संक्रांतौ चतुर्दशा
 मष्टमीषु च॥ एकादश्यां तृतीयायां विप्राय प्रीतिदाययेत्॥ ॥ अथेत्यादि०
 यावज्जीवे स कुडं वस्य यथेष्टमन्त्रतस्ततो ज्वादि लानकामः इमां स्थाळी पाय

संपूर्णां घृतशर्कराशकजलपात्रवस्त्ररतां मंडलं सांख्यं कृतं गोत्राय शर्मणे० तु
 स्य महं संप्रददेन ममेति मंत्रस्त॥ इयं पाय संपूर्णां तु स्थाळी घृतजलपात्रयुतां॥ दानात्सं
 पत्तिपात्रं स्पामतः पाहि महेश्वरेति॥ सुवर्णदक्षिणा॥ ॥ इति स्थाळीदानं॥ ॥ अथ
 वेदपुराणदानानि॥ वायवीये॥ अथ दशपुराणानि सहिरण्यानि पर्वणि॥ लिखि
 त्वायः प्रयच्छेत्तु स विद्यापारगो भवेत्॥ रामयणं तारतं च दत्त्वा स्वर्गे महीयते॥ धर्मशा
 स्त्रतरो दत्त्वा स्वर्गलोके महीयते॥ त्रविष्ये॥ धेनुदानसहस्रेण सम्यक् दत्ते न यत्कं
 ॥ तत्कं स मवाप्नोति पुस्तके कप्रदानतः॥ इति॥ संगच्छेत्तुर्दश॥ विद्योक्ता मदन
 रत्नेन दीपुण्ये॥ विद्याश्चतुर्दश प्रोक्ता क्रमेण चर्यया लिखिताः॥ षडंगं चतुरो वेद
 धर्मशास्त्रपुरातनं॥ मिमांसा तर्कशास्त्रं चरता विद्याश्चतुर्दश॥ आसानवांता

रा०चंका

१०३

रोत्यन्ताः पराविद्याः सहस्रदाः ॥ इति ॥ युगतनेपुगणं ॥ तत्रैव कालमाह ॥ चंद्र
सूर्योपरागेवासंक्रांत्ययनवासरे ॥ शुक्लेक्षि शुक्लतद्वेत्रे कृत्वामंडपमुत्तमं ॥ चतु
रस्तवितातेचबध्वापुष्पोपशो निते ॥ तत्रत्यस्यामनेदिव्यं दिव्यं गंधादिवासितं
॥ तत्र संस्थापयेद्यंत्रेनागदंतमयं शुक्लं ॥ संस्थाप्य पुस्तकं तत्र नैगमं सारतादि
कं ॥ नैगमं वेदपुस्तकं ॥ पुण्यं पवित्रं संपूज्य वस्त्रालंकारनृषणैः ॥ पूजयेच्च
दिशां पाळां लोकपालान्यथाकमं ॥ कन्यास्त्रियश्च संपूज्यामातरः कल्याणव
ताः ॥ शास्त्रसद्भावविदुषिदद्यात्पुस्तकमुत्तममिति ॥ ॥ अथास्य दानप्रयोग
ः ॥ ॥ यजमानः कृतनित्यक्रियः शुचिः पुण्यकाले देशकोलो संकीर्त्य गोसहा
स्तदानसमफालावाप्तिर्स्वर्गलोकमहिमत्वसकलचतुर्दशविद्यावेदवेदांग

१०३

पारगत्वसिद्धिद्वारा श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं नमस्कृत्य पुस्तकदानमहं करिष्ये ॥ ॥ ३ ॥
तिसंकल्प्य ॥ ॥ पूर्वोक्तमंडपादियथाशक्त्वा कल्पयित्वा नागमयं त्रैवल्लद
यंबधपटसूत्रवे ॥ छिते पुस्तकं संस्थाप्य हैमीसारस्वतप्रतिमां रौप्यमयं सिंहवि
हंतुतत्रवाह्यपरितो लोकपालांश्चावाह्यतत्र कृत्वा सित्यः कुमार्यश्चावाह्य ॥ यागुगू
यासिनीवालीयाशकायासरस्वती ॥ इंद्राणीमहूर्तयेवरुणांनी स्वस्तये ॥ इति मं
त्रेण यद्वा ॥ देवी वाचमजनयंत देवास्तां विश्वरूपाः पशोवोमदंति ॥ सानो मंदेष
मूर्जंडहाना धेनुर्वागस्मानुपस्तष्टुतैतु ॥ इति मंत्रेण वा ॥ ॥ आवाहितदेवता
ः षोडशोपचारैरभ्यर्च्य द्विजं च वृत्वा यथाविनतं वस्त्रालंकारादिभिः पूजयेत् ॥
अथेत्यादि ० गोत्राय शर्मणे ० संकल्पोक्तफलं संकीर्त्य ० इदं पुस्तकं प्रतिमायु

दा० चंडी०

१०४

ते ससिंहं उर्णा पटवधं दृढसूत्रवेष्टितं नागमययंत्रे स्थितं यथाशक्ति सोपस्करयु
तं सारस्वतदैवतं तु स्यमहं संप्रददेत ममेति ॥ मंत्रस्तु ॥ सर्वविद्याश्रयं ज्ञानका
रणं लब्धिताहारं ॥ पुस्तकस्य प्रदानेन प्रीणा तु मम तारती ॥ सारस्वती जगन्मा
ता ब्रह्माधिदैवतं ॥ अस्याः प्रदानावागीशा प्रसन्ना जन्त जन्मंति ॥ ततः सु
वर्णं दक्षिणां दद्यात् ॥ इति पुस्तकदानं ॥ ॥ अथ रत्नदानं ॥ ॥ तविष्ये ॥ ॥
माणिक्यं पद्मरागं च वैडूर्यं वज्रमेव च ॥ मरकतं च गोमेदं पुष्परागं च मोक्षि
कं ॥ हरितं च नवैता निरत्ना मुक्तानि सूरितिरिति ॥ रत्नादानां धरिर्लक्ष्मीस्वपदं
च प्रयच्छतीति ॥ ॥ अथेत्यादिना श्रीलक्ष्मीनारायणपदावाप्तिकामः ॥ मंत्रस्तु १०४
॥ यस्माद्वलेषु सर्वेषु सर्वदेव्या व्यवस्थिताः ॥ तस्माद्वलप्रदानेन वांछितं फलं

मत्तु मे ॥ इति नवरत्नादानाति ॥ ॥ मौक्तिकदानं मंत्रस्तु ॥ मौक्तिकं नृषणं विष्णोः
श्रियो गौर्याः शिवस्य च ॥ दानेनास्य मुखं चास्तरेहिकामुष्मिकं ममेति ॥ प्रवाळ
दानं मंत्रस्तु ॥ प्रवालं तुष्टिदं श्रीदं कांतिदं शुभदं तथा ॥ दानेनास्य मही सौख्यं रा
तिरस्तु सदा ममेति ॥ कर्णनृषणं दानं ॥ ॥ मंत्रस्तु ॥ नृषणं कर्णयोस्त्रीणां स्वर्ण
रत्नादिसंयुतं ॥ ताटकस्य प्रदानेन सौभाग्यं वर्धतां ममेति ॥ मांगल्यमणिदानं ॥
मंत्रस्तु ॥ मांगल्यमणयो लक्ष्म्याः गौर्याः प्रीतिकाराः सदा ॥ तस्मादेषां प्रदानेन
रांतिरस्तु सदा ममेति ॥ कुंकुमदानं मंत्रस्तु ॥ कुंकुमं शोभनं रम्यं सर्वदा मंग
लप्रदं ॥ दानेनास्य महत्सौख्यं सौभाग्यं सदा ममेति ॥ इति कुंकुमदानं ॥ ॥
अथ हरिद्रादानं मंत्रस्तु ॥ गौर्याः प्रीतिकरं नित्यं हरिद्रा सर्वकामदा ॥ तस्मा

दा० चं० १०

१०५

तस्माः प्रदानेन सौत्ताग्यं जन्म जन्मति ॥ इति ॥ सिंह रदाने मंत्रस्त ॥ सिंह रं शो ॥
नितेरं गणेशाय प्रियं परं ॥ दानेनास्य पुरालक्ष्मी शिरामे चास्त संततिरिति
॥ कस्तूरि दान मंत्रस्त ॥ कस्तूरी नागपदनिम्बदेवमर्त्यजनप्रिया ॥ दानेना
स्यैः सुखं नोगः शान्तिरस्तसदा ममेति ॥ कर्पूर दान मंत्रस्त ॥ कर्पूरं शीतलं
चारुदेवर्षिगुरुसेवितं ॥ तस्मादस्य प्रदानेन लक्ष्मी प्रीतिकाराममेति ॥ कर्पू
रं रुचिरं विप्रगृहाणे मंसुपूरितं ॥ पुष्पगंधस्थितासामेकमला प्रीयतामिति
॥ नानास्तगंधद्रव्यदाने मंत्रः ॥ गंधो मनोहरो दिव्यः शान्तिदः सुखदस्तथा
॥ तस्मादस्य प्रदानेन सुगंधः स्यात्सदा ममेति ॥ ॥ इति नविष्य पुराणोक्तं ॥
नानाद्रव्यदान मंत्रः ॥ ॥ अथ देवे गलंतिका दानं ॥ ॥ नविष्य पुराणे ॥ ॥ व

१०५

संतसमये ज्ञत्वा गत्वा देवालयं शुभं ॥ शिवस्य विहो रकस्य इष्टदेवस्य वायुनः ॥
स्तवंतं कारयेत्कुं नं अछिन्नं देवमस्तके ॥ दिवा रात्रौ स्तवे देवं जलं मासचतुष्टयं
॥ स्तवंतं बिंदुसंख्यका हस्वर्गलोके महीयते ॥ इति अत्र प्रयोगस्तवं संते शुभदिने
स्थिरज्वाहौ कृतनित्यक्रियः ॥ आचम्य प्राणानायाम्यं अद्येत्यादि ० देवशिरः
सिद्धवज्रजलं बिंदुसमसंख्यका ह्म शिवपुरादिनिवासकामो मासचतुष्टयं दिवा
रात्रौ च देवे गलंतिका दानं महं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ प्रासादं सम्यक् प्रक्षाल्य
देवं पंचामृताद्युपचारैरस्य च देवे गलंतिकां बध्नीयात् ॥ मंत्रस्तस्कां दे ॥ ॐ न
मः शंकरः शंभुर्नमो वापिशिवो हरः ॥ प्रीयतां मे महारुद्रो जलसेकप्रदाना
त इति ॥ एवं मासचतुष्टयं देवे गलंतिका दानं कृत्वा जन्ते प्येवं पंचामृतादिपू

हा० चं०
१०६

जनं कृत्वा यथाशक्ति ब्राह्मणाः शौजयित्वा देवेभ्यो दक्षिणां दद्यादिति ॥ त्रयाः
णामपि लोकांतामुदकं जीवनं स्मरते ॥ पवित्रममृतं यस्मात्तदेयं पुण्यमिच्छ
तेति ॥ ॥ इति स्कांदे कृतदेवगलंतिकादानं ॥ ॥ अथ प्रपादानं ॥ ॥ नविष्ये ॥
अतीतेनालुने मासि प्राशे चैत्रमहोत्सवे ॥ पुण्येऽपि विप्रकथिते मंडपं का
रयेत्ततः इति ॥ पुरमध्ये चतुष्पथे जलरहिते मार्गे बृहन्मूले प्रपाते मंडपं का
यित्वा तन्मध्ये सुगंधकान् जलकुंजान् संस्थाप्य ॥ प्रपापालकं बहून् पुत्रं सं
स्थाप्य प्रार्थयेत् ॥ प्रयेयं सर्वतामात्यामृतेभ्यः प्रतिपादिता ॥ अस्याः प्रदा
नात्सकलाममसंतुप्तनोरथा इति ॥ ततो निवारितं तोयं देयं मासि चतु
ष्टय ॥ त्रिपद्मं वा महाराजजविनाज्जीवने परं ॥ प्रत्यहं कारयेत्तस्यो शौज

१०६

पेक्षकितो द्विजान् ॥ अनेन विधिना यस्तु ग्रीष्मोत्पापप्रणशानं ॥ यात्री यमुत्तमं रथा
त्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ कपिलाशतदानस्य सम्यक् दत्तस्य यत्फलं ॥ तत्फलं सम
वाप्नोति सर्वदेवैः सुपूजिता इति ॥ ॥ इति प्रपादानं ॥ ॥ अथ हैमंतिकेऽग्निदानं ॥
॥ इति नविष्ये ॥ अग्निं हैमंतं शिरीरेरुतौ तीर्थे सुरालये ॥ मवे देवाळये चैव अग्निं
प्रज्वालयेत्तु यः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ इति तथा च ज्वालये
द्वक्ति सेवनायं द्विजन्तान् ॥ दातव्यं दीपकोरं देवमुद्दिश्य माधव ॥ इति माधवो
क्तेश्च ॥ ॥ इति हैमंतं शिरीरुतावग्निदानं ॥ ॥ अथ दीपदानं ॥ सर्वतः ॥ देवाणां
रे द्विवागारे दीपं दद्याच्चतुष्पथे ॥ मेधाविज्ञानसंपन्नश्च ह्यस्य सदानवेत्ततपो
त्तरायणे दीपदानं ॥ अतिप्रशस्तं ॥ मंत्रस्तु ॥ दीपो ज्ञानप्रदो नित्यं देवतानां हि ॥

हा० चंड़ी०

१०७

यः सदा ॥ दानेनास्य न वेत्सौ रव्यं शान्तिर्भवां छितं फलं ॥ सुज्योतिस्तेन यात्र
च दीपं वा कुसमन्ततं ॥ सुखस्यादस्य दानेन शान्तिरस्त सदा ममेति ॥ इति
दीपदानं ॥ ॥ अथ पांथपरिचर्या ॥ ॥ नवीष्ये ॥ ॥ पांथं परिचरेद्यस्तत्राय
नासनो जनेः ॥ सस्यत्येन प्रयासेन जयति क्रतुयाजिन इति ॥ तथा ॥ अ
प्रणेद्येति धिः सायं मपि वा नृत्तुणोदकैरिति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ प्रचेता अपि
॥ यः सायं चैश्वदेवांते सायं वा गृहमागतः ॥ देववत्पूजनीयो सौ सूर्योदुः सोति
धिः सता इति ॥ तथा ॥ दिवा तियो तु विमुखे गते यस्यातकं नृणां ॥ तदेवाष्ट
गुणं पुसां सूर्योदोपि मुखे गते ॥ तस्मात्स रात्र्या राजेन्द्र सूर्योदुमति धिनरः ॥
पूजयेत्पूजिते तस्मिन् पूजिताः सर्वदेवता इति ॥ ॥ इति पांथपरिचर्या ॥ ॥ अ

१०७

थ गोपरिचर्या ॥ विलुः ॥ गेवां कंडुयने चैव सर्वकल्मषनाशन ॥ गवां ग्रास प्र
दानेन स्वर्गलोके महीयते ॥ इति ग्रासदानं मंत्रस्त्वपराके ॥ सुरमिस्त्वजगत्ता
तादैविविलुपदे स्थिता ॥ सर्वदेवमये ग्रासं मया दत्तमिदं ग्रासं ॥ प्रार्थना नंत्रस्तु ॥
ततः सर्वमये देवि सर्वदेवैरलंकृते ॥ मातर्ममा तिलवितं सफलं कुरुने दिनीति
प्रार्थयेत् ॥ ॥ इति गोपरिचर्या ॥ ॥ अथ धर्मघटदानं ॥ ॥ विलुः ॥ ग्रीतलेन सुगं
धेनवारिणा पूरितं घटं ॥ शुक्लचंदनलिंगं पुष्पदामो यशो नितं ॥ दध्मोदनमृतं
कुर्याच्छ्रावतस्य चोपरि ॥ उपनछत्रसंयुक्तं धर्मो रव्यं कल्पयेद्घटं ॥ पुष्पा दत्तं गृ
हीत्वा तु इति मंत्रमुदीरयेत् ॥ नमोस्तु विलु रूपय नमः सागर संजव ॥ अथ पांथ
यो धरास्मान्स्वदुःख संसारसागरादिति ॥ प्रार्थना मंत्रस्तु ॥ उदकुं नो मया

हा० चंद्री०

१०८

दत्तो ग्रीष्मकाळे दिने दिने ॥ ग्रीतोदकप्रदानेन प्रीयतां मधुसूत ॥ इति न विष्ये ॥ प्रस
हधर्मघटकी वस्त्रसंवेष्टितो नवा ॥ ब्राह्मणस्य गृहे देयः शीतामलजलः शुचिः ॥
वसंत ग्रीष्मयोर्मध्ये पानीयं यः प्रयच्छति ॥ पाले पक्षे सर्वेण स्पृष्टमाप्नोति मा
नवः ॥ मार्गशीर्षे तस्मात्प्रदकुं तंतुयः क्षिपेत् ॥ दिने दिने सहस्रस्य गवां दान
फलं च जेत ॥ उच्चापतंतु ॥ मार्गशीर्षमासे कायं ॥ न विष्ये ॥ मंडकाक्षेष्टक ॥ न
श्रवणकानैः सर्वकामिकैः ॥ उद्दिश्य शंकरं विष्णुं ब्रह्मणमैशं च वापि हन ॥ ततः
सतिलं घ्रीक्ष्य श्रुनेन मंत्रेण दद्यात् ॥ राघधर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः
॥ अस्य प्रदानात् सकलाममसंतु नो रथा इति ॥ श्रुनेन विधिना यस्तु धर्मकुं तं
प्रयच्छति ॥ वसंत ग्रीष्मसमहर्षे स्वशंतिरस्तु सदा स मेति ॥ योगप्रदानफलं

१०८

जनेत ॥ इति धर्मघटदानं ॥ कच्छदादानमंत्रस्तु ॥ ॥ कलशं वज्रं दं न व्यंजकेन
परिपूरितं ॥ दानेनास्य महत्सौख्यं शंतिरस्तु सदा स मेति ॥ अथ जलपात्रदान
मंत्रोपि ॥ वारिणा पूरितं पात्रं तापत्रयहरं शुभं ॥ देवर्षिपितृभ्यो ह्यर्घ्यं गृह्णाणु
स त्तमेति ॥ अथ यज्ञोपवीतदानं ॥ बौधायनः ॥ यज्ञोपवीतदानेन जायते ब्रह्म
वर्चसी ॥ तस्मात्तानि प्रदेया निवाहणेनो विपश्चिते ॥ ॥ इत्युपवीतदानं ॥ अथ मा
सदानानि ॥ हेमाद्रौ ॥ माघे तिष्ठदा नात्यायनाशः ॥ यमलोकं जयकाश्र ॥ फा
ल्गुने प्रियंगुदानाच्च ह्मीवात्सवेति ॥ चैत्रे चित्रस्तदानात्सौख्यवान्भवति ॥ वैशा
खे अक्षय्यदानात्सर्गप्राप्तिः ॥ ज्येष्ठे च दानात्सर्वान्कामानवाप्नोति ॥ आषाढे चं
दनकर्पूरदानात्सकलान्कलतिनायः ॥ श्रावणे वस्त्रदानात्सहाफलं ॥ तादृकेषु

रा०च०का०

१०९

तदानात्फलातिशयः॥आश्विनेष्टतदानेनरूपवान्॥कार्तिकेदीयान्तदानाच्चा
नर्गलफळं॥मार्गशीर्षेनवणदानाद्वावात्॥पौषेस्वर्णदानात्तुष्टिमान्॥स
र्वमासशुक्लपक्षेषुयुष्मदानात्तहालक्ष्मीमवाप्नुयात्॥कृष्णपक्षेषुफलदाना
त्फलातिशयः॥॥इतिमासपक्षदानानि॥॥अत्रत्यः॥अथधिमामेदानं॥
॥हेमाद्रौपाद्ये॥॥अधिमामेतुसंप्राप्तेगुप्तसर्पिर्युतानिच॥चंद्रवद्वर्तुळा
सम्यक्ब्रीहियिष्टकृतानिच॥साज्यातिदधिसिश्राणिअधिमामेत्तपोत्तम॥
त्रयस्त्रिंशदपूपानिदातव्यादिनेदिने॥वृत्तीपातदिनेयद्वाद्वादव्यामथवा
तृप॥पौष्णमास्यासमायावातवम्पावात्तपोत्तम॥अष्टम्यामथपंचम्याकु
याद्विंशतमनुत्तमं॥अधिमामेतुसंप्राप्तेत्रयस्त्रिंशत्तुदेवताः॥उद्दिश्यापूप

१०९

दानेनपृथ्वीदानफलंलभ्येत॥इति॥देवतानामातितुत्तविष्ये॥विष्णुंजिह्नुंम
हाविष्णुंहरिंकुल्लमधोऽस्यजं॥केशवंमाधवराममच्युतंपुरुषोत्तमं॥गोविंदंम
नंश्रींश्रीकंठंविश्वसाक्षिणं॥नारायणंमधुरिपुमनिरुद्धिस्त्रिविक्रमं॥वासुदेवं
जगद्योतिमंतंशेषरायिनं॥संकर्षणंप्रद्युम्नंचदैत्यारिंविश्वतोमुखं॥जनार्द
नंधरावासंश्रीपतिंप्रतिनामसिः॥त्रयस्त्रिंशदपूपानिकांस्पपात्रेनिधायच॥
सद्यैधतंसहिरण्यंचब्राह्मणायनिवेदयेत्॥अथेत्यादि०ममममस्तयापक्षय
स्त्रीपुत्रपौत्रादीनांचायुरारोग्यधनधात्यादिसंपत्तिवृद्धिपृथ्वीदानसमफलावा
सिविष्णुवादिश्रीपत्यत्रयस्त्रिंशदेवताउद्दिश्यश्रीपुरुषोत्तमनास्करप्रीतिकाम
श्चगोत्रायशर्मणे०सुपूजितायेदंवायनकंचयस्त्रिंशदपूपीद्येतकांस्पपात्रसम्प

दा० चं० ३०

११०

वर्णघृतनांबूळफळदक्षिणादिसोपस्करं श्रीविष्णुरूपाय तु त्वमहं संप्रददेन
ममेति वदेत् ॥ दानं मंत्रस्तु ॥ विष्णुरूपी सहस्रारुः सर्वपापप्रणाशनः ॥
अपूपान्नप्रदानेन मम पापं व्यपोह तु ॥ नारायण जगद्बीजनास्करप्रतिरू
पकः ॥ दानेनानेन पुत्रांश्च संपदं चानिवर्धय ॥ यस्य हस्ते गदाचक्रं गरुडो य
स्य वाहनं ॥ शंखः करतले यस्य स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ कलाकाण्ठादिरूपे
णेति मेघघटिकादिना ॥ यो वंचयति नूतानि तस्मै कालान्नैतमः ॥ कुरु क्षेत्र
मयदेवः सूर्यपर्वद्विजो हरिः ॥ पृथ्वीसममिदं दानं गृहाण पुरुषोत्तम ॥ मल
नां च विष्णुर्धर्मपापप्रणामनाय च ॥ युत्रं पौत्रादि वृद्धार्थं प्रदत्तं तव नास्क
र ॥ मंत्रैरेतैश्च यो दद्यात्त्रयस्त्रिंशदपूपकान् ॥ प्राप्नोति विपुलां लक्ष्मीं पुत्र

११०

पौत्रादि संपदमिति ॥ इत्युक्तं महानारते च ॥ ॥ रात नमलमा सव्रतं तु दान
रूपं सर्वेषां नित्यं ॥ मलमा संयदा संधोपासनतर्पणं ॥ श्राद्धादित्यमंजा
यं निष्कळंत द्रुतं विनेति ॥ न विष्ये ॥ करेण प्रत्यवायोक्तेः ॥ ॥ इति धिमा
सेदानरूपव्रतं ॥ अथ प्रातर्नित्यघृतपात्रछायादानं ॥ ॥ न विष्ये ॥ ॥ कां
स्पयात्र स्थिता ज्येष्ठ आत्मरूपं निरीक्ष्य तु ॥ समुवर्णमुषो दद्यात् सर्वविघ्नो
पशान्तये ॥ ॥ अथेत्यादि ० ममेतच्छरीरावच्छिन्नं समस्त पापक्षयसवग्रह
पीडाशांतिशरीरोत्थार्तिनाशममैतः प्रसादायुष्यायुरारोग्यादिसर्वसौ
ख्यकामो गोत्राय शर्मणे ० इदं स्वदेहछायावीक्षिता ज्यपूरितं कांस्पयात्रं स
मुवर्णं विष्णुर्देवतं तु त्वमहं संप्रददेन ममेति ॥ मंत्रोक्तु ॥ यालक्ष्मीयश्च मे

दा० चं० का०

१११

दीक्षासर्वांगे समुपस्थितं ॥ तत्सर्वं नारायाज्यत्वं श्रियमायुश्च वर्धय ॥ आज्यं ते
जः समुद्दिष्टमाज्यं यायहरं स्मृतं ॥ आज्यं सुराणां माहारः सर्वमाज्ये प्रतिष्ठि
तं ॥ अज्यपात्रप्रदानेन शान्तिरस्तसदमम ॥ इति नित्यछायादानं ॥ ॥
अथ संक्रातिदानानि विश्वामित्रः ॥ ॥ मेषसंक्रमेण नानौ मेषदानं महा
फलं ॥ वृषसंक्रमणं दानं गवां प्रोक्तं तथैव च ॥ वस्त्रान्नपानदानानि त्रिषु
ने विहितानि तु ॥ घृतधेनुप्रदानं तु कर्कटं च विनिश्चयते ॥ पात्रं दद्यात्समु
वर्णसिंहे च विहितं तथा ॥ मैकस्याप्रवेशे वस्त्राणां वेश्मना दानमेव च ॥
कीटो वृश्चिकः ॥ धनुप्रवेशे वस्त्राणां यानानां दानमुच्यते ॥ शयप्रवेशे दारु
णां दानमग्रे स्तथैव च ॥ सप्तो मच्छः ॥ कुत्तप्रवेशे दानं तु गवां संवृतणस्य च ॥

१११

मीनप्रवेशे तु स्नानमावासा मयि चोत्तमं ॥ दानान्यथैतानि मया द्विर्जैत्राः प्रोक्ता
निकाळेतु नरः प्रदत्त्वा ॥ प्राप्नोति कामं मनसा स्वर्गाद्यं तस्मात्त्वं संतिहिकालदा
नं मिति ॥ ॥ अत्र काळसमयः ॥ ॥ इति संक्रातिदानानि ॥ अथ नानाधान्यदा
नानि ॥ तत्र मंत्राः ॥ हेमाद्रौ दानं खंडे ॥ देयं तद्योनयेत्पूर्वतं तोविघ्नं च पूजयेत् ॥ त
त्र मंत्रैः प्रदद्याद्देसर्वदानेष्वयं विधिरिति ॥ तत्रादौ तंदुल्लमंत्रः ॥ पावनात्सर्वयज्ञे
षु प्रशस्ता हेमकर्मणि ॥ तंदुल्लानां प्रदानेन प्रीयतामग्निदेवताः ॥ तथा ॥ ब्रीहि
जास्तंदुळाः ऋद्धाः पितृदेवद्विजप्रियाः ॥ तस्मादेषां प्रदानेन सर्वकामांश्च मे सदा
॥ ब्रीहिदानमंत्रस्तु ॥ ब्रह्मणानिर्मिताः पूर्वंब्रीहयो यज्ञसधने ॥ अनेन ब्रीहि
दानेन मम संतु मम नौरथा इति ॥ यवदानमंत्रस्तु ॥ धान्यराजाश्च मैत्रेयसुरा
मा

रा०च०

११२

प्रीतिकरायवाः॥ तस्मादेवांप्रदानेन ममास्त्वन्तिमंतं फलमिति॥ तथा॥ पूर्वमेव
हियज्ञार्थं ब्रह्मणानिर्मितायवाः॥ अनेन यवदानेन शान्तिरस्तु सदा ममेति॥
गोधूमदानमंत्रस्तु॥ धान्यचूडामणिर्जंबुद्वीपे गोधूमसंज्ञकः॥ गंधर्वसौख्यत
त्तिस्मादतैः शान्तिं प्रयच्छतु॥ मुरुदानमंत्रस्तु॥ मुरुधान्यप्रियं चैव मनुष्याणां
तत्तिदामांशान् अतः शान्तिं सदा स्तु मे॥ चणकदानमंत्रः॥ पुरा गोवर्द्धनो हार
समये रुच्छरहिताः॥ चणका सर्वपापघ्ना अतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ कुब्जिस्थ
दानमंत्रस्तु॥ अग्निगर्ते द्रवाः सौम्याः बळारोग्ययशः प्रदाः॥ कुब्जिस्थानां प्र
दानेन शान्तिरस्तु सदा ममेति॥ अथ तिलदानं॥ तिलाः पापहरा निसा
विष्णुदेहसमुद्भवाः॥ तस्मात्तेषां प्रदानेन पापेनाशाय मे सदा॥ इति॥ स्वर्ण

११२

तिलदानमंत्रस्तु॥ तिलाः स्वर्णमया देवदुरितक्षयकारकाः॥ विष्णुप्रीतिक
रानित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ इति॥ सामान्यतः सर्वधान्यदानमंत्रस्तु॥ धान्यं
करोति दातारमिह लोके परत्र च॥ तस्मात्तस्य प्रदानेन मम संतु मनोरथा इति॥
समुवर्णतिलपात्रदानमंत्रस्तु॥ तिलाः पुण्याः पवित्राश्च सर्वपापहराः
शुक्लाः॥ शुक्लैव तथा कृष्णा विष्णुगात्रसमुद्भवाः॥ यानि कानि च पापानि ब्र
ह्महत्यासमानि च॥ तिलपात्रैश्च प्रदानेन तानि न संतु मे सदा॥ निष्पावदानमं
त्रस्तु॥ निष्पावानिर्मिताः पूर्वलोकानां हितकाम्यया॥ तस्मादेवांप्रदानेन मा
मपापं व्ययोहतु॥ प्रियंगुदानमंत्रस्तु॥ प्रियंगवः प्रियायस्मादग्नेश्च हव्य
साधनाः॥ तस्मादेवांप्रदानेन पावको वरदस्तु मे॥ रपामाकदानमंत्रस्तु॥

दा० न०

११३

॥ नृपामाकास्तसदापुण्यायज्ञसाधनदाश्रुताः ॥ अतस्तेषां स्तेप्रदानेन प्रा
वकीननदाः सदेति ॥ कोद्रवदानमंत्रस्तु ॥ कोद्रवानिर्मितादेवः प्रणिनां जी
वनायवे ॥ तस्मादेषां प्रदानेन प्रीणातु पुरुषोत्तमः ॥ कंबळदानमंत्रस्तु ॥
यावताळः प्रियकराः कांतिपुष्टिवळप्रदाः ॥ तस्मादेषां प्रदानेन यस्य पू
णं गृहे ममेति ॥ अथ मसूरादानमंत्रस्तु ॥ सावत्करामसूरास्तदु रितदा
यकारकाः ॥ तस्मान्नेषां प्रदानेन विष्णुप्रीतिकारो ममेति ॥ समान्यमंत्रस्तु
त्रयोध्यः ॥ इति हेमाद्रौ नाता धान्यदानमंत्राः ॥ अथांतदानमंत्राश्च पितत्रैव
॥ आदौ पायसदानमंत्रस्तु ॥ ॥ पायसं रीकरायुक्तं स घृतं कां स्पृजा जतं ॥ प्र
दानात्मी फळं चास्तरे हिकामुष्मिकं च यत् ॥ मंडुकरानमंत्रस्तु ॥ सूर्यमंड

११३

ळसंनूता गोघृधुधयुताः प्रियाः ॥ जनार्दनादिदेवानां मतः पाहिसनातत ॥
आदनदानमंत्रस्तु ॥ अन्ते ब्रह्ममयं साक्षान्तराणां प्राणरक्षयां ॥ आदनस्य प्रदा
नेन मम संतु मतो रथा इति ॥ दधन्तदानमंत्रस्तु ॥ चंद्रमंडलं मध्यस्थं चंद्रा
बुदममप्रतं ॥ दधन्तस्य प्रदानेन प्रीयतां वामतो ममेति ॥ कसरान्तदान
मंत्रस्तु ॥ कसरान्तं स्वाडवयं देवानां प्रीतिवर्धनं ॥ घृतं मज्जनं संयुक्तं दत्त्वा रौमैर्वि
मुच्यत इति ॥ नातान्नदानमंत्रस्तु ॥ अन्ते केशवस्य प्रियां नृपारां नुब्रह्मा
दितुष्टिदाः ॥ पृथग्विधास्तृप्याद्यायुक्तं तु बलमौरसमिति ॥ सर्वान्नदानमं
त्रस्तु ॥ अन्तमेव यतो लक्ष्मी अन्तमेव जनार्दन ॥ अन्ते ब्रह्माखिलत्राणमा
स्तमेजन्मजन्मनि ॥ इति हेमाद्रौ शुकान्तदानमंत्रः ॥ अन्येपिकेचनमंत्रा

दानं चं०

११४

सत्रसारवसक्तुदानमंत्रस्तु॥ प्रजापत्यामया प्रोक्ताः सक्तुवोयज्ञकर्मणि॥
तस्मादेषां प्रदानेन प्रीयतां मे प्रजापतिरिति॥ अथ राकरादानं॥ अमृतं
स्य कुलोत्पन्ना ऐश्वर्यानुकरा॥ सूर्यप्रीतिकरानित्यमतः शान्तिशान्तिप्र
यच्छ मे॥ तथा॥ राकरेक्षुरसोद्भूता सदा स्वदुकराः प्रिया॥ दानो नो स्यात्कमे
नित्यं तुष्टास्वबीजदेवता इति॥ गुडदानमंत्रस्तु॥ प्रणवः सर्वमंत्राणां ना
रीणां पार्थिवतीयथा॥ तथारसानां प्रवरः सदैवैक्षुरसो मतः॥ ममतस्मा
त्परां शान्तिं ददस्व गुडसर्वदेति॥ इक्षुदानमंत्रस्तु॥ इक्षुदंडं गुरुतरं रसा
लं सर्वकामदं॥ तुल्यदानेन तेनाशु प्रीयतां परमेश्वर इति॥ मधुदानमं
त्रस्तु॥ यस्मात्पितृणां श्राद्धे च प्रीतिं मध्यमृतोद्भवं॥ तस्मादस्य प्रदानेन

११४

मोक्षः स्यादुःखसागरादिति॥ धतुदानमंत्रस्तु॥ कामधेनोः समुद्भूतं देवानां
मुत्तमं हविः॥ आयुर्विवर्द्धनं यौतुराजं पातु सदैव मामिति॥ तैलदानमंत्रस्तु
॥ तैलं पुष्टिकरं नित्यमायुर्वर्धनाशनं॥ अमंगल्यहरं श्रीदमतः शान्तिं
प्रयच्छ मे॥ नवनीतदानं॥ कामधेनोः समुद्भूतं विष्णोः प्रीतिकरं परं॥ नव
नीतप्रदानेन वलं पुष्टिं च मे च्युतेति॥ तथा॥ क्षीरार्णवसमुद्भूतं विष्णोः स्तु
ष्टिकरं सदा॥ नवनीतप्रदानेन वांछितं चास्तु मे सदेति॥ क्षीरदानमंत्रस्तु
॥ अलक्ष्मीहरणं नित्यं नित्यं सौभाग्यवर्धनं॥ क्षीरमंगलमायुष्यमतः ना
तिप्रयच्छ मे॥ तथा॥ क्षिप्रं तां जीवन्तीं क्षीरं पितृदेवप्रियं सदा॥ कान्तिर्दयुष्टि
र्दनित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ दधिदानमंत्रस्तु॥ क्षीरमल्लसमुद्भूतं देववि

दान० च०

११५

पितृसिद्धिं॥ दधिस्नाने मृतं नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छमे॥ तक्रदानमंत्रस्तु॥ त
क्रंदधिसमुद्रतं प्राणिनां तृप्तिदं परं॥ अतस्तस्य प्रदानेन शान्तिरस्तु सदा स
मेति॥ पुष्पदानमंत्रस्तु॥ मनोहराणि पुष्पाणि सददिव प्रियाणि च॥ अ
तस्तेषां प्रदानेन मम संतु सुराः प्रयादति॥ फलदानमंत्रस्तु॥ फलानि
मधराणीह मुनिदेव प्रियाणि च॥ तस्मात्तेषां प्रदानेन स फळा मे न नोर
यादति॥ तथा॥ मनोहराणि रम्याणि नित्यं स्वादुकराणि च॥ फलानां सं
प्रदानेन संततेस्तु फलं ममेति॥ तांबूलदानमंत्रस्तु॥ सीयस्करं त्रतांबू
लं सर्वदा मंगलप्रदं॥ प्रियं चैव तु देवानां सौगंध्यं वदने स्तुते॥ पादुकादा
नमंत्रस्तु॥ कंटकोच्छिष्टपाषाणरुश्चिकादिनिवारणे॥ पादुके संप्रदत्ते मे

११५

दिनप्रीत्या प्रगल्भतामिति॥ उपातनमंत्रस्तु॥ उपातनं हो प्रदत्ते मे कंटकादिनि
वारणे॥ सर्वमार्गेषु सुखदो अतः शान्तिं प्रयच्छमे॥ छत्रदानमंत्रस्तु॥ इहामु
त्रातपत्राणां कुतुते केशव प्रभो॥ छत्रं त्वत्प्रीतये दत्तं ममास्तु तत्सदा शुभं॥
चामरदानमंत्रस्तु॥ शशांककरसंकाशं हिमडिंडीरया दुरं॥ प्रोत्सारया शु
दुरितं चामरामरद्वजेति॥ पत्रिकादानमंत्रस्तु॥ पत्रिका सर्वजंतूनां शांसा
नंदकरी शुभा॥ देवेन्द्रप्रीतये दत्ता अतः शान्तिं प्रयच्छमे॥ अजनदानमंत्रस्तु
॥ अजने वायुदेवसंग्रीष्मकाळे सुखप्रदं॥ अस्य प्रदानात्स कला मम संतु
मनोरथादति॥ दर्पणदानमंत्रस्तु॥ दर्शवैरस्वप्नादर्शनं मंगलदायकं॥
शौचसौत्राग्यसत्कीर्तिमंगलं ज्ञानमस्तु मे॥ अथ कूर्साडंते दे॥ न विष्णु

रा०चं०

११६

गणो॥ब्रह्महत्यादिपापघ्नं कुरुमांडं सुतसौख्यदं॥कार्तिकेयसंमस्यादद्यात्॥
यदिनेप्यपीति॥अथेत्यादि०ममब्रह्महननादिसमस्तपापक्षयपूर्वकबहु
यौत्रश्रीसौनाम्यादिसकळमनोरथावासिकुरुमांडबीजसमसहस्रसंख्याका
ब्रह्मलोकानवासकामोगोत्रारामयो०सुपूजिताय०इदंकुरुमांडफलबहु॥
बीजाळंघतल्लुतंतिळळिसंमुक्ताप्रवाळरत्नहेमफलतांबूलवस्त्रादियुतंगो
धूमराशिल्लितंवनस्पतिदैतंतुल्यमहंसंप्रददेत्तममेतिद्विजहस्तेजळंदद्यात्
॥सुवर्णदक्षिणादानमंत्रौतुतत्रैव॥ब्रह्महत्यादिपापाब्रह्मणानिर्मितापुरा
॥कुरुमांडं बीजं पुत्रपौत्रादिवृद्धिदं॥मुक्ताप्रवाळहेमादियुक्तं दत्तं तवष्टि
ज॥अनंतयुष्मफलदमेमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥कुरुमांडदानं॥इति॥अथहे

११६

मदानं॥वायवीये॥निष्कमात्रं पवित्रं वातदर्धं पादमेववा॥तंडुलाढकसंपूर्णं॥
पात्रेपात्रांतरेत्यसेत्॥आर्द्राढकतिलैः पूर्णं तस्योपरि घृतात्नितं॥तिलार्धमान
तः पात्रे घृते तद्देमवित्यसेत्॥गोमयेनोपलिप्तायां नूतनौतत्रितयं त्यसेत्॥विषं च
तद्विरण्यं च शंखं सुस्वाप्तपूजयेत्॥आत्मछायाहिरण्यं च तिलतंडुलमेवच॥वि
लाकपदद्याद्विप्राय शिवः संप्रीयतामिति॥आयुरारोग्यसंप्रीतितस्मिन्कालेन वि
ष्मति॥इतिहेमदानं॥अथतिलपाददानं॥माघमासे तु संप्राप्ते शुक्लपक्षे द्वि
तीये॥गोमयं मंडलं कृत्वा चतुरस्रं महामते॥नववस्त्रं समास्तीर्य कृत्वा जिन
समन्वितं॥द्रोणावरं स्तिलांस्तत्र निधाय वसनोपरि॥मद्यमष्टदलं कृत्वा नृजं
तत्कर्णिकोपरि॥निष्कमात्रं सुवर्णं स्पृष्ट्वा यजेच्च ततोपरि॥ध्यायेच्च तु नृजं देवं

श०चे०

११७

प्रणतार्तिहरं हरिं ॥ हिरण्यगर्भममृतं श्रीगर्भपरतः परं ॥ शंखचक्रगदापाणिपी
तवाससमच्युतं ॥ श्रीवत्साकं जगद्भुजं सर्वकारणकारणं ॥ कविपुराणविश्वेशं
पुंडरीकनिनेक्षणं ॥ आसीतं कर्णिकामध्ये सर्वशक्तिसमन्वितं ॥ पूज

अथ देवाविशेषमकरसंक्रांतौ सौताग्यवतीनां दानविशेषोक्ते हेमाद्रौ व्यासेन ॥
सौताग्यद्वयदानं च स्वीतिः कार्यं प्रयत्नतः ॥ सत्तर्कानिः संक्रांतौ फलादीनां प्र
धेरवौ ॥ दानेषोऽत्र संख्याकमेकैकस्य फलस्य च ॥ हेमाराजतकोस्यानां जाजना
नियधानवेत् ॥ वधितफलदानमंत्रः ॥ सतिलगुडसंयुक्तं रसप्रीतिकरं नृणां ॥

११७

वर्धितं संगृहणे दमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ सतिलगुडपिष्टग्रासदानमंत्रः ॥ मकरैर्के
तुसंप्राप्तेश्च सतिलगुडोद्धृते ॥ दानेन पुत्रसौताग्यं धनधान्यसदा सुकमे ॥ तौ उदा
नमंत्राः ॥ हिरण्यादीर्ननपात्राणि तांडातिमुत्तयातिवा ॥ गृहाणे मोनिवैषस्मा
द्भास्करः प्रीयतामिति ॥ ॥ गौधूमपिष्टदानमंत्रः ॥ गौधूमजानितं पिष्टं शर्कराघृ
तसंयुतं ॥ द्विजवर्यगृहाण त्वमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ शूर्पस्त्राईतं दुग्धदानमंत्रः ॥ तं
दुग्धं शान्तिं विजाः शुक्लाः साद्राः शूर्पमवस्थिताः ॥ संप्रदानेन वैतेषां शान्तिः
स्तु सदा मम ॥ ॥ पायसपूरितं कोस्यदानमंत्रः ॥ सौताग्यजाजने कोस्यपाय
सान्तेन पूरितं ॥ दानेनानेन सौताग्यं शान्तिरस्तु सदा मम ॥ ॥ सफळपुष्पक
दब्बीस्तदानमंत्रः ॥ कदलीसर्वदोषघ्ना हेमवर्णा वरीवृता ॥ दानेनास्यां पु

त्रयौत्रं सौताग्यं चास्तमे सदा ॥ ॥ सौताग्यं प्रव्ययुतं रस्य दानं मे त्रः ॥ सैकं च
 कं वस्त्रयुगे तथा कणवितं सकैः ॥ कंठ सूत्रादि रस्यं स्मृदा नात्मा तु शिवा मम
 ॥ ॥ जानकी प्रीतये श्रुयं च कदा न मे त्रः ॥ रामयत्नी महातागे सौताग्यं प्र
 व्यसंयुतं ॥ गृहाणे माति रस्यं णि सौपस्काराणि जानकी ॥ ॥ सौताग्यं ता
 ग्यमारोग्यं सुतं सौख्यं सदा स्तमे ॥ ॥ अथ षोडश विप्रेभ्यः सांग षोडश फ
 लदानानि ॥ ॥ न विष्णुपुराणे ॥ ॥ दानं षोडश संख्या कमे कैकस्य फलस्य
 च ॥ एवं षोडश विप्रेभ्यो दत्वे सितमवाप्नुयात् ॥ इत्यादि ॥ ॥ अथेत्यादि ० म
 म समस्त पापक्षयपूर्वकं सकल सौताग्यं स्त्री पुत्रपौत्र ईसितानंत फलदा
 सयेदीयमानं सकलं सम संख्या वर्ष सहस्रावच्छिन्नं देवांगनाति सहस्रो गे

त्रानेक सुरवावाप्तिका मश्नाना नाना मगे त्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः षोडश संख्या कैकस्य
 सुपूजितेभ्यः दमानि षोडश षोडश संख्या कानि अमुक फलान्ये कैकस्य मगे धू
 मतां बुद्ध फल दक्षिणा युतानि वनस्पति देवतानि दातुं सहस्रं तु जेतुं न मेति द
 त्वा प्रणमेदिति दानं मे त्रस्तु ॥ फलैः षोडश संयुक्तं स्वर्ण धान्यादिसंयुतं ॥ दिज
 वर्यं गृहाण त्वं मम संतु मम नोरथा ॥ ॥ षोडशिका फलदानं ॥ अथ अतीयाते
 स्तवर्णदानं ॥ हे मादौ ॥ शं कु कर्ण प्रलंबोष्ठं लंबं नूदीर्घं नाशिक ॥ अष्टनेत्र
 चतुर्वक्त्रं विस्तीर्णं शयोजन ॥ अतीयात नमस्ते सुसोम सूरत प्रभो ॥ यत्किंचि
 द्रियते स्वर्णमैरुतुच्छं तु तद्भवेत् ॥ इति ॥ अथेत्यादि ० मम समस्त पापक्षयपूर्
 वकं हे मय हि मा चक्षुदानं ॥ सम फलदा त्वत्पक्षय सुरवश्री सूर्यजनौर्दन

रा० चं० ५०
११८

प्रीतिकामश्चमौत्रायामर्मणे सूप्रजितायेदं सुवर्णं अग्निदेवते सदक्षिणं तु
समहंसं प्रददेत ममेति ॥ दानमंत्रस्तु ॥ गुणामात्रमिदं स्वर्णं हेमविप्र
करे धितं ॥ हिमाचलमिति तत्तत्त्वा प्रीयतां मे जनार्दनं ॥ हिरण्यगर्जगर्ज
स्तुमिति वा ॥ इति मतीपाते सुवर्णदानं ॥ ॥ अथाश्वत्थसेचनं ॥ ॥ न विष्य
पुराणे ॥ ॥ नृदकुं न प्रदाने तु अत्राक्तो यः पुमान् न वेत् ॥ तेनाश्वत्थतरी मूलं
सेच्यं नित्यं जितात्मनां ॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वदुःखविनाशनं ॥ सर्वे गापहं
नित्यं ध्रुवसंततिवाक्ष्णिं ॥ सेचनमंत्रस्तु ॥ सिंचाम्यश्वत्थते मूलं मम संत
तिवृद्धये ॥ अश्वत्थरूपी न गवां स्त्रीयतो मे जनार्दनः ॥ अनेन मंत्रवर्येण सि
चेदश्वत्थमूलकं ॥ नमस्कुर्यात्ततो सम्प्रकप्राययेच्च पुनः पुनरिति ॥ सेचन

११८

फलमिति तत्रैव ॥ यः करोति तरोर्मूलकं मासचतुष्टयं ॥ ममीतो रथास्तु सि
ध्यंति स्तुतिरेषा सनातनमिति ॥ मासचतुष्टये चैत्रादौ वैशाखधर्मेषु ॥
अश्वत्थमूलमासिंचेत्तोयेन बहुना सदा ॥ कुळानामयुतं तेन तारितं स्यान्न
संशयदति ॥ ॥ इत्यश्वत्थसेचनं ॥ ॥ अथाथर्वणीये ॥ ॥ अश्वत्थातिमंत्रणे
॥ आरात इत्याप्यग्निकांडं तोयोनित्वग्निर्हविः वनस्पतिर्देवता ॥ अनुष्टुप्
दः ॥ अश्वत्थातिमंत्रणे विनियोगः ॥ ॥ आरातैस्त्रिभिः स्तुतस्तु वनस्पते इ
ति ॥ तेकारस्तानि मेकारः स्वयं वक्ष्ये ॥ पौराणमंत्रस्तु ॥ अक्षिस्पंदं चतु
स्पंदं ॥ स्वमंडुर्विचिंतितं ॥ रात्रुश्च समुत्पन्नमश्वत्थं मयस्वमे ॥ बुराणां
तरे मंत्रानरमपुक्तं ॥ मूलतो ब्रह्मरूपाय मध्यतो विष्णुरूपिणे ॥ अग्रतः

होचंद्री

१२०

शिवरूपाय अश्वत्थाय नमो नम इति ॥ अश्वत्थस्य रश्मिस्तु मे दवा सरं रवं कु
यति ॥ अत्यवारे षर्चनं सेवनं हरतरावकु र्यादित्यक्तं ॥ पद्ये ॥ अश्वत्थस्य
वनविधिः ॥ अथ सूर्यादिना वैषम्ये दाना मुक्ता निज्योतिः सागरे ॥ कौस्तु
वस्त्रं गुडहे मता मंत्रमा णिक्य गौ धूमसवत्सधेनुं ॥ सर्वसगोदानमिति प्रणी
तुं ह्ययसूर्याय मसूरकाश्वेति सूर्ये ॥ १ ॥ घृतकच्छा सितवस्त्रं दधिं रावमौ
क्तिकं ॥ सुवर्णचरजतं च दद्याच्चंद्रारि ण्येनामयेति चंद्रे ॥ २ ॥ प्रवाळगोधू
ममसूरिकाश्वदृषं सताम्रं करवीरपुष्पं ॥ आरक्तवस्त्रं गुडहे मता मंत्रं ह्ययनौ
मायचचंदनं चेति ॥ ३ ॥ सौमे ॥ चंदनं स्तु चंदनं ॥ नीळवस्त्रं मुडहे मंबुधायर
त्तं पाचिर्दासिकाहे मसर्पिः ॥ कौस्तुभं कुंजरश्वाय मेघो रौप्यं सस्ये पुष्पजासा

१२०

दिकं चेति बुधे ॥ ४ ॥ अश्वं सुवर्णं शुभ्रपीतवस्त्रं सपीतधातुं च वणं सपुष्पं ॥ सरा
करं तद्वजनी प्रयुक्तं ह्ययनां तैगुरवे प्रणीतं मिति गुरवे ॥ ५ ॥ चित्रवस्त्रमपि दान
वर्चिने ह्युष्टे स्तु विचरैः प्रणीयतां ॥ तं डलं घृतं सुवर्णं रूपकं वज्रकं परिमलो धव
ळा गौरिति शुके ॥ ६ ॥ नीलकं हिषी वस्त्रं कृष्णलोहं सदस्त्रिणं ॥ विष्णुमित्रायुतं दद्याच्छ
नि ह्युष्टं प्रशांतये इति शनौ ॥ ७ ॥ राहुदानं कृष्णमेघो गोमेदो षोहं कंबुः ॥ सुवर्णना
गरूपं च सतिलं ताम्रं ज्ञानमिति राहोः ॥ ८ ॥ केतौ वैदूर्यममळं तैलं मृगमंदं तथा ॥
वर्णं तिष्ठेत्संयुक्तं दद्यात्केतो पशांतये इति ॥ केतोः ॥ ९ ॥ इति नवग्रहाणं दानं
आणुक्ता नि ॥ अथ ग्रहाणं दानानि ॥ ब्रह्मे ॥ ग्रहदानं क्रमे वक्ष्ये सर्वसिद्धिकरं परं
॥ सर्वशांति करं दणं सर्वपापप्रणाशनं ॥ दानकाळमपि तत्रैव ॥ अथ विषुव

हानचंडी०

१२१

चंद्रसूर्योपरागेजन्मर्हेनातुवासरेपंचदश्यांप्राप्तिकूल्यपुण्यकाळेपुण्यदेशोविवा
हादौचदानेकार्य॥तत्रायंप्रकारः॥हस्तमात्रांदिहस्तांवावेदिंकृत्वागोमयेनोपळि
प्यतत्रसर्वतोऽपंचरं गैर्विळिरयतत्रवस्त्रप्रसार्यतंदुळैस्तत्रनवकोष्टासकंपयं
कृत्वाकोष्ठेषुतंदुळैःपयनिकृत्वातेषुनिष्कत्रयेणयथाशक्त्वावासुवर्णप्रतिमां
दित्यादिग्रहाणांकृत्वादौऽप्रादित्यमधमेकोष्ठेऽप्राग्नेयेचंद्रदक्षिणेऽनौममैशामो
बुधउतरेगुरुपूर्वशुक्रं पश्चिमेशानैश्चरंनिरुतेराहुंवायवेकेतुंतत्तन्त्रैःततत्पु
ष्पगंधधूपदीपनैवाद्यादिभिःसंपूज्यप्रार्थयेत्॥प्रार्थनामंत्रस्तु॥पद्मासनःप
द्मकरोद्दिबाहुःपद्मकृतिःसप्ततुरंगवाहनः॥दिवाकरोलोकगुरुःकिरीटीम
मप्रसादविदधातुदेवः॥१॥श्वेतांबरःश्वेतविभूषणश्चश्वेतकृतिर्दंडधारोद्दिवा

१२१

हुः॥चंडोमृतात्मावरदःकिरीटीश्रेयोमिमसंप्रददातुदेवः॥२॥रक्तांबरैरक्तवपुः
किरीटीचतुर्भुजोमेषगतोगतानृताः॥धरासुतःशक्तिधरश्चतुर्बलिःसदासम
स्याद्वरदःप्रशांतः॥३॥पीतांबरःपीतवपुःकिरीटीचतुर्भुजोदंडधरश्चहारी॥
॥चर्मासिधकसोमस्तुतःसदामेसिहाधिरुहोवरदोबुधश्च॥४॥पीतांबर
ःपीतवपुःकिरीटीचतुर्भुजोदेवगुरुःप्रशांतः॥दधातिदंडंचकमंडलंचतथा
हैस्तत्रोवरदोस्तुतः॥५॥श्वेतांबरःश्वेतवपुःकिरीटीचतुर्भुजोदैत्यगुरुःप्रशा
तःदधातिदंडंचकमंडलंचदंडंचबिन्नद्वरदोस्तुतः॥६॥नीलगुतिःशूलधरः
किरीटीगधस्थितत्वान्तकरोधनुष्मान्॥चतुर्भुजसूर्यसुतःप्रशांतःसादास्तुतः

दान

१२२

वरमंदगानी॥१॥नीलांबरोनीलवपुःकिरीटीकराळवक्रःकरवालशृङ्गी॥चतुर्कजश्रु
मधिराश्रुगुःसिंहासनसोवरदोक्तमद्य॥८॥धुधोद्विबाहुर्वरदोगदानतरधामन
सोविकृताननश्च॥करीतकेयूरवित्तपितावरःसदाकृमेकेतुगणःप्ररांत॥९॥संप्रार्थ
दद्यात्॥इतिप्रार्थनामंत्राः॥दानमंत्रास्तु॥अथवासरदोषापनोददानाति॥संहिताप्र
पि॥तानुसंबूद्धदानादयहरतितृणोवैकृतंवासरोत्यंसामश्रीखंडदानादवतिमुतनवो
रक्तपुष्पप्रदानात्॥सौम्यःशक्रस्पर्मन्नीहरिहरनमताङ्गवःशुक्लवस्त्रैस्तैलनस्तात्प्र
नातेदितकरतनयोबुद्धनद्यापरोच॥१॥इतिवासरदोषापनोददानाति॥अथसहस्रनोजनवि
धिः॥नविष्णुपुराणे॥सहस्रनोजनस्यहविधिनारायणोमुनिः॥सर्वेषांचैवपुण्याना

१२२

मब्रवीत्युष्पमुत्तमं॥यदावित्तंचचित्तंचनक्तिरात्मनिजायते॥तदातीमेवकर्तव्यंपीय
तेपरमात्मने॥आषाढंचैवपौषंचमळमासंतथैवच॥गुरुतागवयोरसंहित्वात्प्र
सिन्धुजेदिने॥कृत्वादीमंगलस्तान्शुद्धःसन्त्ययासद्॥कृत्वादीद्वयशुद्ध्यर्थेप्रा
यश्चित्तंयथाविधि॥द्वारांद्रव्यमादायविप्रेत्येविनिवेदयेत्॥द्रव्यंसंप्रोक्षयेचासंसे
पादिततदाजया॥गणेशंपूजयेत्पूर्वमात्मणोपूजनेततः॥कृत्वाशुदीयकंश्राद्धंस्व
स्तिवाचचनपूर्वकं॥आचार्यवरयेत्यश्चाहुस्त्राहंकारनूषणेः॥कृत्विजोवरयेदक्षौ
वस्त्रादिनिस्तपूजयेत्॥पुष्पमंडपिकांकृत्वाचतुरस्तांमुद्रांनना॥कृत्वेरास्यसुवणे
नप्रतिमावर्षसंसितं॥सशक्तिकस्यदेवस्यनवातीशंकरस्यच॥तस्याधिदेवताविस्तु
ब्राह्मप्रत्यधिदेवता॥स्तुवनस्यतेदति॥तेकारस्तानेमेकारःस्वयंवक्तव्यः॥पौराण

दान ० चं ०

१२३

मंत्रस्तु ॥ अक्षिस्पंदं तु जस्पंदं दुः स्वप्रंडुर्विचिंतितं ॥ वाचुतश्च ममुत्पन्नम
म्वत्थशमयस्वमे ॥ पुराणांतरं मंत्रांतरं मप्युक्तं ॥ मूळतोब्रह्मरूपाय मध्यतो वि
स्तुरूपिणे ॥ अग्रतः शिवरूपाय अश्वत्थाय नमो नम इति ॥ अश्वत्थस्य सर्वास्म
मंदवासर एव कुर्यात् ॥ अत्यवारे घर्चनं सेवनं हरत एव कुर्यादित्कं ॥ पद्ये ॥
अश्वत्थसेवनविधिः ॥ अथ सूर्यादितावेषमेदानात्युक्तानि ज्योतिः सागरे ॥
कौमुदवस्त्रं गुडहेमताम्रं नाणिकगोधूमसवत्सधेतुं ॥ सवत्सगोदानमिति प्र
णीतं दुष्टाय सूर्याय मसूरकाश्चेति सूर्ये ॥ १॥ घृतकच्छासितवस्त्रं दधिं शंख
मौक्तिकं ॥ स्तवर्णं चरजतं च तैदद्याच्चंद्रारिणो यनामयेति चंद्रे ॥ २॥ प्रवाळ
गोधूममसूरिकाश्च वृषं सताम्रं करवीरपुष्पं ॥ अरक्तवस्त्रं गुडहेमताम्रं दु

१२३

शयनीमायचचंदनं चेति ॥ ३॥ तौ मे ३ ॥ चंदनां कचंदनं ॥ नीलं वस्त्रं मुद्रहेमं बुधाय
रत्नं पार्चिदामिकाहेमसर्पिः ॥ कांस्पंदं तुं जरश्चायमेवौ रौप्यं सस्यपुष्पजात्यादि
कंचेति बुधे ॥ ४॥ अश्वत्थसुवर्णं तु जपीत वस्त्रं सपीतधातुं वं वणं सपुष्पं ॥ सशर्क
रं तदजनी प्रयुक्तं दुष्टाय त्रं तैगुरवे प्रणीतं मिति गुरवे ॥ ५॥ चित्रवस्त्रं मपि दान
वर्चिने दुष्टगे स्तुविचरैः प्रणीयतां ॥ तं दुळं घृतकच्छावस्त्रं कं परिमलो धवळा
गोरिति शुके ॥ ६॥ नीलकं महिषी वस्त्रं कृष्णलोहं सदक्षिणां ॥ विश्वामित्रायुतं द
द्याच्छनि दुष्टप्रणां तये इति शनौ ॥ ७॥ राहोदानं कृष्णमेघो गोमेदो लोहकं वा
ळः ॥ सुवर्णं नागरूपं च सति संताम्रं जतमिति राहेः ॥ ८॥ केतौ वैदूर्यं मम
लं तैलं मृगमदं तथा ॥ उष्णं तिष्ठेत्संयुक्तं दद्यात्केतोयनां तये इति ॥ के

हानचं

१२४

तोः॥१॥इतिनवग्रहाणां दानप्रमाणानि॥अथग्रहाणां दानानि॥ब्राह्मि
॥ग्रहदानक्रमं वक्ष्ये सर्वसिद्धिकरं परं॥सर्वशान्तिकरं दणं सर्वपापप्रणशनं
॥दानकाळमपि तत्रैव॥अथ विषुवचंद्रसूर्योपरागे जन्मर्क्षे ज्ञानुवासरे पंचद
श्यां प्राप्तिं कल्पयुक्त्या कळे पुण्यदेशे विवाहादौ च दानकार्यं॥तत्रायं प्रकारः॥
॥हस्तमात्रां हि हस्तां वा वेदिं कृत्वा गोमयेनोपक्षिप्य तत्र सर्वतो जडं पंचरंगं
विनिर्मितं तत्र वस्त्रप्रसार्य तंडुलेस्तत्र नवकोष्ठात्मकं पद्मं कृत्वा कोष्ठेषु तंडुलै
ः पद्मनिर्मितेषु निष्कत्रयेण यथाशक्या वा सुवर्णप्रतिमा मादित्यादिग्रहा
णां कृत्वा दौर्ग्यादित्यं मध्यमे कोष्ठे श्राव्ये चंद्रं दक्षिणे तौ ममीनां व्यावुध उत
रगुरु पूर्वेषु क्रं पश्चिमे शनैश्चरंति रुते राहुं वायव्ये केतुं तत्र तन्मंत्रैः तत्र सुष

१२४

गंधधूपदीपनैवाद्यादितिः संपूज्य प्रार्थयेत्॥प्रार्थनामंत्रस्तु॥पद्मासनः पद्म
करो द्विबाहुः पद्मकृतिः सप्ततुरंगवाहनः॥दिवा करो वीर्यगुरुः किरीटी मम
प्रसादविदधातुदेवः॥१॥श्वेतांबरः श्वेतचित्रपणश्च श्वेतकृतिर्दंडधरो द्विबा
हुः॥चंद्रो मृतात्मा वरदः किरीटी श्रयांसि मस्य प्रददातुदेवः॥२॥रक्तांबरः रक्ता
वपुः किरीटी चतुर्भुजो मेषगतो गतात्तः॥धरा सुतः शक्तिधरश्च शक्तिः सदा
मम स्याद्वरदः प्रशांतः॥३॥पीतांबरः पीतवपुः किरिटी चतुर्भुजो देवधर
श्च हारी॥चर्मा सिधक सोमस्तुतः सदा मे सिंहाधिरूढो वरदे बुधश्च॥४॥पीतां
बरः पीतवपुः किरिटी चतुर्भुजो देवगुरुः प्रशांतः॥दधाति दंडं च कमंडलुं च
तथा हस्तत्रो वरदे स्तुमहं॥५॥श्वेतांबरः श्वेतवपुः किरिटी चतुर्भुजो देवगुरु

दान० च०

१२५

रुः प्रशांतः॥ दधाति दंडं च कर्मदंडं च दंडं च विनष्टं दोस्तु मयं॥ ६॥ नीलघुतिः शूल
धरः किरीटी गधुस्थितत्वात्स करो धनुष्मान्॥ चतुर्भुजः सूर्यसुतः प्रशांतः सदास्त
मह्यवर मंदगामी॥ ७॥ नीलांबरो तीलवपुः किरीटी कराळवक्रः करवालशूळी
॥ चतुर्भुजश्च सधराश्वराहुः सिंहासनस्थो वरदोस्तु मयं॥ ८॥ धधो द्विबाहुर्वरदो
गदाक्षतगधासनस्थो विकृताननश्च॥ किरीटकेयूरविभूषितांबरः सदास्तमेकेतुग
णः प्रशांतः॥ ९॥ संप्रार्थ्य दद्यात्॥ इति प्रार्थना मंत्राः॥ दानमंत्रास्तु॥ अथ वासर
दोषापनोददानानि॥ मंहिता प्रदीये॥ तानुस्तांबूलदानादपहरति तृणा वैकृतं वासरो
त्यं सोमश्रीखंडदानादवनिसुतनवीरकपुष्पप्रदानात्॥ सौम्यः शक्रस्य मंत्री हरिह
रतमना द्वाग्विः शुचवस्त्रैस्तैलं तस्मात्प्रजाते दित करत नयो ब्रह्म नद्याय मे च॥ १०॥

१२५

॥ इति वासरदोषापनोददानानि॥ अथ सहस्रलोजनविधिः॥ ॥ त्रिविध्यपुराणो॥ सहस्रलो
जनस्येह विधितारायणो मुनिः॥ सर्वेषां चैव पुण्यानामब्रवीत्पुण्यमुत्तमं॥ यदा वित्तं च
चित्तं च तत्किरात्मनि जायते॥ तदानीमेव कर्तव्यं प्रीयते परमात्मने॥ आषाढं चैव पौ
षं च मलमासं तथैव च॥ गुरुतार्गवयोरस्तं हित्वा तस्मिन्नुत्तेदिते॥ कृत्वा दौमं गच्छ
स्तानं शुद्धः सन्नार्यया सह॥ कृत्वा दौमं शुद्धं धर्मं प्रायश्चित्तं यथाविधि॥ दशं शं दश
मादाय विष्टे सो विनिवेदयेत्॥ द्रव्यं संप्रोक्षयेत् संप्रदायितं तदा जया॥ गणेशं पू
जयेत्पूर्वमाह्णां पूजनं ततः॥ कृत्वा सुदयिकं श्राद्धं स्वस्तिवाचनपूर्वकं॥ आचा
र्यं वरयेत्पश्चाद्ब्रह्माक्षं कारनूषणैः॥ रुत्विजो वरयेदहो वस्त्रादिनिस्तपूजयेत्॥ पु
ष्पमंडपिका कृत्वा चतुरस्रां सुशोभनं॥ कृत्वा शस्यं सुवर्णेन प्रतिमावर्षसंमितं॥

दा० चंडी०

१२६

सत्राक्तिकं स्पदेव स्पतवानीशं करस्य च ॥ तस्याधिदेवता विष्णुर्ब्रह्मा प्रत्यधिदेवता ॥
कृत्वा तु प्रतिमा शुद्धितक्कलारण्यपूर्वकं ॥ षोडशैरुपचारैश्च तत्र तन्त्रेया पूजयेत् ॥ रु
ज्जिश्च पावमानी स्मरति पिच्यतश्चाविधि ॥ पुष्पमंडपिकामधेष्ठापिते मंडलोपरि ॥
प्रतिमां तत्र संस्थाप्य कलशे चांबरावृते ॥ समंतौ देवदेवस्य क्रमेणैव तु पूर्वतः तत्र तन्त्रे
त्रेण तास्ता वा पूजयेदंगदेवताः ॥ कर्णिकाया नवानीशो ह्यधिप्रत्यधि संयुतः ॥ तद्
हि श्वेव चत्वारतद्वहिः षोडश क्रमात् ॥ एकत्रिंशद्वहिश्चाष्टचत्वारिंशत्तथा क्रमात्
॥ पद्मस्य दलपद्मस्ताः कर्णिकाया तसंख्यया ॥ गणेशं च ततो दुर्गां क्षेत्रपाद्या नयं
कराः ॥ मातृकाश्च तथा दित्या रुद्राश्च वसवो ग्रहाः ॥ दिग्देवा रुषयः ॥ सप्तसागरा
नुवतत्रयं ॥ नद्यः सप्तगुणाश्चैवेवेदाश्चात्मेत्यनु क्रमात् ॥ इति ॥ अत्र पीठयंत्रस्था

१२६

यनदेवता क्रमाप्रयोगश्चाहं ॥ आदौ पद्मकर्णिकायां मधेऽधिदेवता विष्णुप्रत्यधिदेव
ता ब्रह्मा सहितं नवानीशं करं स्थापयेत् ॥ तद्वह्निस्तुर्दलपद्मे प्राकृद्वह्निर्न दुर्गां
त्रयाळमनयं काराः स्थाप्याः ॥ तद्वह्निस्तृतीये षोडशदले षोडशमातरः ॥ गौरीया
द्याशचीमेधासावित्री विजया जया ॥ देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः धृति
ः पुष्टिस्तथा तुष्टिरात्मनः कुब्जदेवता रति ॥ तद्वह्निरेकत्रिंशदले वक्तरुद्रा दित्याश्च
अष्टौ वसवस्त ॥ ध्वरो ध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवाति लोतसः ॥ प्रसूषश्च प्रजापतिश्च
वसवो ह्येव प्रकीर्तिताः ॥ एकादश रुद्रास्त ॥ वीरजश्च शंखचक्रगिरीशौ जैकया तथा
॥ अहिर्बुध्नः पिनाकी च नुवता धीश्वरस्तथा ॥ कयाळी विट्पतिश्चाणुर्तेगारयारु
द्रसंज्ञिका इति ॥ द्वादशदित्यास्त ॥ धातार्यमाचमित्रश्च वरुणेशो नगस्तथा ॥ इंदो

विवस्वानृषाचपर्जनोदशमास्तथा॥ त्वष्टाविष्णुरिति प्रोक्ता आदित्या द्वादश क्रमादिति
॥ तद्दृष्टिः पंचमेषा चत्वारिंशदलेन्द्रादौ क्रमेण तव ग्रहाः सूर्यः सोमो मही पुत्रो सोमपु
त्रो बृहस्पतिः शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतवस्तनवग्रहा इति दश लोकपालास्तु ॥ इन्द्रो
प्रियमो निर्हतिः वरुणो वायुरेव च ॥ कुबेरी शाच ब्रह्मा च अन्नं तो दश दिक्पतिरिति ॥
सप्तर्षैर्हषयस्तु ॥ कश्यपो त्रिर्नर द्वाजो विश्वामित्रो यगो तमः ॥ जमदग्निर्वसिष्ठश्च स
नितेरुषयस्मृता इति ॥ समुद्रस्तु पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तराश्चत्वारः समुद्रा इति ॥ नुव
नयंतु ॥ नृलोको नुवर्लोको स्वर्लोको इति ॥ सप्तसरितस्तु ॥ गंगा च यमुना चैव गौदाव
री सरस्वती ॥ तापी पयोक्षीरे वाचसतनयो स्पया क्रं म इति ॥ गुणास्तु ॥ सत्त्वरजगु
णा इति ॥ चत्वारो वेदास्तु ॥ रुग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्व इति ॥ आत्मा च

इत्येतास्तत्रावाह्यपूजयेदिति ॥ इति पीठत्रयैर्देवता स्थापन क्रमाः गंधपुष्पादिभि
श्चैव समस्तर्चयथाविधि ॥ यथाशक्ति कृतं सर्वमर्चनं विवेदयेत् ॥ देवदेव जग
न्नाथ विश्वासाक्षान्तमोक्तते ॥ ग्रहाणो मां कृतं पूजा प्रसीद नगवतपुरो ॥ ग्रहयज्ञ
विधानेन ग्रह पूजा सम्यक् ॥ रुत्विग्निः सहवै होमं ततः कुर्याद्यथाविधि ॥ कुंडो
वा संडिले वा विस्वगृह्यविधिना द्विजः कृत्वा जप्त्वा गायत्रं तमुपलेपादिकं ततः स
मिदा ज्येन च रुणा यवैस्तु समन्वितैः सह संचाकुतिस्तत्र व्याहृतिस्ततः क्रा
मात् ॥ जुहुयादत्तिकैकश्च चतुर्विंशतिरंशुते ॥ प्रणवेनाकुतिं चैकांशं तैश्चैव
पृथक् पृथक् ॥ देवतानां च सर्वेषां नामानि जुहुयाद्भूतं ॥ देवतानां संगदेवतानां
॥ ततः स्विष्टकृतं कृत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ आचार्यादीन् समस्तर्चगंधपु

दात०चं०

१२८

आहतादिनि॥ दद्याद्विजं वसारेण दक्षिणा च यथोचिता॥ वेत्तं पेयं तथा चोष्य॥
खाद्यं चैव चषडुरसं देवायादौ निवेद्यं ते हि जवर्यान् समर्चयेत्॥ तस्मै नो ज्ञादिकं
दद्यात्तस्मिन्मयदानवेत्॥ दक्षिणा च यथाशक्त्वा सर्वेषां च समांशतः॥ ततश्च
नोजयेद्दिशः सहस्रं सम्पगे वहि॥ एकस्मिन्नेव काष्ठे वा जवे द्वापि दिने दिने॥ तवे
द्यावत्सहस्रं तु तावदेव हि नोजयेत्॥ तेनोपि दक्षिणां दद्याद्भोजनेनैव स्वशक्तिः॥
दीनाश्च कृतपाद्दीनान्नोजयित्वा स्वयंततः समाहितमनः कर्तुं जीयात्सहस्रं धुति
॥ एवं यः कुरुते सम्पदं सहस्रं द्विज नोजनं॥ समासेत्तु पुनर्हेमिः कर्तव्यो मुक्तिर
ब्रवीत्॥ ब्रह्महाचसुरापी च परद्रव्यापहारकः॥ मातृगामी च गोसश्वपरदाररता
ः सदा॥ ज्ञानतो ज्ञानतो वापि पापकारी यथेष्टया॥ सदाचारी विहीनश्च दम दान

१२८

विवर्जितः इंद्रोपि द्विजो यस्य स हस्तद्विज नोजनं॥ कुरुते मय एव ह स पुनाति न सं
शयः॥ ब्रह्मानंदपदं गच्छेत्तेन पुण्येन चैव हि॥ सहस्रं नोजनं श्रेयसात्ताविधमनोरथा
न॥ तं कुरुते च सकलात्कामान् लोकां तपि च पुकलान्॥ तत्र संकल्प्य सदा॥ समं च म
हापातकं निवृत्तिं गोवधपरदारपरद्रव्यापहारकायिकवाचिकमानसिकैश्चिन्ता
समस्तपापक्षयपूर्वकानां ताविधमनोरथसिद्धये षष्ठि वर्षसहस्राणि विस्तृत्य लोक
निवासांते ब्रह्मानंदप्राप्तिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सहस्रं ब्राह्मणान् यथाशक्त्वा
यथोपयत्नेनां तेन यथा फलं यथा देशं सदक्षिणं नोजयिष्ये इति संकल्प्य॥ तत्रादौ
गणेशपूजनं स्वस्तिवाचनं मातृकापूजनं नोदिश्राद्धं आचार्यरुक्मिण्यर्चनं होमादि
च करिष्ये इति संकल्प्य॥ गणेशं पूजनादियथाकृतं कर्म कुर्यादिति॥ अथ सर्वस्व

दानचंदी०

१२५

दानसंकल्पवाक्यं तु मातुषे ॥ अथेत्यादि ॥ ममैतच्छरीरावच्छिन्नममसपापक्षयपूर्वक
ममनोरथसिद्धयस्तियात्वसर्वद्वयदानजन्यसर्वतीर्थस्वानजन्यसर्वदेवपूजाजन्यसा
मफलममलोकादर्थेनदारिद्र्यानुत्यत्रिसार्वकाळस्त्रीपुत्रपौत्रधनधान्यमौरव्याघ्राव
ज्जीवमवियोगस्त्वैकाहिकामुष्मिणेश्वर्यत्ववज्रगंधर्वोपजेगीयमानदिव्यासरो गणसे
वितदिव्यांगनासमाकीर्णहंससारविहंगदिपरिवृतहेमकिंकिणीजालमालिकामंत
र्वादित्यसंकाशविमानारोहणशक्रादिसरगणसमानत्वब्रह्मविष्णुरुद्रलोकेंद्र
लोकादिस्वेच्छयाविचरणायावरदानतसंछवाक्ष्यस्वर्गलोकावाप्तंतेविष्णुमायु
ज्यत्वाकामः इदं सकलमनाश्रमीयं सकलं वस्तु सर्वं सर्वविष्णुदेवतं तत्रैव क
ल्पितमसवर्णदक्षिणं ॥ ॐ सर्वस्वायनमइति मंत्रेण सुपूजितं गोत्राय नार्मयो

१२६

• सुपूजिताय तु स्य महं संप्रददेतममेति ॥ मत्स्यैकस्मै दद्यात् ॥ यद्दानातानामगोत्रे सो
ब्राह्मणेभ्यः सुपूजितेभ्यः सदक्षिणां दानं तु महमुत्सृज्येतममेति ॥ तिनश्रीपरमेश्व
रः प्रीयतां तत्सद्गुह्यार्पणमस्तु ॥ प्रार्थना मंत्रस्तु ॥ हरिश्चंद्रो यथा राजा सर्वं गत्वा
दिवंगतः ॥ तथा हे माश्रमेनी त्वायास्यामि त्रिदशालये ॥ १॥ दिवि नुयंत रिद्धे च ह
स्यश्वरथसंकुलं ॥ हरिश्चंद्रस्य नृपते शो ज्ञते न गरीतया ॥ २॥ तथा ममाश्रमं सर्वं
दिवि सर्वत्र गच्छतु ॥ सर्वस्वमुनयेदत्वायां गतिं नृपतिर्गतिः ॥ ३॥ सर्वस्वदानोत्तमं
कै नानेन तां गतिं प्राप्नुयाम्यहं ॥ सर्वस्वते च दानेन हरिश्चंद्रो यथा न वेत् ॥ ४॥ ५ः
खहीनः खहीनः सुखमयस्तथा मां कुरु सर्वदा ॥ सर्वस्वदानादसौ सा कलामममं
तुमनोरथादति ॥ ५॥ इति सर्वस्वदानप्रयोगः ॥ अथ युगप्राधान्येन व्यासोक्ता धर्मा उ

दान० चंडी०

१३०

च्यंते॥ तपः परं कृत्युगे त्रेतायं ज्ञानमुत्तमं॥ द्वापरे यज्ञमित्याहुर्दानमेकं कलौ स्म
तइति॥ स्कंदे॥ श्रोते स्यान्तं तृषित स्यात्तमन्तं कथा तं स्य नरो नरेंद्रः॥ विद्यादि
मानेन करंगतातिः संसृजमानस्त्रिदिवं प्रयांतीति॥ इत्यादिनामाहयमः॥ यतीनां
परमो धर्मस्वनाहारे विनो कसां॥ दानमेव गरुडानां शुश्रूषा ब्रह्मचारिणामिति॥ द
नमावश्यं कं केषामित्याह व्यासः॥ मातापित्रोश्च यदन्नं त्रातु स्वसक्तता सुच॥ सौद
येपि च यदन्नं सोतिषिः स्वर्गतिः क्रमः पितुः श्रातु गुणं दानं सहस्रं मातुरुच्यते॥ अन्नं
तदुहितुर्दानं सौंदर्ये दत्तमक्षयं॥ न विष्णो तरेपि॥ न केवलं ब्राह्मणा न दानं सर्वत्र
शस्यते॥ न गिनी न गिनेयातां मातुलानां पितुः स्वसुः दारप्राणां च बंधूनां दानं को
टिगुणं न वेत्त॥ मातुर्गोत्रेश्रातु गुणं स्वगोत्रे दत्तमक्षयं॥ दानुर्लक्षगुणमपि तत्रै

१३०

वश्रपायोरोमिधर्मात्मादिस्कराचमनः शुचिः॥ अग्निं द्याजीविकमचिषद्विर्दता प्रश
स्यते॥ प्रति सप्तर्ही तुल्यं क्षिणमपि तत्रैव॥ त्रिशुक्लः शीणवृत्तिश्च ब्रह्मण्युः कलहेन्द्रियः
॥ नियुक्तो यो निदोषस्यो ब्राह्मणः पात्रमुच्यते इति॥ तथा॥ सौमुख्यमनिसं प्रीतिरधि
तां दत्तं नैसदा॥ सत्कृतिश्चातुस्यार्चतथा श्रद्धेति कोत्पते॥ देवत्वः यदहंति यदस्ता
तित देवधनिनां यतं॥ अत्येव तव क्रीडंति दावैरपि धनैरपि॥ व्यासः॥ अया सत्रातव
अस्य प्राणे स्योपि गरीयसा॥ अतिरेकैक॥ विन्न दानमन्या वियन्नयः॥ ग्रासा धर्ममपि
ग्रासमर्थिभ्यः किं न दीयते॥ इच्छा नुरुपो विन्नवः कदा कस्य न विष्पति॥ मात्स्ये॥ न्याये
नार्जनमर्थस्य वर्धनं चातिरुद्धं॥ सत्यान्ने प्रतिपत्तिश्च सर्वशस्त्रेपि गीयते॥ इति मु
निस्तत्रैव॥ अदत्ताय त्रयत्रेति तत्र तत्र सुदुःखिताः॥ दाता सुखमवाप्नोति यत्रैपि च

निर्वृतिरिति॥ याज्ञवल्क्यः॥ अक्षरद्वयमन्यस्तत्तास्तीति यत्पुरा॥ तदिदं देहिदे
हीति विरीतमुपसंस्थितं॥ इति तथा॥ द्वारं द्वारं रत्नी हतिस्तुकाः पात्रपाणयः दत्ता
यत्तेवलोकानामदातुफलमीदृशं॥ बृहस्पतिः॥ द्वावेवास्तु प्रवेष्टुमेतां गले बद्धादि
हंशिलां॥ धनवंतमदातारंदरिद्रं चातपस्विनंदति॥ हरिद्रस्यैव दद्यादित्याह॥ बृह
स्पतिः॥ बृहिर्यथा समुद्राणां तप्तानामशानं यथा॥ तथा दानं समुद्रानादं न वति
निःफलमिति॥ अतः परं षोडशमहादानादीनां बहुत्वादुपरम्यत इति॥ काशोपता
मशामेश्वरतदुक्तोः सुधीमतः॥ महादेवद्विजार्थस्य मुनुना प्रनविस्तुना॥ दिवा
करेणारचिता दानसंक्षेपचंद्रिका॥ गिरिजानितुस्य र्थमुदं विज्ञेनुमात्सनामिति
॥२॥ विद्वत्सार्थता॥ अदृष्टदेषान्तिविजनादाय दर्शनीं लिखितं मपात्रा॥ त

त्सर्वमार्थैः परिशोधनीयं कोपं न कुयुजस्वतुल्लेखकस्य॥३॥ किंच॥ शास्त्रकतत्तिवे
द्वयासौ लेखको गणनायकः॥ तयोर्वचलिता बुद्धिर्मनुष्यांश्च काकया॥ लेखन
परिश्रमवशाज्जुवते विद्वज्जनो नात्यः सागरं लंघयते खेदं हनुमानेन कः परं वेत्तीति
॥॥ इतिकारं यं श्रीमच्छाशोपतामकनहरामेश्वरात्मजतदुमहादेवद्विजवयं
मुनुवालेन हनुजतदुदिवाकरविरचितदानचंद्रिकासमाप्ता॥॥॥ दानानि
सर्वण्यनिधाय तेषां प्रतिग्रहे भुद्धिमतो विधास्ये॥ यथाधियात्ता विनया प्रवृत्तिप्र
तिग्रहे साधुजनस्य न स्यात्॥॥॥ तत्र मे विद्वानप्रकरणे॥ दुष्टप्रतिग्रहहतो विप्र
न वति पातकी॥ नानिमापेततो हरात्रन्मुखं नावलोकयेदित्यादि न विष्णोत्र
रे॥ दुःप्रतिग्रहदधस्य विप्रसकिलत्वारत॥ न यत्रेष्टदं न पश्चान्नश्चैनममिवादयेत्॥

हान०च०

१३२

॥ इति महाभारते ॥ पूजको गणको व्यासो ग्राही तथैव च ॥ परास्ति वाह को वैद्यो ग्रामया
जीतथैव च ॥ एते तस्मान्नो केन स्पृष्टाः कदाचन ॥ कदाचिन्मोहितं स्पृष्टः स वासा
असुतः शुचिरिति ॥ पारावार स्मृतौ च ॥ मंत्रेणानेन दत्वा तत्प्रणिपत्य क्षमाप्य च ॥
आसीमांतमनुव्रज्य तन्मुखं नावळो कयेदिति ॥ आदित्यमहाणवै ॥ चतुःप्रतिग्रह
स्पृष्टः प्रतिग्रह इत्युच्यते ॥ ३ ॥ दातृकालदेशप्रतिग्रहदोषोक्तवेत् ॥ चांडालत्वपतिः
त्वादये दातृदोषः ॥ कुरुक्षेत्रकादयो देशदोषः ॥ चंद्रसूर्योपरागः ॥ काळदोषः ॥ उ
नयतो मुखीत्वमेषीत्वादयो देवदोषः ॥ तिलधेनुर्गजोवात्री माहिषाजिनमूर्तयः ॥
सुरभिः सूर्यमानाश्च घोराः सप्तप्रतिग्रहा इति ॥ निषेधात् ॥ प्रेतान्तमजिनं मणि
रिति पाठे प्रेतान्तमेकादशाहिकश्चाहान्तो जनमणिः ॥ ब्राह्मणसम इति हेमाद्रिः

१३२

तत्रैव तन्निषेधोक्तस्मृतौ ॥ परमापहृतेनापि श्रुत्य जातिप्रतिग्रहः ॥ न कार्यं ब्राह्मणे
नेह आत्मनः श्रेयमिच्छता ॥ प्रतिग्रहश्रुत्य जातेः पतितत्वं प्रजायते इति ॥ श्रुत्य जा
हमनुः ॥ रजकश्चर्मकश्चैव तदो वुरुडगवच ॥ कैवर्तको मेदनिष्ठाश्च सप्तैते श्रुत्य जास
ताः ॥ इति ॥ चांडालानामाह व्यासः ॥ ब्राह्मणश्च श्रुत्य जातिनश्चालो धर्मवर्जितः ॥ कुनु
क्षेत्रप्रतिग्राही न नृयः पुरुषो न वेत् ॥ गायत्रीमनुजप्येन सप्तसहस्रं न वेत् शुचिरिति ॥
कालदेयदोषतिक्तो सप्ततिग्रहप्रायश्चित्तकथने स्पृष्टः ॥ सर्वसत्त्वातिग्रहप्रायश्चि
त्रं षट्त्रिंशन्मते ॥ देव्यालसजयेनेव शुभ्यते यत्प्रतिग्रहात् ॥ इति ॥ यत्रुयाज्ञवाल्क्य
ः ॥ गोष्ठे वसन् ब्रह्मचारी मासने कं पयोवृतं ॥ सावित्री जाप्यतिरतः शुभ्यते सत्प्रतिग्र
हादिति ॥ जपसंख्यातु ॥ जपित्वा त्रीणि सावित्र्याः सहस्राणि समाहित इति मत्स्ये

दान०चं०

१३३

॥तद्विप्रकारेणप्रतिग्रहस्यसत्वविषयं॥तेनपतितास्योदुष्टप्रतिषेधंविनामनतो
क्तं॥दद्यात्प्राजापत्यरूपंयतितादित्योनहिष्यादिप्रतिग्रहेयास्तबल्वेयाकामातिविज्ञा
तेश्वरः॥स्मृत्यर्थसारे॥सर्वत्रानुक्तोदात्तदेयकालद्रव्येयदुष्टेष्वपिद्वादशानिप्रप्रन
णद्रव्यप्रतिग्रहेकार्यं॥एवंसर्वत्रद्रव्यानुसारीप्रायश्चित्तवृत्तिः॥सौकल्ये॥दातृदे
याकालद्रव्येत्यतरदोषेणकैकगुणवृत्तिः॥मणिवासौगवादीनामंत्यतरप्रतिग्र
हेणयथाहसहस्रजपः॥निष्ठादिप्रतिग्रहेपुण्यमंत्रोच्चारणं॥नचप्रतिग्रहस्यानिषे
धत्वात्कथंप्रायश्चित्तविधिरितिवाच्यं॥प्रतिग्रहेणविप्राणां ब्राह्मतेजः प्रहीयतइति॥
अरुणस्मृत्याप्रायश्चित्तात्मानेनचतत्कथनात्॥प्रतिग्रहसमर्थेष्वसंगतत्रवर्जये
त्तइति॥स्यहमेवनिषेधत्वाच्च॥प्रायश्चित्तंप्रतिहीतंसर्वद्रव्यंत्वंकवकार्यं॥सतिद्रव्येवा

१३३

यश्चित्ताधिकारात्तावादिति॥स्मृत्यर्थसारादयः॥अरुणस्मृतौतु॥षष्ठंराहुदशायु
रित्यागोवैकल्पिकायुक्तौतथा॥प्रतिग्रहन्तषष्ठंरावाणिज्यसुततीयकं॥रूपेर्विशति
मंजागंत्यजतोनास्तिपालेकं॥प्रतिग्रहःकुस्तितातात्रितिःकुष्ठोर्वद्रुधति॥रयोवाजी
चमहिषातिलधेनुर्गजोत्तिनं॥स्यमाताचसुरनिर्घोराःसप्तप्रतिग्रहाः॥एतेषांप्रतिग्र
हेआहिताग्नेःप्राजापत्येहिःस्माताग्निमतश्चरुतद्देवताकःअनग्नेःअन्येषांचकुष्ठ
त्रयं॥अरुणस्मृतौ॥गुडधेनौदिधेनूनांप्रायश्चित्ततथोच्यते॥प्रतिग्रहेचरेद्विप्रःप्रा
जापत्यमंतंक्षितः॥जपेद्वापौरुषंसूक्तंअसुचैवाद्यमर्षणं॥अहोरात्रस्थितश्चैवमुच्यते
तेनकिल्बिषात्॥अयुतजपसंख्या॥ग्रहदानंमहादानंतास्तिदानंग्रहात्परं॥येनद
त्तेनदानेनसर्वदत्तंनवेत्तुणं॥ग्रहोपस्करणंसर्वगोमहिष्यादिद्रव्यं॥कंडूणीये

शान० चं०
१३४

षणीचुलीकृदकुंतस्तमार्जत॥ शय्याचमार्जनं छिन्नं वितानं रथगोचरं॥ तत्र कृ
तुचरे द्विप्रो महासांतपतं तथा॥ शतं वा नोजये द्विप्रान् गायत्री लक्षमेव च॥ प्रायश्चि
ते कृते विप्रो मुच्यते तत्प्रतिग्रहात्॥ प्रायश्चित्तस्य करणैर्युवैव क्तियते तु सः॥ अश्वं प्रा
तिग्रहं कृत्वा चरेद्वां प्रायणं त्रयं॥ अश्वस्य विक्रयं कृत्वा ह्येतदेव धृतं चरेत्॥ कपिला
विक्रयं कृत्वा चरेद्वां प्रायणं त्रयं॥ गोशतं गोसहस्रं च कृत्वा चेतरेषां तथा॥ चतस्रः
श्वैव गावश्च वर्जनीयाः प्रयत्नतः॥ चतस्रः उक्तातिरुणपापमोक्षधेनवः॥ गृहीत्वा
चेतरणी लोहदंडं नयापहं॥ प्राजापत्यं त्रयं कुर्यान्नोजयेच्च शतं द्विजान्॥ जपेद्वा वामदे
यं च शिवसंकल्पमेव च॥ रथं तरं वामदेयां च पेन्मुच्येत किं द्विषं॥ यज्ञकर्मणि या
धेनुस्तथैव च॥ मधुपर्कमया धेनुयाधेनुः कर्मसिद्धये॥ एतत्प्रतिग्रहे विप्रप्राय

१३४

श्चित्तं न विद्यते॥ पर्वतादशये प्रोक्ता तथैव द्विमुखा च गौः॥ एषां प्रतिग्रहे विप्रः क्षये
न्मासचतुष्टयं॥ प्राजापत्येन कृत्वा षण्णं शतं तु प्रतिग्रहेत्॥ विप्रेभ्यो दद्यात्॥ जपे
द्वादशलक्षवा गायत्र्याः सायजितः॥ शतेन मुच्यते पापा द्विप्राणां नोजनेन च॥ श
तं ब्राह्मणा लोजने त्वर्थः॥ गजप्रतिग्रहं कृत्वा द्विजश्रां प्रायणं त्रयं॥ महासांतप
तं वापि ब्रह्म कूर्चं समन्वितो॥ रथं प्रतिग्रहे लक्षं गायत्री जपमाचरेत्॥ अयुतं वापि
गायत्र्याः सांगमे स्नानमाचरेत्॥ षण्णं शतं तु परित्यज्य ब्राह्मणां लोजे छुचिः॥ प्रति
ग्राह्या न्ययानाति प्रायश्चित्तं न्ययोदितं॥ जपेन्निरंतरं देवी वैष्णवं व्रतमाचरेत्॥ ज
पसंख्या अयुतादिः॥ विद्यादानं गृहीत्वा पियत्किंचित्पुस्तकारिकं॥ ब्राह्मणां न
नोजयेच्छतपा कृच्छ्रमेकं समन्वितं॥ पृथिवी प्रतिग्राह्याय सौख्यं लवनकां नना॥

दानं

१३५

अविद्यातुमयंगत्ततसकृच्छत्रयंतथा॥ नृत्वात्रिषवणस्तापीयदेन्नासतेचेष्टयं॥ रावंशु
द्विमवाप्नोतिद्विजः षष्ठंभामुत्सजेत॥ इदंचसदक्षिणाप्रतिग्रहेतदहितप्रतिग्रहेतु
रोषः॥ नृमिंयः प्रतिगृह्णाति यः स्तुतृमिंप्रयच्छति॥ तावुनौपुण्यकर्माणोनियतं
स्वर्गगमिनामित्युक्तेः॥ ॥ अथषोडशमहादानेषु॥ ॥ तत्रवारुणस्मृतौ॥ तुलापुरु
षतांगं च गृहीत्वा चंद्रकंचरेत्॥ हिरण्यगर्भे च तथा ब्रह्मांडे कल्पपादये॥ जले त्रिषव
णस्तापी चरेत्सांतपतद्वयं॥ गोसहस्रपरिग्राही यदा विप्रो ह्यकामतः॥ गोमूत्रं पाचका
गृहीत्वा मेने केन शुभ्रति॥ हिरण्यकामधेत्वा दिदानं संत्रययोदितं॥ महाभूतघटां
तेषु प्रायश्चित्तमयोच्यते॥ गायत्र्या दद्यात्तद्देशे प्रायासेनैव हस्तकैः॥ नक्षत्रं पतिपा
यसंघाश्च काकया दुः प्रतिग्रहे॥ पाचमानं च सूक्तं वै सर्वपातकनाशनं॥ अत्राय

१३५

सधिसंधिः॥ आपुष्पमिति सूक्तेन मणिकंठे प्रमुच्यते॥ इत्यादि सूत्रेषु खिलानामपि वि
नियोगदर्शनात्॥ तेषां मपि प्राणायवलोत्थावमानी जपस्य स्विच्छेषु विधानात्तत्क
त्वापेदं होयंगोप्तात्मातृपितृवधादित्यादिमंत्रवर्णेन तत्रत्यातकताशस्य फलत्वाच्चा
यान्न तस्यापेष्वापावमानी जपस्य प्रायश्चित्तत्वं पापानुरोधेन च जपसंख्याकल्पनोयो
दिति दिक्॥ अथ राजप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं॥ ॥ अत्रापदि राजप्रतिग्रहनिंदितियाज्ञवक्यः
॥ नाराजः प्रतिगृह्णीयात्तु ब्रह्मस्योच्छ्रात्रवर्तितः॥ प्रतिग्रहे सुनीचक्रीध्वार्जविश्यात्त
धिप॥ अष्टादशागुणं पूर्वत्पूर्वदि ते यथोक्तमाति॥ संवर्तः राजप्रतिग्रहो घोरोपघा
स्वदोविषोपमः॥ पुत्रमांसं वरं नोक्तुर्न च राजप्रतिग्रहद्वि॥ स्कांदे॥ मरुद्देशे तिरु
द्देशे ब्रह्मरक्षस्वमागताः॥ राजप्रतिगृह्णात्युष्टः पुनर्जन्मो न विंदति॥ ब्राह्मण्ययः

दानचंद्री.
१३६

परित्यज्यदयवोनेनमोहिताउ॥विषयामिषलुब्धास्तुकुर्याद्राजप्रतिहं॥नरकैरो
रवेपोरेतस्यैवपतनंधुवं॥ब्रह्मादेवाग्निजादग्धाप्ररोहेतिद्युतोगमे॥राजप्रतिग्रहेदग्धा
नप्ररोहेतिकहिचित॥इतिविस्तुधमेतिरे॥दशसूनासमश्चक्रीदशचक्रसमोध्वजी
॥दशध्वजीसमावेशपादशवेशपादशसमोनपः॥दशसूनासहस्राणियोवाहयतिसे
निकः॥तेनतुल्यःस्मृतोराजातस्मात्पराःप्रतिग्रतिहेति॥इत्यधार्मिकराजविषये
निंद॥तथाचतत्रैवविषितं॥येषान्तविषयेप्राप्तिर्यज्ञेयज्ञवतंहरि॥यत्रतेतत्तुजो
तेषामेतत्तुनोदिदंफलं॥येषामाखंडिसंकीर्णराष्ट्रान्तब्राह्मणोक्तं॥एतेसूनास
हस्राणादेशानांतागिनोनपः॥येषान्तयज्ञपुरुषाकारणंपुरुषोत्तमः॥तेतुपापस
माचारासूनाःपापोहजोगिनइति॥आहुशानुराजःप्रतिग्रहोननिंदितः॥अतः

१३६

तैवोक्तंछंदोगशाखायां॥प्राचीनशास्त्रादीनमहामुनीनराजप्रतिग्रहेप्रवर्ततइति॥अथ
पतीनांसंकेनराज्ञाहोषात्तावाउपत्यस्तः॥नमस्तेनोजनपदेनकदर्येतिमद्ययः॥ना
नाहिताग्निनाविद्वानखैरिस्वैरिणीकुतइति॥याज्ञवल्क्यवचनेपिराजप्रतिग्रहेतिंदा
यांलुब्धस्यास्त्रास्त्रवर्तिनइतिराजविशेषणादहुशानुराजप्रतिग्रहोननिंदितइतिग
म्यते॥तथाचनारदोपि॥श्रेयात्प्रतिग्रहोराजानान्येषांब्राह्मणदते॥ब्राह्मणश्रे
वराजाचद्वाव्येतेधृतवृत्तौ॥नैतयोरंजरंकिंचित्प्राधर्मातिस्तणे॥शुचीनामशु
चीनांचसंनिवेशोयथांजसां॥सामुद्रेसमतांयातितदृज्ञांधनागमः॥यथानौसंलि
तंचैवशुद्धिमीयातिकाचने॥एवंधनगमःसर्वशुद्धिमायातिराजनीति॥राजप्रति
ग्रहेप्रायश्चित्तमाहवृत्त्यहारीतः॥राज्ञःप्रतिग्रहंकृत्वासासससुसदावसेत्॥एषः

दान०चं०

१३५

काळेययोजनः पूर्णे मासे प्रमुच्यते ॥ तर्पयित्वा द्विजात्कामैः सन संतिष्ठतव्रतमिति ॥ त
दसत्यतिग्रहविषयमिति माधवः ॥ ॥ अथ रहस्यप्रायश्चित्तानियातवत्त्वः ॥ अतः
निरासदेवसुरहस्यं व्रतमाचरेदिति ॥ कर्तव्यतिरिक्ते र्यदीपदोषानज्ञायत इत्यर्थः
॥ अतः श्रुत्वा रदयार्देरपिल्ली प्रसंसास्यामि तरेणाज्ञानस्य रहस्यतास्मेव ॥ तस्य प्रा
यश्चित्तमपि रहस्यमेव कर्तव्यं ॥ तथा च हारीतः ॥ रहस्यं रहस्यं प्रकाशं प्रकाशमिति
॥ तत्र रहस्यान्त्या साधारणप्रायश्चित्ते ॥ मनुग्रहा ॥ वेदस्यामा त्वहे शक्यामहायज्ञक्रि
याक्षमाः ॥ नारायत्याशुपापानि महापातकदीप्यपि ॥ यथैधांते जसावक्रिः पापं
निर्दहति क्षणात् ॥ तथा ज्ञानकृतं पापं कृत्स्नं दहति वेदवित् ॥ स्यादहतिक प्राणावा
प्राणायामास्तपोऽपि ॥ अपि तूष्णहंतं मासात्पुनस्तहरहेः कृतादिति ॥ वसिष्ठः ॥ य

१३५

घत्कार्यं कृतं साग्रं रातं वेदे श्रुत्वा र्यते ॥ सर्वतन्मस्य वेदाग्निर्दहत्यग्निरिवेधनमिति ॥
यमः ॥ सहस्रं परमां देवा दशमधो दशं बरं ॥ गायत्री सजयेन्नित्यं महापातक
नाशनमिति ॥ मूले रीगनकः ॥ रुग्देवमस्य सेतुस्तयजुः सामथवापि च ॥ सूक्ता
निसुरहस्यानि अथ वंगिरसस्तथा ॥ ब्राह्मणातिचकल्यां श्रुषडगानि स्तथैव च ॥
इतिहासपुराणानि देवतास्तवनानि च ॥ जप्त्वा पापैः प्रमुच्येत धर्मस्थानैः स्तथापि
रैरिति ॥ कौर्मै ॥ जपः स्तपः स्त्रीधेसेवा देवब्राह्मणपूजनं ॥ ग्रहाणादिषु काळे
षु महापातकशोषनं ॥ पुण्यक्षेत्रातिगमनं सर्वपापप्रणशनं ॥ देवतात्पर्वनं
तृणां सर्वपापप्रणशनं ॥ अमावास्यातिये प्राप्पग्रः समाराधयेद्भवं ॥ ब्राह्मणा
त्सो जयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ कृत्वा ह्यस्यां महादेव यथा कृत्वा चतुर्दशविं

रान० च०

१३८

संपूज्य ब्राह्मणमुमुखे सर्वपापैः प्रच्यते ॥ तयोदशपांतयाशत्रौ सोपहारं त्रिलोचनं ॥
दृष्टेऽं प्रथमेयामेमुच्यते सर्वपातकैः ॥ एकाक्षपातिराहारः समस्तच्युजतार्दन ॥
द्वौदशपांशुत्कपक्षसर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ त्रयोषितः श्वतुर्दशपांशुत्कपक्षसमाहि
तः ॥ यमायधर्मराजाय मृत्यवे चंतिकाय च ॥ वैवस्वताय कालाय सर्वज्ञतक्षया
य च ॥ औं वराय दधाय नीलाय परमात्मने ॥ वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै
क्रमामात ॥ चतुर्दशैते मंत्रास्मुच्यन्ते तानमोविताः ॥ प्रत्येकं तिलसंक्षिप्ताद्
द्यात्स्वल्पोदकं जलीन् ॥ स्नात्वा न घृतं बहिमुच्यते सर्वपातकैरिति ॥ तथा च तत्रै
वाध्यायांतरे अस्मिन्कलियुगे घोरैरलोकाः पापानुवर्तिनः न विध्यन्ति महाबाहो
वर्णाश्रमविवर्जिताः ॥ तान्मापश्यामि जंतून्तां मुक्तावाराणां सीपुरी ॥ सर्वपा

१३८

पप्रशमने प्रायश्चित्तं कलौ युग इति ॥ इति रहस्ये साधारण प्रायश्चित्तानि ॥ अ
थ प्रतिपदोक्त प्रायश्चित्तानि ॥ याज्ञवल्क्याः ॥ त्रिरात्रो योषितो जप्त्वा बुद्ध्या त्वध
मे मर्षयामि ॥ अंतर्जले विशुद्धे तगं च दत्वा पयस्विनी ॥ इति मनुः ॥ हविः प्यातस्य
सूक्तस्य ततमं ह इति तिच ॥ जप्त्वा च पौरुषं सूक्तं मुच्यते गुरुतल्पक इति ॥ हवि
प्यातमजरं सर्वादि तेषां न विंशद्वर्चसूक्तं ॥ ततमं होतु रितमित्थं हर्चसूक्तं ॥ इ
ति वा इति मे मन इति त्रयोदशार्चं ॥ सहस्रशीर्षेति षोडशार्चं ॥ एतेषां चतुर्णां सू
क्तानां अन्यतमं प्रत्यहं षोडश कृत्वो मा सं जपित्वा अकामतो गुरुतल्पकः शुभं
घे बुद्ध्या हत्ययेति ॥ ॥ इति श्रीमहात्मनो मन्मथतीति विज्ञानेश्वरादिसंमतोर्थः ॥
मूलेशो न कः ॥ अतो देवा जपे सूक्तं अग्रं प्रापूषिवात् ॥ अथ मर्षं च वाजो

दानं प्रोचं
१३५

स्वानुच्यते ब्रह्महृत्येति ॥ ॥ इति श्रीमत्कालोपनामकनदरामेश्वरात्मजतट्टमह
देवद्विजवर्यमुनुदिवाकरतट्टविरचितदानसंक्षेपचंद्रिकायां सदस्यप्रतिग्रह
प्रायश्चित्तानि संक्षेपेण कार्यातिरूपितानि ॥ ॥ अथ स्मृत्यर्थसारे कौहस्य प्राय
श्चित्तानि ॥ तत्र कर्तव्यतिरिक्तेरेतदोषरहस्यं प्रायश्चित्तं चरेत् ॥ अविद्यास्तु मु
खांतरेणारहस्यप्रायश्चित्तं ज्ञात्वा रहस्यं चरेत् ॥ स्त्रीरुद्राश्चैव जयहोमवर्ज ॥ त
त्राहारविशेषानुक्तौ ययः प्रनृतयः काळविशेषानुक्तौ वत्सरादयो संताः देश
विशेषानुक्तौ शिलोच्यपादयोगो तमोक्ताः ॥ जपे तु रुषिदेवतछंदो विनियोगा इ
ति ज्ञेयाः ॥ अथ स्मृत्या ब्राह्मणवधे अश्विंश्चिरात्र संतर्जयेत् निमग्नं कृतं च सत्संचे स
धमर्षणसूक्तमावर्त्य त्रिरात्रं ते पयस्विनीं गां दत्वा शुद्धो दाना राक्तौ स च्याहति

१३५

तिकाः षोडशा प्राणायामाः प्रतिदिनं मासमावृत्याः अथ स्यतु त्रिरात्रं व्रतस्तु
ः प्राणायामैश्चांते धमर्षणं जपेत् ॥ महापापैः शुध्येत् ॥ मत्पादावागे निष्क्रम्य
स्नानि ॥ ॥ इति स्मृत्यर्थसारे कृष्णप्रायश्चित्तानि ॥ इति दानचंद्रिका समाप्ता ॥ ॥

अथ दानचंद्रिका अनुक्तं	अथ दानानि	हातकृतं ४	अथ देवता ५
मणिकालिखंते ॥	दानकालः ३	प्रथमानं ४	दानलक्षणं ५
तुलापुरुषदानं	पुण्यदेशः ३	धाममानं ५	प्रतिग्रहस्थानानि ६
ब्राह्मणलक्षणं २	तीर्थप्रतिग्रहनिषेधः	दक्षिणपरिमाणं	कुंडमंडपविचार ७
अथ विनागः २	नदीवार्जलक्षणं ३	दक्षिणविनागं	तुलावेदीप्रमाणं ८
			तुलादानफलं ७

दानचंड़ी.

१४१

तुलालक्षणं

षोडशारचकं ९

नानारोगपरिहार

संग्रहतुलादानाति

तुलाकर्मणिरेव

तुलाकालं

अथतुलापुरुष

मुखसंकल्पः १३

तुलापुरुषसनप्रयोगः

मुखसंकल्पः १४

तुलादानैतास्तुला

नपुननचप्रार्थना

तुलाप्रतियह

गोसहस्रमहाहा

नप्रयोगइति १८

गोरातदानं २१

सहस्रगोरादानं २२

संक्षेपदशगोदानं

दशमहादानाति

कनकदानं २३

अश्वदान २४

श्वेताश्वदानं २४

श्रीवायाश्वदानं २५

तिलदानं २५

तिलपात्रदानं २५

महातिलपात्रदानं २५

मातुरातृण्यत्वका २८

स्यमयंति लपात्रदानं

तिलपूर्णकनकदानं

गजदानं २८

हासीदान ३०

रथदानं ३१

शिबिकादानं

निवर्तनगोचर्मदानं

नूतिदानं

गृहदानं

गृहेनिर्माणलक्षणं

गृहेदिग्विशेषकूपलक्षणं

कर्तव्यमाहनाशः

वास्तुशान्तिप्रयोगः

वास्तुदेवतास्तुपनं

अग्निस्थापनं

१४०

प्रधानहोमः

बलिदानं

पुण्ड्रिकुति

अग्निषेकः

सूत्रवेष्टनं

वास्तुप्रोक्षणं

वास्तुनिर्णयः

मृत्पटिका

सूत्रोक्तवास्तुशान्तिः

गृहदानप्रयोगः

अथमठदानं

धर्मशालादानं

अथकन्यादानं

कपिलादानं

महाकपिलादानं

अथदशधेनुदानाति

तारसुवर्णमानं

अथधतधेनुदानं

अथजलधेनुदानं

तिलधेनुदानसंक्षेप

दानकमलाकरेप्रयोगः

दीर्घधेनुदानं

मधुधेनुदानं

शकरादानं

पचरत्नाति

रधिधेनुदानं

रसधेनुदानं

प्रत्यक्षगोदानं

गोदानप्रयोगः

स्वेतादिसवर्णगोदा

कृष्णधेनुदानं

हंसशर्मागोदानं

कार्पासधेनुदानं

लवणधेनुदानं

सुवर्णधेनुदानं

बंधात्वहरं सुवर्णधेनु

बंधलक्षणं

उत्तयतोमुखीदानं

सुवर्णसंख्यामतेगुं

जातमासे

व्यावहारमासे

निष्कमासे

तदर्थं २० मासे

तदर्थं १० मासे

दान० चे०

१४१

प्रायश्चित्तं

उत्तपतोमूवीप्रतिहण
दग्नादानानि
तिघ्नन्नलक्षणा
गोदानं
नूदानं
तिलदानं
हिरण्यदानं
आम्रदानं
वस्त्रदानं
धनदानं
गुडदानं

रोप्यदानं
लवणदानं
पायापनोदधेनुदानं
कणापनोदधेनुदानं
प्रायश्चित्तधेनुदानं
वितरणीगोदानं
उक्तातधेनुदानं
मोक्षधेनुदानं
महिषीदानं
महिषीदानं
अथमेवदानं

आज्ञादानं
मेदाग्निहरत्वंमेषदानं
दग्नाचलपर्वतदानं
खवणाचलदानं
गुडाचलदानं
गुडाचलदानं
नारलक्षणा
सुवर्णाचलदानं
तिलाचलदानं
आधादियेतिलपर्वत
कर्पासाचलदानं

यताचलदानं
रत्नाचलदानं
रोप्याचलदानं
शर्कराचलदानं
शिरवरदानानि
त्रिवृत्तलदानं
दारिद्र्यहरकुंभमूर्ति
दानेवायवीये
उमामाहेश्वरमूर्तिदानं
लक्ष्मीनारायणमूर्तिदानं
हरिहरमूर्तिदानं

१४१

सूर्यमूर्तिदानं
गणपतिमूर्तिदानं
जगदेविकादानं
सरस्वतिमूर्तिदानं
बालग्रामदानं
शिबनातिदानं
लिंगदानं
मारकतलिंगहा
काश्मीरलिदाघटदानं
शारवदानं
कालचक्रदा

अथमत्स्यपरिहारंय
ममूर्तिदानंच
कालपुरुषदानं
सर्वसंपत्करदानं
कृष्णाजिनदानं
अथसप्यादानं
शयनदानं
कश्चिपूदानं
वस्त्रदानं
पीतवस्त्रदानं
रक्तवस्त्रदानं

नीलवस्त्रदानं
चित्रवस्त्रदानं
कृष्णवस्त्रदा
पटकूलदानं
सतकर्पदा
उर्णावस्त्रदा
कंदचदानं
चित्रकंबलदा
ताम्रपात्रदानं
सूर्यवीत्यर्थताम्र
पात्रदानं

कांस्यपात्रदा
लोहपात्रदानं
रोप्यपात्रदानं
सुवर्णपात्रदानं
स्थालीदानं
देवपुराणदानानि
चतुर्दशविद्याआख्या
मुक्तकदानं
रत्नदानं
नवरत्नानि
प्रवाचदानं

दानचंड़ी.

१४२

सोतांदारतयुक्तं
मोगल्यमणिदानं
कर्णनूषणदानं
कुकुमदानं
हरिद्रादानं
सिंदूरदानमंत्र
कस्तूरीदानं
कपूरदानं
नानासुगंधद्रव्याहारः
देवस्योपरिगलतीक्ष्ण
अथप्रपादानं

अग्निंकाष्ठयुक्तमग्निहोत्रादेवतानामानि
मिनिरक्ततोपपापस्वप्रातनित्यधतपात्रं
गोपरिचर्या
धर्मघटदानं
घटादानस्योपापनं
कलत्रादानं
यज्ञोपवीतदानं
मांसदानानि
पक्षीदानानि
अधिमामेदानं
अधिमामेत्रयस्त्रि

शदेवतानामानि
प्रातनित्यधतपात्रं
यादानं
अथसंक्रांतिदानानि
नानाधान्यदानानि
घीहितेदुलदानं
घीहिदानं
यवदानं
धर्मोद्युमदानं
सुगदानमंत्रः
माषदानमंत्रः

चणकदानं
कुलित्यादानं
तिलदानं
स्वर्णतिलदानं
धन्यदानं
सुवर्णतिलपात्रदानं
तिष्ठावदानं
रामाभाकदानं
कोदवदानं
लोकदानं
यावनाब्जदानं

१४२

मसूरिकादानं
अलदानानि
पायसदानं
ओदनदानं
दधन्तदानं
कसरान्तदानं
नानातस्यदानं
सर्वान्तदानं
सक्तुदानं
शर्करादानं
गुडदानं

राहुदानं
मधुदानं
धतुदानं
तैलदानं
नवनीतदानं
क्षीरदानं
दधिदानं
घुघ्नदानं
फुल्लदानं
तक्रदानं
तांबूलदानं

पांडुकादानं
उपातहदानं
सुत्रदानं
चामरदानं
पत्रिकादानं
व्यजनदानं
दर्पणदानं
कूशमांडदानं
हिमदानं
तिलपुष्पदानं
मकरसंक्रांतोसोना

ग्वादिकानाविशेष
गोधूमपिष्टदानं
सूर्यस्थापितंउच्छदा
पायसफरितैकाक्ष
पासफलपुष्पकद
लीदानं
सौनाम्पद्रव्यपुत
पेडवाविद्योयोध
उवावायन ११८
संकल्प
वतीपातेसुवर्णदा

माह

११७

११८

दानचंदा.

१४३

वसन्तेश्वरवत्सेचनं
सत्यादिग्रहाणां दानं
नवग्रहप्रार्थनामंत्र
ग्रहदानं
सहस्रतोजनधिः
अष्टौवसुनामनि
एकादशरुद्राः
द्वादशदिताः
द्वादशपतिर्नामा
कृषिसंख्या
समुदाः

तुल्योकादि
सप्तनद्याः
त्रयोमुखाः
चत्वारोवेदाः
सहस्रतोजनहोः
ब्राह्मणातोजनः
दक्षिणा
पंचमोहापतक्री
सहस्रतोजनसंकल्पः
सर्वस्वदानं
तपदानचतुर्गुणधर्मः

१४३

पायसाश्रयसः धर्मः
दातालक्षणं
ब्राह्मणलक्षणं
घोरप्रतिग्रहः
तानाप्रतिग्रहोपापह
प्रायश्चित्तानिगालप्रा
षोडशमहानप्र
तिग्रहेप्रायश्चित्तं
रहस्यप्रायश्चित्तं
स्मृत्यर्थसारेकरहस्य

प्रायश्चित्तानि
गुडधत्वादिप्राति
ग्रहप्रायश्चित्तं
द्वादशवर्तप्रायश्चि
रथप्रतिग्रहप्रा
शान्ताप्रतिग्रहप्रा
प्रतिग्रहोक्तप्राय
श्चित्तं
गुरुतल्यंकप्राय
श्चित्तं ॥ ॥

हानचंदी०

१४४

422

१४४